

Dzīvība un zeme.

Par zemi mēs runājam dažādā nozīmē. Zeme viens no debesu ķermeņiem — planēta. Par zemi saucam kādas tautas apdzīvoto teritoriju, un runājam par Vidzemi, Kurzemi, Vāczemi, Krievzemi. Par zemi saucam vielu, kas sedz planētas Zemes virsu un ko varam cilāt, kustināt, pārvietot, izlietot kā materiālu, piem. dažādiem uzbērumiem, zemes virsas nolīdzināšanai. Ar vārdu „zeme“ beidzot saistās kāds priekšstats, kas modina mūsos īpatnējas jūtas: zeme mums ir maizes devēja, ar zemi saistīta mūsu eksistence, mēs zemi personificējam, runājam par zemi-māti, zeme mums ir izejas un pieturas punkts mūsu labklājībai, ar šo vārdu saistās kāda lielāka vai mazāka drošības sajūta. Zeme īpašums — vērtība, kas mums dod pamatu zem kājām.

Kad mēs zemi personificējam, tad tas saistās ar gluži pareizu nojautu par norisēm un parādībām, kuŗas skaidri izteikt var tikai zinātne uz pētījumu un savu atziņu pamata. Zinātnes nozares, kas šīs parādības aptver, ir no vienas puses ģeoķīmija, citiem vārdiem, zemes ķīmija, un no otras puses bioķīmija, dzīvās dabas ķīmija, — abas ķīmijas, kas pati vēl diezgan jauniņa, tai tikko 150 gadu, jaunākās meitas. Pašu ķīmiju varam nosaukt par mācību par vielu un tās pārvērtībām. Ja es teicu, ka pareiza bijusi nojauta par lielo dzīvības lomu zemes dzīvē, tad ar to domāts atzīmēt, ka arī modernās zinātnes gaismā jo liela ir dzīvības nozīme zemes dzīvē un daudz lielāka, kā mēs parasti domājam.

Kad mēs pētām vielu, tad izšķīram neorganiskās vielas un organiskās. Šāds iedalījums cēlies vēsturiski. Organiskās vielas mūsu tagadējā izpratnē ir vielas, kas satur oglekli — elementu, kas sastāda ogli, akmeņogles, grafītu un arī dimantu, un sadegot

dod ogļskābi, kas saturas gaisā. Ogleklis, savienodamies ar citiem elementiem, var dot bezgalīgi lielu skaitu savienojumu, no kuņiem pašreiz izpētītas apm. 250.000 vielas. Tās nosauktas par organiskām, jo cilvēks tās priekš 107 gadiem neprata darināt. Līdz tam laikam tās varēja sastapt un iegūt tikai kā dzīvas dabas, augu un dzīvnieku valsts darinājumus. Tagad mēs šīs vielas iegūstam mākslīgi, kā saka, sintezes ceļā, un tā ir dabūtas gandrīz visas minētās 250.000 organiskās vielas, un tikai nedaudzus dabas produktus mēs nevaram sintezēt. Bet kā neorganiskās, tā organiskās vielas pašas par sevi ir nedzīvā materiija, kā pretstats dzīvai pasaulei, dzīviem organismiem, kuņu būtība — dzīvība — ir zinātnei neatrisināts, varbūt cilvēkam neatrisināms noslēpums.

Šī dzīvā pasaule, dzīvnieku un augu valsts veidā, spēlē ārkārtīgi lielu lomu zemes dzīvē, un pie šīs lomas es gribētu šodien šeit drusciņ pakavēties. Ja dzīvās un nedzīvās pasaules starpā ir nepārejama aiza, tad augu un dzīvnieku valstis ir tuvu rada, un ja no augstākiem to pārstāvjiem ejam uz leju, uz vienkāršākiem, tad nonākam līdz elementāršūņiņai un starpība izzūd. Tāpēc arī turpmākā pārskatā mēs tās nešķīšosim, jo mums tas pašreiz nebūs vajadzīgs.

Ja nu mēs arī nezinām, kas savā būtībā dzīvība, tad tomēr mēs vienmēr varam dzīvo pasauli izšķirt no nedzīvās. Vissvarīgākā dzīvas pasaules iezīme ir pašdarbība, dzīvās būtnes spēja pašai sev sagādāt enerģiju dzīvības parādību veikšanai. Lielais franču dabas pētnieks Kivjē (Cuvier) Napoleonam 1808. g. iesniegtā traktātā deva šādu dzīvības apzīmējumu: „Dzīvība ir ātrāks vai lēnāks, vienkāršāks vai sarežģītāks virpulis, kas nemitīgi piesavinās noteiktu īpašību molekulas. Šajā nemainīgā virzienu virpulī zināmas molekulas pastāvīgi ieplūst, citas to atstāj. Svarīgāka būtībā ir ķermeņa forma, nevis tā viela. Kamēr šāda kustība pastāv, ķermenis dzīvo. Kad tā apstājas galīgi, tas mirst.“

Šajā apzīmējumā satvertas dzīvās būtnes raksturīgās īpašības. Tās jāpapildina vēl ar citām, no ku-

ŗām svarīgākā ir dzīvo bŗtņu vairoŗanās spēja, kuŗā varam saskatīt spilgtāko dzīvības spēka izpaudumu. Œo īpaŗību var vest sakarā ar pirmo: spēju piesavināties vielu no ārpasaules. Vairoŗanās tad būtu nosaucama par tieksmi ieņemt pēc iespējas visu ārpasauli un reizē ar to visu tās vielu padarīt par savu īpaŗumu.

Ir bijuŗi daŗādi mēģinājumumi iztulkot Œo dzīvās pasaules spēju paŗai piesavināties pastāvēŗanai vajadzīgās vielas no ārienes. Tā, kad lielais angļu fiziķis I. Ņūtons deva savus mēchanikas likumus, kuŗiem klausā zeme un zvaigznes, un kad zinātnieku prātus nodarbināja viņa atklātais zemes pievilkŗanas spēks, poļu zinātnieks Sniadeckis salīdzināja minēto dzīvo Œuniņu spēju ar zemes pievilkŗanas spēku, pie kam Œis spēks būtu jo lielāks, ja pati dzīvā bŗtne mazāka.

Œādi tulkojumi nav vēlāk attaisnojuŗies, un dzīvības bŗtība ir un paliek mums līdz Œim lielākais noslēpums.

Nekavējoties pagaidām ilgāk pie dzīvības parāŗības kā tādas, pāriesim uz jautājumu par dzīvības lomā zemes dzīvē. Biologi, t. i. zinātnieki, kas pēta dzīvības parāŗības Œi vārda visplaŗākā nozīmē, līdz Œim apskatījuŗi dzīvās bŗtnes par daudz savrup, t. i. neatkarīgi no to apkārtnes. Ja gribam apskatīt parāŗības plaŗāk un dziļāk, tad dzīvības ietekmei uz apkārtni un otrādi nevarām pāiet secen. Tad dzīvā pasaule mums jāņem visā savā kopumā, un tad jo lielu nozīmi iegūst nevien forma, bet arī dzīvās pasaules viela. Tās nozīme tik liela zemes dzīvē, ka akadēmiķis Vernadskijs pilnīgi pamatoti apgalvo, ka lielākā daļa ģeoķīmisko pārvērtību dzīvības darbs.

Tie dati, kādus zinātnē ieguvusi par mūsu planētu Zemi, liek mums domāt, ka Œi lodes veidīgā ķermeņa virspuse pārklāta ar ārējo cieto garozu ar samēŗā zemu virsas temperāŗturu, kas svārstās no + 50° līdz — 50° C, kuŗā iedzilnoties manām temperāŗtūras pieaugumu, un zein garozas ir pusŗķidra sakususi masa ar vairāk kā 1000° C temp. Senāk domāja, ka Zemes

temperatūra visu laiku krīt, tagad mums pamats domāt, ka Zemes iekšējo temperatūru uztur atomu enerģija, kas sadaloties atbrīvo neaptveřamus enerģijas daudzumus. Zināmā kustības un nemitīgas maiņas stāvoklī nu ir virsējā zemes garozas kārtā, apm. 16 km dziļumā, rēķinot no zemes virsas. Šīs kārtas kopējais svārs ir apm. 2×10^{17} t. No visas šīs masas dzīvā viela, t. i. tā, kuŗas apgrozība saistīta ar dzīvības parādībām, sastāda ne vairāk par 0,1% no visas garozas, t. i. 10^{14} — 10^{15} t. Neraugoties uz to, šīs dzīvās vielas nozīme tik liela, ka tā noteic mūsu Zemes īpatnējo seju.

Geoķīmiskos procesos mums dzīvai dabai jāpieiet citādi, kā biologi pieiet atsevišķām dzīvām būtnēm. Atsevišķie organismi šeit pazūd to visa kopuma grandiozās lomas priekšā. Agrāk minētā forma tad atkāpjas vielas un enerģijas priekšā. Mums nozīmi iegūst tad šis kopums ar savu svaru, savu ķīmisko sastāvu un ar to saistīto enerģiju. Šo kopumu mēs neatkarīgi no atsevišķām būtnēm sauksim par dzīvo vielu.

Šī dzīvā viela atšķiras no nedzīvās vispirms ar savu lielo dažādību. Mums pašreiz pazīstami vairāk par 500.000 dažādu dzīvnieku un ap 180.000 dažādu augu. Tiem katru gadu nāk klāt daži tūkstoši, ko atklāj zinātne. Var pieņemt, ka pavisam pastāv vairāki miljoni dzīvu būtnu veidu. Ja salīdzinām šos skaitļus ar mums pazīstamo minerālu skaitu, — apm. 2500, kuŗiem ikgadus pievienojas tikai daži desmiti jaunātrasto minerālu, — tad jūs redzat, cik daudzkārt bagātāka dažādībā dzīvā viela. Bet šis samērs vēl vairāk nosveŗas uz dzīvās vielas pusi, ja liekam vērā to ķīmisko savienojumu skaitu, no kuŗiem šīs dzīvās būtnes sastāv un kuŗus tās pašas no nedaudziem vienkāršiem savienojumiem rada. Šis skaits ir pilnīgi neaptveřami liels. Tas viss spilgti raksturo ārkārtīgu dzīvās vielas ķīmisko aktivitāti, ar ko tad arī izskaidrojama tās noteicošā lomā mūsu planētas Zemes dzīvē. Pateicoties dzīvai vielai, zemes garoza nav sastingusi vielas masa, bet ir sarež-

ģīts mēchanisms, kur Zemes garozas atomi atrodas nemitīgā enerģiskā kustībā un dažāda veida staigāšanā riņķveidīgos ģeoķīmiskos procesos.

Minēta jau bija dzīvas vielas izplatība, kā raksturīga tās īpašība. Vesela rinda pētījumu rāda, ka ar dzīvo vielu pārklāta burtiski visa zemes lode. Tā iespiežas zemē pat visneticamākos apstākļos. Ar to pārklāta sauszeme no poliem līdz ekvātoram, ar to pildīts okeans līdz vislielākiem dziļumiem. Izrādās, ka dzīvā viela pārklāj ar plānu, bet nepārtrauktu segu visu mūsu planētu, nesdama sevī koncentrēto, no saules stariem saņemto enerģiju, un rada tā saucamo biosfairu jeb dzīvības sfairu, aptverdama zemes virskārtu, okeanu ūdeņus un arī gaisu jeb atmosfairu. Īpatnējais elementu stāvoklis, to savstarpējais saistību veids dzīvajā vielā, atļauj tajā koncentrēties milzīgiem enerģijas jeb spēka krājumiem, kas tad arī ir svarīgāko zemes virsā noritošo parādību dzinējspēks. Varam minēt trīs galvenos enerģijas avotus: kosmisko — galvenokārt saules enerģiju, planētāro ar zemes pievilksanas spēku, un materijas iekšējo enerģiju, kas sakarā ar atoma uzbūves pētīšanu un noskaidrošanu ir mūsdienu fizikas un ķīmijas pētījumu degpunktā. Tā, šinī gadā Nobela prēmijas ķīmijā un fizikā piešķirtas franču pētniekiem Žoliō un viņa kundzei Kirī-Žoliō un anglim Čedvikam par atomu struktūras un pārvērtību pētīšanu. Šī atomārā enerģija šķiet esam visas kosmiskās enerģijas, zvaigžņu un saules gaismas un siltuma pirmavots. Bet tiešā kosmiskā enerģija, ko saņem zeme un tās dzīvā pasaule, ir saules starojuma enerģija, un pie tās un dzīvās vielas attiecībām vēl sīkāk atgriezīšos.

Ar dzīvās pasaules izplatību, var teikt „visizplatību“, ciešā sakarā tās ārkārtīgās vairošanās spējas. Illūstrēšu to ar dažiem piemēriem. Vispirms, izplatās kā dzīvnieki, tā augi, pēdējie ar sēklu pārnešanu un zemākās sīkbūtnes tieši. Nu izrādās, ka labvēlīgos apstākļos, ja tikai pietiktu barības vielu, dažas baktērijas $4\frac{1}{2}$ dienās varētu dot 10^{86} pēcnācēju. Pēc

tilpuma tas atbilstu Atlantijas okeanam jeb 10^{17} t. Dažas jūras diatomejas pievairotos 8 dienās līdz zemes lodes tilpumam. Choleras bacilis varētu pārklāt 8 dienās visu zemes lodi. Arī pie dažiem kukaiņiem novērota savairošanās līdz kolosālām masām. Tā zināmā gada laikā virs Sarkanās jūras parādās siseņu mākoņi, no kuņiem vienu apraksta angļu pētnieks Karuters. Tas ieņēmis platību 6000 kvadrātkilometru laukumā. Tā vielas masa rēķināma ap 44.000.000 t, t. i. tik daudz, cik cilvēce iegūst 100 gados kopā vaŗa, cinka un svina.

Novērotas arī parādības, ko varētu nosaukt par dzīvības eksplozijām. Zināmā vietā dzīvā viela ļoti īsā laikā savairojas milzīgu daudzumu ūdens augu, algu, kukaiņu, sīku mugurkaulaino dzīvnieku veidā. Tā Adrijas jūrā bieži novērojama diatomeju savairošanās metriem biezos slāņos.

Ārkārtīgi liela loma dzīvai pasaulei zemes garozas veidošanā kā elementu izklaidētājai un koncentrētājai. Mēs pašreiz pieņemam, ka visu elementu, t. i. to pirmvielu, kas kā veseli atomi nemainoties pāriet no viena savienojuma otrā, ir 92. No šiem elementiem apm. 20 visbiežāk sastopami dzīvo būtņu sastāvā. Ja nu liekam vērā dzīvās vielas izplatību un kustību, tad skaidrs, cik lielā mērā tā rada gan — no vienas puses — elementu izklaidēšanu pa zemes virsu, gan atkal dažos gadījumos dažu elementu koncentrēšanu vienā vietā, jo dzīvās būtnes spējīgas piesavināties lielākus viena elementa daudzumus. Šo dzīvibūtņu atliekas tad vēlāk rada milzīgus nogulumus, tā visai manāmi ietekmēdamas Zemes garozas ģeoloģisko struktūru. Tā milzīgi krama skābes (no kuŗas sastāv, starp citu, smiltis) slāņi ir gājuši cauri biljonu dzīvu būtņu organismiem.

Šajā īsajā priekšlasījumā, saprotams, nemaz nav domājams pieskarties visiem dzīvās vielas zemes garozas ietekmējumiem. Atzīmēšu tikai, ka 99% zemes garozas vielas atrodas apgrozībā pateicoties dzīvībai. Atzīmēšu arī, ka dzīvības eksistence nav iespējama bez šķidrā ūdens, un L. Hendersons saka,

ka „ūdens ar savām fiziskām un ķīmiskām īpašībām visvairāk atbilst dzīvības eksistences prasībām. Neviens cits savienojums nevar ar to šajā ziņā mēroties. Ūdens ar savām īpašībām it kā nozīmēts dzīvības uzturēšanai“.

Šis atzinums ārkārtīgi svarīgs, un jūs turpmāk redzēsiet, kāda tam nozīme mūsu pasaules uzskata veidošanā. Pagaidām vēl piezīmēšu tikai, ka ūdens šķidrums var būt tikai starp 0—100° C, jo zemāk tas ciets, augstāk — tvaikveidīgs. Tā tad dzīvība var attīstīties tikai šajās temperatūru robežās, un aiz citiem iemesliem augšējā robeža vēl stipri jāpazemina. Tagad drusciņ pakavēšos pie viena elementa — oglekļa — lomas dzīvās vielas pārvērtībās. Kā jau teikts, oglekli kā brīvu elementu, nesaistītu ar citiem, atrodam koka oglē, akmeņoglē, grafitā, un, starp citu, dimants arī ir pilnīgi tīrs ogleklis. Bet ogleklis spējīgs dot burtiski bezgalīgu skaitu savienojumu ar citiem elementiem, pie kam tā saucamās organiskās vielās tas parasti savienojumā ar O, H, N un tad vēl citiem elementiem. Savienodamies ar skābekli, ogleklis dod vai nu ļoti indīgo tvana gāzi, kas rodas, ja skābekļa par maz, lai ogleklis ar to varētu pilnīgi savienoties, vai arī pilnīgi sadegot dod ogļskābo gāzi. Šī ogļskābā gāze nu ir pastāvīga mūsu gaisa sastāvdaļa. Tā vienmēr arī izšķīdināta ūdenī, tā savienojumā ar kalciju un magnēziju rada mūsu kaļķakmeņus un dolomītus.

Pie vairāk sarežģītiem oglekļa savienojumiem pieder dažādās dzīvās vielas sastāvdaļas, kā olbaltumu vielas, kas vienmēr satur arī slāpekli, tauki un ogļhidrāti, kuņģiem jāpieskaita cietes jeb stērķeles, cukuri un cellulōza, šķiedrvielu un koksnes galvenā sastāvdaļa.

Dzīvā viela, kad tā nomirst, sāk atkal sadalīties vienkāršās vielās, un tās oglekli saturošās vielas, galvenokārt pārvērtību rindai cauri izgājušas, beidzot dod arī ogļskābi, kas aiziet gaisā. Šīs pārvērtības, cita starpā, norit zemē, aļamā zemē, kas, kā saka, nemitīgi elpo, un šī zemes elpa ir ogļskābā gāze.

Bet kur tad ņem augi un dzīvnieki oglekli saturošās vielas? Atbildi uz šo jautājumu jau 19. g. s. pirmajā pusē deva lielie franču pētnieki Dimā un Busengo, ieskatīdamies ar to dabas noslēpumos tik dziļi, kā tas gadu tūkstošos tikai nedaudziem Dieva izredzētiem ģenijiem izdevies, un atvērdami mūsu acīm visgrandiozāko ainu, kādu līdz šim cilvēks skatījis zinātnes acīm, mūžīgo pārvērtību gredzenu, kas plašāk, kā jebkuŗa cita atziņa, raksturo zemes dzīves seju.

Ne par velti zaļo krāsu uzskatām par dzīvības simbolu. Eglītes zaļās skujas mani arī ierosināja jums šodien šeit runāt par dzīvību un zemi, jo šajās zaļajās skujās, tāpat kā zaļajā zālē un zaļajās koku lapās, slēpjas lielais vidutājs starp saules stariem un dzīvību zemes virsū. Šis starpnieks ir lapu zaļā krāsviela ar nosaukumu chlōrofilis, kuŗa izpētīšanā un bioķīmiskās nozīmes noskaidrošanā lieli nopelni pieder vācu ķīmiķim R. Villšteteram.

Šim chlōrofilam ir brīnišķīga spēja: no gaisa ogļskābes saules staru gaismā uzbūvēt viskomplicētākās vielas ogļhidrātus, kas vajadzīgi augu valsts pastāvēšanai. Jāatzīmē, ka ogļskābe ir galīgais ogļekļa savienojumu nolietošanas produkts, tā ir atkritums, ar kuŗu dzīvā pasaule tieši itin nekā vairs nevar iesākt. Ja tās telpā uzkrājas par daudz, tad tajā kā dzīvnieki tā augi (bez gaismas) nosmok. Šo vismazvērtīgāko vielu nu augu chlōrofilis pārvērš augstvērtīgās vielās, ar kuŗām var pastāvēt dzīvā pasaule, kuŗas uztur dzīvību, un vērtīgajā gāzē skābeklī, gaisa sastāvdaļā, bez kuŗas atkal nebūtu iespējami elpošanas un degšanas procesi, t. i. apstātos dzīvība un dzīve. Bet mazvērtīgo materiju, kāda ir ogļskābe, var pārvērst augstvērtīgā, tikai tajā ieliekot no ārpusē enerģiju. Enerģija, kas šeit tiek materijai pievadīta, ir saules staru enerģija, un zaļais chlōrofilis tas brīnišķīgais mēchanisms, kas baŗo dzīvo pasauli ar saules stariem un uztur zemes virsū dzīvību, un pēdējā rada visas tās pārvērtības zemes garozā, kas jau minētas. Bet augu valsts savukārt sagatavo

uztura vielas dzīvnieku valstij, kas tā tad arī eksistē no lapu iesūktiem saules stariem. Atsevišķā dzīvnieka zīmes ir dzīmšana, dzīve un nāve. Miruša dzīvnieka viela padota pārvērtībām, kuņu rezultātā oglekļa savienojumi sīkbūtņu darbības ietekmē pārvēršas ogļskābē, kas aiziet gaisā, tāpat kā tā ogļskābe, ko izelpo dzīvnieks, kad tā organismā sadeg uztura vielas, lai dotu enerģiju dzīvnieka dzīvības procesiem. Gaisā ar dūmiem aiziet arī ogļskābe, kas rodas sadedzinot akmeņogles, malku, kūdru, lai apsildītu cilvēka dzīvokli un dzītu dzelzceļu lokomotīves un fabriku mašīnas, t. i. uzturētu visu grandiozo mūsu laikmeta tehnikas celtni, visu mūsu materiālo kultūru.

Un šo ogļskābi chlōrofils atkal, izmantojot saules staru enerģiju, pārvērš vērtīgās vielās un dod brīvo skābekli dzīvības un degšanas procesiem. Tā griežas ogleklis grandiozajā zemes dzīves gredzenā: no gaisa augos, no augiem dzīvniekos, no dzīvniekiem gaisā u. t. t. bez mitēšanās, gadu biljoniem cauri, kamēr pastāv un pastāvēs dzīvība uz zemes.

99% dzīvās vielas uzbūvēta no gaisa sastāvdaļām, un tikai vienu procentu dod zeme, — to, ko mēs dzīvo vielu sadedzinot dabūjam pelnu veidā. 50—100 t sausas vielas rada 1 hektars zemes gada laikā. Dzīvā pasaule apgroza ne mazāk par visas atmosfāras svaru, t. i. 6×10^{17} t, t. i. seškārtīga Atlantijas ūdeņa svaru.

Nu izrādās, ka zemes ģeoloģiskā laikmeta vielas bilance ir pastāvīga. Dzīvās vielas daudzums tā tad ir nemainīgs, un nemainīgs ir arī vidējais ķīmiskais sastāvs dzīvai vielai. Tā ir ārkārtīgi svarīga atziņa, jo norāda uz mūžīgiem likumiem, kas rēgulē ģeoloģiskos procesus. Tur valda Mūžīgā Kārtība.

Oglekļa apgrozības cikls tika skicēts, kā pilnīgi apgriezenisks, t. i. ka viss ogleklis nemitīgi atrodas dzīvības ciklā. Istenībā ir drusciņ citādi, proti, daļa oglekļa vienmēr iziet no apgrozības un rada oglekļa savienojumu krājumus Zemes garozā. Reizē ar to daļa skābekļa arī brīva un izlietojama dzīvības pro-

cesiem. Oglekļa savienojumu krājumi sastopami akmeņogles, kas ir augu atlieku pārveidojums, naftas, kas radusies no mirušo sīku dzīvnieku atliekām, kūdras, kas ir purva sūnas pārveidojums, un kalcija karbonātu veidā. Bet šie oglekļa savienojumi ogles, nafta, kūdra ir kurināmās vielas, kas mums dod siltumu un enerģiju satiksmes un citu mašīnu dzīšanai. Šie izrakteņi cēlušies no dzīvās pasaules, kas, saistīdama saules staru enerģiju, ir mums to uzkrājusi. Uz šiem mūsu ēras priekšgājējas dzīvās pasaules krājumiem mēs esam nodibinājuši mūsu laikmeta materiālo labklājību un mūsu dzīves straujo tempu. Jau 1919. gadā tika sadedzināts kurināmā tik daudz, ka no tā radās 10^9 t CO_2 , kas līdzinās 0,05% atmosfāras CO_2 . Tas ietekmē katrā ziņā līdzsvaru starp CO_2 un organiskās vielās saistīto oglekli tik stipri, ka mēs varam runāt par jaunu ģeoloģisko, t. i. zemes garozas pārvērtību faktoru — cilvēku — un par tā darbības rezultātu — kultūru. Bet šīs kultūras ietekmējums jau izpaudies vēl pirms mūsu rūpniecības laikmeta ar augu valsts paplašināšanu lauksaimniecības veidā, kas arī palielina gaisa ogļskābes saistīšanu augos un tā zināmā mērā izlīdzina cilvēka iztraucēto līdzsvaru. Bet tomēr cilvēks iztērē gadu miljonos iekrātos enerģijas krājumus — akmeņogles, petroleju, kūdru, mūža mežus. Tie kādreiz izsīks, jo nevar būt neaprobežoti lieli, jo pati zeme jau aprobežota. Tā, cik var pašreiz aprēķināt, ja šķidrā kurināmā patēriņš augs tikpat strauji, kā līdz šim, tā pietiks tikai dažiem gadu desmitiem, — un tad vairs aeroplānā pavizināties nevarēs! Tad nu mums priekšā stāv bankrots?! Vēl ne. Ja dzīvās vielas daudzums un tās vidējais ķīmiskais sastāvs palikuši ģeoloģiskā laikmetā nemainīgi, tad to pašu nevar teikt par dzīvās vielas struktūru, par tās uzbūvi. Un tā nu ir nemitīgi mainījusies uz augšu un uz priekšu. Dzīvā daba ir evolūcijas ceļā augusi pretim vienmēr lielākai pilnībai, līdz zemes dzīvē sācis manāmu lomu spēlēt cilvēka gars. Un šis cilvēka gars, kuņam tagad lemts virzīt uz priekšu progresu

un lemts uzņemties mazvērtīgās materijas pārvēršanu augstvērtīgā, ir jau arī atrisinājis šķidrā kurināmā problēmu, tam laikam, kad tā dabiskie avoti izsīks: mēs tagad varam cietu kurināmu ķīmiskā ceļā pārvērst šķidrā (Bergiuss, Nobeļa laureāts). Jūs teiksit, — bet kad cietais kurināmais būs viss sadedzināts, ko tad? Es vēl nepadošos. Es minēju jums par interatomāro enerģiju. Tās krājumi ir kolosāli. Tā, starp citu, izpaužas atomiem skaldoties. Liekas, visa saules izstarotā enerģija ir šāda atomu skaldīšanas enerģija. Mēs esam uz ceļa, kā dabūt savās rokās metodi ar cilvēka gribu šo enerģiju atbrīvot, un ja zinātnes progress nesamazināsies un cilvēka ētiskais līmenis izaugs tik augsts, ka tam drīkstēs dot rokā šādu spēlīti, ar kuŗu viens cilvēks, to nelieģīgi lietojot, spētu iznīcināt visu cilvēci, tad varētu diezgan droši cerēt, ka mēs enerģijas badam tiksim tomēr pāri. Bet nu jūs teiksit: šo interatomāro enerģiju izlietojot jau galu galā visa materija izrādīsies saskaldīta, pārvērsta enerģijā. No tādas piezīmes man drusciņ paliek neomulīgi, bet es vēl mēģināšu turēties, aizrādīdams, ka kaut kur starpzvaigžņāju telpā, kur rodas kosmiskie stari, pēc kuŗiem Pikards un citi brauca debesīs, — tur notiekot materijas tapšana. Bet drošas nu manas pozīcijas vairs nav. Es labāk padošos un zemu noliekšu galvu nāves ēnas priekšā, kuŗu uz kosmosu, uz visumu, uz visu mums pazīstamo pasauli, kuŗai gaismas stars tikai 4000 miljonus gadu izskrien cauri, skriedams ar 300.000 km./sec. ātrumu, met otrais termodinamikas likums.

Es mēģināšu to jums paskaidrot. Par enerģiju saucam visu, kas var veikt kādu darbu. Piem., tvaika mašīna var dzīt koku zāģi. Tā ir enerģijas (mēchaniskās) avots. Šī enerģija rodas no sakarsēta tvaika spiediena, bet tvaika spiediens no siltuma, ko tam sadegot atdevusi malka. Malka atkal ir ķīmiskā enerģija, kas radusies koku lapās chlōrofilam uzsūcot saules staru enerģiju. Tā mēs atkal tikām pie saulītes un redzam, ka visa kustība un visas dabas parādības saistītas ar enerģijas pārvērtībām. Tāpat

no saulītes ceļas ūdens krituma enerģija, kas dzen dzirnavas. Ja nebūtu saulītes, neizgarotu ūdens, nebūtu lietus un sniega, ūdens nevarētu tecēt no augstākās vietas uz zemāku. Nebūtu ūdens krituma. Ja nav krituma, nav enerģijas avota. Tas, taisnību sakot, arī ir otrais termodinamikas likums, tikai nepilnīgi izteikts. Pilnīgāki izteikts tas skan apm. tā: enerģija tikai tad var veikt darbu, ja tā var krist no augstāka līmeņa uz zemāku, jeb augstvērtīgā enerģija pāriet mazvērtīgā. Lai tvaiks dotu darbu, vajadzīga temperatūru starpība; lai elektriska enerģija motorā dotu darbu, vajaga spriegumu starpības u. t. t. Tā tad pasaules norisē enerģija, nezūdot pēc sava daudzuma, krīt vērtībā, un visa enerģija pakāpeniski pārvēršas siltuma enerģijā, kas izklīst pasaules telpā. Kad visā telpā temperatūra izlīdzināsies, tad „izdzisis zvaigznes un apstāsies pasaules pulkstenis“. To mums vēsta šis otrais fundamentālais enerģijas likums, pēc tā atradēja vārda nosaukts par Karno likumu. Visur tur, kur iespējami mērījumi un mēģinājumi, šis likums izrādījies par pareizu un ir visnežēlīgākā un smagākā no cilvēka gara atziņām, un līdz jaunākam laikam nebija ne mazākā cerības stara uz kaut kādu izeju.

Bet es nevaru jūs Ziemassvētku vakarā pie eglītes atstāt ar saplakušu dūšu. Tāpēc atgriezīsimies vēl reiz pie dzīvības. Mēs redzējam, ka dzīvā pasaule uzkrāj enerģiju, pārvērsdama saules starus vērtīgās vielās, no kurām varam atkal dabūt siltumu un gaismu un citus enerģijas veidus. Pēc daudzu zinātnieku domām, mums tā tad dzīvajā pasaulē ir izņēmums no II termodinamikas likuma.

Tagad mēs esam jau diezgan lepni, ka varam sevi pieskaitīt dzīvai pasaulei, kurai, salīdzinot ar nedzīvo, tik lielas privilēģijas. Bet varam iet vēl tālāk. Cilvēkā dzīvība sasniedz savu augstāko izpaušanos, un uz kosmosa skatuves parādās cilvēka gars. Tā lomu pasaules notikumu norisē spilgti illūstrē Edingtona piemērs ar spēļu kāršu kavu. Tās sākumā saliktas noteiktā kārtībā, kas atbilst pasaules sāku-

mam. Ja tās sajaucam, tās nekad vairs sākuma stāvoklī neatgriežas, bet organizācija, kārtība vienmēr vairāk zūd. Tas atbilst nedzīvās pasaules darba spējīgas enerģijas iztērēšanai. Vienīgi cilvēka saprāts var atkal spēju kārtis salikt sākuma kārtībā. Vai tad varam atvairīties no domas, ka pasaules pulksteni uzvilcis dzīvais radošais gars?!

Ja tad nu dzīvība ir lielākais spēks, kas iekaņojis un savās skavās saņēmis visu Zemi, vai tad šis spēks atrodams arī uz citiem debesu ķermeņiem? No mūsu tuvākiem kaimiņiem svarā kristu tikai Venera un Marss. Pirmā visu laiku tīta miglā, visa virsa, kā šķiet, apklāta ar ūdeni. Tā tad sauszemes dzīvnieki un augi atkrīt. Bet tās atmosfērā nav skābekļa. Tas vispār izslēdz dzīvību. Marsa virsū tik lielas temperatūras maiņas, ka tur varētu sagaidīt tikai zemākās dzīvās dabas — augu valsts — eksistenci. Bet tie miljoni zvaigžņu, kas arī ir saules, vai tām nav planētu, kur varētu būt dzīvība? Senāk pēc analogijas pieņēma, ka tādu ir daudz un ka tās apmēram tāpat iekārtotas kā mūsu Zeme. Bet pamatīgāki pētījot noskaidrojies, ka citām saulēm planētu nav! Ja pieņemam, ka planētas radušās pusšķidrajam saules ķermenim sadaloties, tad varam sagaidīt dabiski pārdalīšanos uz pusēm. Un tiešām, ir daudz dubultzvaigžņu, bet planētas tikai mūsu saulei. Kā tas varēja gadīties? Lai atdalītos vairākas atsevišķas masas, vajadzēja mūsu saulei ļoti tuvu pienākt kādai citai saulei. Tad tās pievilksanas spēka ietekmē varēja atdalīties vairākas masas, vispirms gredzena veidā, kas vēlāk sablīvējās lodē. Šāda saļu tuvošanās mūžības ritumā var atgadīties ne biežāk, kā apm. sastapties 20 mušām, kas ielaistas tukšā zemes lodes tilpumā. Bet ar to vēl nepietiek. Uz ķermeņa, kas tik grūti var rasties, vajadzīgs šķidrums ūdens, bez kuŗa nevar būt dzīvības. Temperatūra pasaules telpā svārstās no -273° līdz vairāk miljoniem C° zvaigžņu iekšienē. Lai tā noturētos 0° — 50° robežās, vajadzīga ārkārtīga dažādu apstākļu sakrišana. Kāpēc piem. mūsu zeme nav visa pārklāta ar ūdeni? Mūsu

zemei vislielākais mēness, kā svars $\frac{1}{80}$ no zemes svara. Edingtons saka, ka satiekoties ar citu planētu iedzīvotājiem, ja tādi būtu, daudz ar ko mums ko lepoties nebūtu, bet ar mūsu mēnesi varam palielīties, citiem tāda nav. Par mēneša izcelšanos izteiktas domas, ka tas radies no lielas pikas, kas atrāvusies no Zemes, tur kur tagad Klusais okeāns. Šī bedre vēlāk piepildījies ar ūdeni, citādi uz Zemes nebūtu sauszemes. Bet šādas lielas masas atrašanās varēja atkal notikt tikai ārkārtīgi retas sagādīšanās apstākļos, kad zeme atradusies vairāku, vismaz divu lielu ķermeņu spēka lauku ietekmē. Ja nu liekam vērā, ka uz debesu ķermeņiem temperatūras un citi apstākļi pastāvīgi mainās un tāpēc tikai zināmu laika posmu iespējami dzīvībai labvēlīgi apstākļi, tad dzimst pārdrošā doma, ka nezin vai pasaules visumā vēl ir kaut kur dzīvas būtnes, kas līdzīgas cilvēkiem. Cilvēks tad būtu vienīgais pasaules jēgas nesējs, un pasaules Radītājam bija jāsviež izplatījumā 80.000 miljonu sauļu, lai viena no tām vinnētu lielo lozi un dzemdētu Zemi, uz kuņas varēja rasties cilvēks.

Ja tad nu zinātne mūs noved pie šādas atziņas, kad nesen vēl Zeme un cilvēks bija padarīti par putekli kosmosā, vai tad mūs šodien nepārņem svētas izbailes tās atbildības un tā uzdevuma priekšā, ko pasaules Radītājs mums uzlicis: veidoties līdz lielākai pilnībai un izpildīt mūsu dievišķīgo misiju. Pie šīs atziņas mēs nākam jaunam vēstures posmam sākoties, kad sabrūk materiālisms, kas cilvēkam bija atņēmis gribas brīvību, kad sabrūk visāda veida sociālisms, kas cilvēkam bija atņēmis personību, kad modernās dabzinātnes radījušas tiltu pār to aizu, kas bija starp gara zinātnēm un dabzinātnēm, kad garīgās vērtības top atkal par cilvēces radītājam zvaigznēm. Šodien fiziķis, ķīmiķis un dabzinātnieks var tikpat neliekuļoti ļaut savu dzīves ceļu ticības sveces gaismai, kā ikviens ticīgais. Nav vairs nepārejamas aizas zinātnes un reliģijas starpā. Noiet no skatuves lielās imperijas, kur viena tauta apspieda

citas. Patstāvīgas top tautas un meklē un atrod savas dzīves veidošanai savu nācnonālas valsts formu, kur atmet visu svešo un no ārienes ienesto, ceļ godā savas tautas tikumus, atrod savu saimnieku, kas tās ved pretim saulei.

Latviešu tauta atradusi priekš gadu tūkstošiem savu skaisto zemi, atguvusi priekš 17 gadiem savu patstāvību un 15. maijā savu nācionālo seju, nostājusies uz ceļa, kas ved uz mūžīgu dzīvību savā zemē.

Priekšlasījums Raunas lauksaimniecības biedrībā, 1935. gada 26. decembrī.

Latviešu nākotnes ceļi.

Nacionālisma pamats ir ticība, ka katrai tautai savs uzdevums, kas tai veicams cilvēces likteņu gaitās. Šis uzdevums pie tam tāds, ka to nevar veikt neviens cits, kā dotā tauta. Tas, kas viņā īpatnējs, savs, kā nav citām tautām, ir kaut kas tāds, bez kā cilvēces attīstīšanās nebūtu pilnīga, kultūras celtne nesasniegta savu augstumu.

Šajā ticībā slēpjas divi pieņēmumi. Viens — ticība pašai cilvēcei, ticība tam, ka tai ir jēga, ka pasaules norise nav chaotiska gadījumu plūsma, bet ka tajā valda noteikta kārtība. Bez šās ticības nekā plānveidīga un jēgpilna ne celt, ne radīt nevar. Vērojot dabas parādību norisē brīnišķīgo kārtību, grūti arī cilvēka prātam kaut ko citādu iedomāties.

Otrs pieņēmums — ticējums, ka tautu kopums harmoniska vienība, ka tautas papildina viena otru, ka visas tās jēgpilnai cilvēces eksistencei vajadzīgas, kā indivīdi ar savām īpatnībām, kā viena kopīga cilvēces organisma nepieciešamas sastāvdaļas.

Cīņas tautu starpā tad nozīmē cilvēces aktīvo locekļu nomainīšanos uz vēstures skatuves: viena stājas otras vietā, katra savā laikā, lai ienestu cilvēces attīstības gaitā to, kas dotā tautā ir. Uzvara cīņā nozīmē, ka atraisījies pilnībā tautas dzīves spēks un pienācis laiks tai teikt savu vārdu.

Ja šī kārtība nav vēstures ritumā nojaužama tikpat viegli, kā dabas parādību norisē, kas savos dziļākos izpaudumos arī mums vēl maz saprotama, tad tas tāpēc, ka pats cilvēks, cilvēku kopums — tauta, un tautu savstarpējās attiecības — ir vissarežģītākais vērošanas un pētīšanas priekšmets, kāds vien iespējams. Šeit mūsu priekšā viena no pēdējām mīklām, kas atminamas cilvēka prātam un zinātnei, ja vien kādreiz to varēs atminēt.

Atjaunojusi savu patstāvību, latviešu tauta nodibinājusi savu nacionālo valsti. Viss svešais, ko sākumā gribēja ielikt valsts celtniecībā, īsā laikā izrādījās par nederīgu un bija 1934. g. 15. maijā jāizmet ārā. Sajūsmas pilnais uzplaukuma posms, kas no šī brīža iestājies latviešu dzīvē, liecina, ka radīt latvietis var tikai nacionālās valsts ietvērumā.

Ja tad nu latvieši stājas atkal uz vēstures skatuves savas nacionālās valsts tērpā un pareiza ir doma, ka nacionālisms tik tad attaisnojams, ja dotā nācija var sniegt cilvēcei kaut ko tādu, kas cilvēcei nepieciešams tālākai attīstībai un ko tai neviens cits nevar dot, tad rodas jautājums, ko dos cilvēcei latviešu tauta?

Ja kāds mēģinātu jau tagad nosaukt pilnā vārdā latviešu vēsturisko misiju, tad tas būtu apzīmējams par nekautrīgu pārgalvi. Tāds mēģinājums būtu ne mazāk pārdrošs, kā pareģot zīdaiņa mūžu un to, ko viņš savā mūžā veiks, pat varbūt sākt viņa nākamos darbus vērtēt. Par veikto varam spriest ne agrāk kā vīra gados, bet biežāk dzīves noslēgumā un dažreiz, it sevišķi, ja dzīvē veikts kas liels, daudzus gadus pēc nāves.

Tad nu varbūt aplam vispār ķerties pie augšējā jautājuma apskatīšanas? Ja būtu domāts to jau tagad atrisināt, tad tā tiešām būtu aplamība. Bet ja domāts meklēt tikai ceļus, pa kuņiem jāiet pretim mērķim, tad nekad nav par agru, tāpat kā nekad nav par agru vērot bērna raksturu un virzienu, kādā attīstās tā spējas, vērtēt apstākļus, kādos bērns aug, lai no tā izaudzinātu krietnu pilsoni, kas spēj kaut ko vērtīgu radīt.

Šajās rindinās, saprotams, nav domāts dot atbildi uz jautājumu, kā attaisnos sevi latviešu tauta, bet ja tās ierosinās pārdomas par šo jautājumu, tad to mērķis būs pilnīgi sasniegts.

Kur meklēt pieturas punktus, lai minētu par mūsu tautas nākotnes gaitām? Ja pareizs pieņēmums, ka latvieši vajadzīgi cilvēces kultūras attīstībai līdz pilnībai, tad jāapskata trīs lietas: kāds pašreizējais laik-

meta gars, t. i. gars, kas raksturo Eirpoas seju tajā momentā, kad latvieši atkal kāpj uz vēstures skatuves, otrkārt, kur dzirdāms sauciens pēc palīga, pieliekami svaigi spēki, un treškārt, kādas ir latviešu spējas un īpatnības, kas varētu šo saucienu klusināt.

Raksturot Eiropas kultūras stāvokli dažos vārdos grūts uzdevums. Nav vairs enciklopēdistu, kas aptvertu dzīvi visu, visas kultūras un zinātnes nozares, un viņu arī vairs nevar būt, jo kultūra izaugusi pārāk plaša un žiburaina. Tāpēc ikviens raksturojums iznāk subjektīvs un vienpusīgs, jo neviens nevar ar skatu aptvert vairāk, kā vienu zaru. Bet būtu aplam no katra vērtējuma atteikties. Dažādi novērotāju skatījumi kopā var dot kopainas pamata vilcienus.

Pašā dzīvē un mākslā jāmeklē spilgtākās laikmeta zīmes. Atsakoties no sīkās katras nozares iztīrīšanas, minēsim tikai to, kas visvairāk acīs krīt.

Mēs redzam lielo imperiju sabrukumu un nacionālo valstu nodibināšanos. Nacionālisma izpratne ieiet jaunās formās: senāk egoistiskā nacionālisma vietā, kas ignorēdams citu tautu intereses, pakļāva tās savai varai, stājās jauns nacionālisms. Vecajam agresīvajam nacionālismam citu nāciju īpatnību izpaudums bij naidīga parādība. Tā vietā radies miermīlīgs nacionālisms, kas savu piepildījumu meklē nevis ekspansijā, bet savas tautas dziļumos. Tas raisās vaļā kā no uzspiestiem, tā no uzsūktiem svešiem iespaidiem. Tas attīrās no svešiem elementiem un nācijas tīrībā meklē savu spēku. To varētu saukt par nacionālo individuālismu. Valsts — tautu konglomerāta ar vienas tautas hēgemoniju — vietā stājas valsts — tauta kā nedalāms organisms.

Šis organiskais faktors jaunajā nācijā - valstī ir tās uzbūves pamatlīnija. Tam neder vairs vecās valsts formas, bet jāmeklē jaunas. Tādas veidojas ne tikai pie mums, bet uz visas planētas. Tā nav gadījuma parādība, bet laikmeta likums.

Ciešā sakarā ar to materiālisma sabrukums. Izbeidzas šķiru cīņas mācība un prakse. Tautas slāņu savstarpējās apkaņošanās vietā stājas to visciešākā

un organizētā sadarbība. Reizē ar to mainās valsts iekārta. Pilnīgi atkrīt to organu vajadzība, kas bija cīņas arēna. Bet sociālisma sabrukums atņēmis arī lielām ļaužu masām cerību uz paradīzes iestāšanos zemes virsū. Tas ietekmē tā saucamo kultūras krīzi Eiropā, jo tautai vajadzīgs laiks jaunu ceļu izprašanai.

Šī kultūras krīze, kas sakarā ar daudzām laikmeta parādībām tik dziļa, ka daudzus domātājus iedzinusi pesimismā, arī skaitāma par raksturīgu laikmeta parādību. Tā varbūt visvairāk prasa radikālās pārgrozības dzīves iekārtā un tautu attiecībās. Biedinošais sauciens par Vakareiropas bojā eju ir noguruma vaimanas un zīme, ka pagurušo tautu vietā jāstājas jaunām, dzīves stiprām.

Iznīcībai lemtais zaudē spēju pareizi orientēties. Bojāejas pravieši tad arī saskata visa ļaunuma sakni pārmērīgā materiālās kultūras un tehnikas attīstībā un tās savukārt tura par materiālisma izpaudumu. Bet katrs tehnikas ieguvums ir intensīvas gara darbības sekas. Mašīna ir daudzu ideju un augstākās aparotības iemiesojums. Tā ir apgarota matērija. Materiālā kultūra nevis velk garu uz zemi, bet ceļ matēriju augšup. Dabzinātnes, matēmatika un tehnika devušas cilvēkam varu pār dabas spēkiem, tūkstoškārt atvieglājušas cilvēka eksistences cīņu un daudzkārt pavairojušas zemes spējas uzturēt cilvēkus. No materiālās kultūras ieguvumiem cilvēks nekad vairs neatteiksies, un tas nav arī vajadzīgs. Gluži otrādi, materiālās kultūras attīstība veicināma, un tā turpinās savu uzvaras gājienu cilvēcei par svētību.

Nevis tehnikas uzplaukumā, bet nepareizā dzīves organizācijā slēpjas krīzes cēlonis. Tikai stāvokļa pārprašana noved pie aplamiem secinājumiem. Materiālā kultūrā saskata pretstatu gara kultūrai, dabzinātnēs — pretinieku gara zinātnēm. Skan sauciens: „Nost tehniku, dabzinātnes, mašīnu! Atpaļ pie primitīvās dzīves vienkāršības!”

Antagonisms starp gara zinātnēm un dabzinātnēm iesācies labi sen. Tiešām, nesen likās, ka starp tām

nepārejama aiza. Bet taisni paši pēdējie matēmatikas un fizikas sasniegumi šo plaisu iznīcinājuši. Ar tās pašas nosodītās materiālās kultūras līdzekļiem, ar milzu tēleskopu, ultrāmikroskopu un elektriskās strāvas palīdzību, ar izsmalcinātiem mērišanas instrumentiem, kuŗus varēja dot tikai augstais tehnikas līmenis, izdevies ieskatīties tādos kosmosa noslēpumos, kas nesen vēl šķita cilvēka acij uz visiem laikiem nepieejami, un gūti novērojumi, no kuŗiem modernā matēmatika cēlusi tiltu pār bezdibeni divu naidīgo pasaļu starpā, iznīcinādama materiālismu. Šis jaunais stāvoklis divu zinātnes pasaļu attiecībās ir laikmeta ideju pasaules visraksturīgākā zīme, kas sevī nes jaunas kultūras ēras asnus.

Nevietā tāpēc apgalvojumi, kas patiesas vērtības redz tikai senatnes, vecās pasaules ieguvumos. Tie tikpat aplami, kā klasiskās pasaules vērtību noliegšana, jo tā nozīmētu vienkārši cilvēces aplaupīšanu. Cilvēcei ar to atņemtu mūžīgās, laikus izturējušās mantas. Tās mirdzēs un vadīs cilvēci arī cauri nākamajiem laikiem. Bet aplam domāt, ka jaunie laiki, bezgalīgi mazo lielumu matēmatikas apgaismoti, nespēj radīt tikpat lielas un vēl lielākas mūžīgas vērtības, kā antīkā pasaule vai renesanses laikmets. Tas, kas sasniegts pēdējos 400 gados, salīdzinot ar iepriekšējiem 4000 gadiem, liek domāt citādi.

Bieži sastopams uzskats, ka viss, kas skar materiālo kultūru un tehniku, ir proza un tāls no skaistuma pasaules. Tas arī aplams. Tehnikas darinājumi var ne mazākā mērā būt aistētikas objekti, kā daba vai citi cilvēka gara ražojumi. Tikai daiļuma elementi tajos ne katrreiz visiem pieejami. Tie dažreiz atveŗas tikai tiem, kam zināmi fizikas likumi un matēmatika, tāpat kā Bethovena simfonijas pieejamas tikai tiem, kuŗu mūzikālās attīstības līmenis pāri primitīvajam. Bet tehnikas sasniegumi arī primitīvajā uztverē var modināt pārdzīvojumus, kas var būt liela mākslas darba saturs. Tos tāpēc arī izmanto patiesi lieli mākslinieki pretēji lielam

skaitam viņu mazāko radu, kas nesamierināmi novēršas no visa, kam sakars ar tehniku.

Līdzīgi tam, kā raksturīga laikmeta zīme tautas organisma daļu cieša un harmoniska sadarbība, kas stājas iķiru cīņas vietā, gara zinātņu un dabas zinātņu sinteze ir laikmeta uzlēcošā zvaigzne, kas vādīs nākotnē cilvēces ideju ceļus. Šodien fiziķis sniedz roku mistiķiem.

Vislielākās pretešķības valdā cilvēku un tautu saimnieciskās attiecībās. Visspilgtāk tas izpaužas lauksaimniecības un rūpniecības ražojumu cenu samērā. Laucinieki nevar nopirkt fabriku ražojumus, tāpēc fabrikas apstājas, un bezdarbs kā lietuvēns māj rūpniecības zemes. Citur atkal trūkst laukstrādnieku. Šo pretešķību cēloni var saskatīt divos galvenos apstākļos: lauku un pilsētu pēdējo gadu desmitu nevienādā attīstības tempā un Eiropas attiecībās ar Āreioipas zemēm un tautām.

Visi materiālās kultūras labumi bija līdz šim atdoti gandrīz vienīgi pilsētai, lauki atstāti novārtā. Tas tad nū arī noveda pie lauku un pilsētas ražojumu cenu aplamā samēra, un tas ir viens no svarīgākiem saimnieciskās un vispārīgās kultūras krīzes iemesliem. Ja, piem., lauksaimnieciskās ražošanas tehnika būtu tikpat intensīvi augusi, kā rūpnieciskā, tad lauksaimniecības produkti varētu būt vēl lētāki, kā tagad, bet ražotāju materiālais stāvoklis būtu labs. Ja lauki būtu apgādāti tādām pat ērtībām, kā pilsēta, ja lauciniekiem tādā pat mērā būtu pieejami mākslas un citi gara kultūras augļi, kā pilsētā, tad apstātos iedzīvotāju bēgšana no laukiem.

Tā tad materiālās kultūras nevienādā augšana pilsētā un lauku dzīvē — ir saimnieciskās un kultūras krīzes iemesls un raksturīga laikmeta zīme.

Saimnieciskais saspīlējums tālāk raksturojas ar divu ekstrēmu novirzienu bankrotu. Viens no tiem neaprobežotais liberālisms ar neaprobežoto iniciatīvu privātā saimniecībā. Tas ciešā sakarā ar tehnikas un materiālās kultūras augšanu. Otrs — komūnisms vai cita veida sociālisms ar pilnīgu privātās iniciatī-

vas iznīcināšanu. Ne viens, ne otrs neatbilst vairs laikmeta garam: pirmais pārdzīvots, otrs izrādījies celts uz aplamiem pamatiem. Izvirzās jaunas formas, kas nenokauj privāto iniciatīvu, bet pūlas izmantot visu tajā ietvertu spēku un reizē pakļauj to nācijas — valsts interesēm, saskaņojot visus nācijas radošos spēkus organizētai sabiedrībai.

Jaunu ceļu meklēšana saimniecisko lietu kārtošanā, pakļaujot valsts regulējošai kontrolei privāto uzņēmību, ir atkal raksturīga laikmeta zīme.

Nesen ideālā valsts iekārta šķita tāda dinamiska sistēma, kur savstarpējā interešu cīņā dažādu iedzīvotāju grupu pārstāvji guva te vieni, te otri pārsvaru un, pie varas nākuši, virzīja valsts aparātu uz savas grupas labuma pusi. Šādu iekārtu mēģina attaisnot pieņēmums, ka pārsvaru gūs tā grupa, kas vairākumā, un ka tā pratīs izdarīt visu vairākumam par labu. Izrādījās, ka šī iekārta nevar ikvienā zemē dot darba spējīgu valsts aparātu, bet derīga tikai dažām tautām, pie tam varbūt tikai zināmā vēstures posmā. Laikmeta gars prasa, lai dēмократismu atvieto ar tautvaldību nacionālā individuālisma garā, lai valsts iekārta būtu pielaikota visas nācijas labumam un atbilstu tās dabai. Dēмократija nostādīja visam priekšā pūli, mēģinādama pilnīgi ignorēt personību. Šis mēģinājums neizdevās, jo pūlis nespēj radīt. Atdzimst ticība personībai.

Eiropas uzplaukums dibinās uz baltās rases hēgemoniju pār krāsaino cilvēci. Ar materiālās kultūras līdzekļiem Eiropa ieguva savu saimniecisko un politisko varu pār pārējo pasauli. Attiecības Eiropas un Āreiropas starpā apmēram tādas, kā pilsētas un lauku starpā. Bet pasaules kaŗa laikā un it sevišķi pēc kaŗa apstākļi grozījušies. Tehnika un materiālā kultūra kļuvusi arī par Āreiropas daļu, un Āreiropa ar savām dabas bagātībām un iedzīvotāju zemo dzīves standartu — resp. lēto darba spēku — draud iznīcināt Eiropas industriju un līdz ar to tās labklājības bazi. Veltas pūles aizturēt tehnikas ieroču pārņemšanu ārpus Eiropas, un pilnīgi aplami

dažu valstu jauni ekspansijas mēģinājumi. Tikpat nesaprotamas to tautu iedzīvotāju pieauguma veicināšanas pūles, kuŗu teritorija jau pārmērīgi biezi apdzīvota. Telpas meklēšana ārpus savas zemes jāatmet. Bet aplamas tāpat domas, ka bez citu tautu ekspluatācijas nevar pastāvēt Eiropas civilizācija.

Mēs dzīvojam laikmetā, kad izbeidzas dažu tautu labklājība, kas dibināta tikai uz citu tautu izmantošanu, pie kam pēdējā savukārt pamatojas uz nevienādas materiālās kultūras izplatības Eiropā un ārpus tās. Tās vietā jāstājas koordinatīvi organizētai tautu sadzīvei, kuŗas prasība raksturīga laikmeta gara zīme tautu un rasu attiecībās.

Sociālismam bija viens dzīves un vēstures tulkojums: saimnieciskā vērtība. Būtībā tas ir utilitārisms. Ko nevar ēst un ar ko nevar ģērbties, tam nav nozīmes. Bet cilvēks nekad nav dzīvojis, nedzīvo un nedzīvos no maizes vien, ja arī tas bez maizes nedzīvo nemaz. Šodienu cilvēce vairāk kā jebkad prasa arī citas vērtības, kā tikai pastāvēšanai vajadzīgās. Nepietiek vairs ticības elementāri lietderīgajam. Tā arī laikmeta zīme.

Beidzot šo laikmeta īpašību uzskaitījumu, varam atzīmēt vienu tām visām kopēju pazīmi, kas izteicama divos vārdos: līdzsvara trūkums. Trūkst līdzsvara cilvēka spēju izveidošanā, trūkst līdzsvara izglītībā, miesas, gara un jūtu attīstībā, materiālās un gara kultūras, skaistuma un lietderības samērā, pilsetas un lauku starpā, tautu attiecībās, saimnieciskajā laukā. Laikmeta SOS sauciens skan: līdzsvaru un harmoniju!

Vai latvieši var palīdzēt cilvēcei tos atrast?

Kas latvietim savs un īpatnējs? — Nesen vēl daudzi kaunējās, ka latviešus sauc par zemnieku tautu. Tagad mēs lepojamies, ka esam zemnieki vai vismaz tuvi zemei. Zemes kopšanu var sajūst kā smagu, nospiedošu darbu, bet zemi arī var strādāt ar mīlestību un prieku un šajā darbā atrast apmierinājumu un dzīves jēgu. Latvietis apvijis zemes darbu brīnišķīgiem ziediem: tautas dziesmu pārļu virknēm,

kuņām līdzīgu nav citām tautām. Tā tad, zemes darbs latvietim bija radīšanas prieka pilns. Tas nebūtu pa spēkam vergu tautai, un sen laiks mest pie malas pasakas par latviešu verdzību. Dārgakmeņus riekšavām bārstīt tīrumā un pļavā, dārzā un sētā var tikai pasakainu bagātību īpašnieks. Un to varējis latvietis, kad viņš šķita svešas varas saistīts, bet viņa gars bija brīvs. Latviešu dvēseles bagātība stāv pretim no skatuves nokāpjošo tautu dvēseles tukšumam.

Mēs redzējām, ka pārindustriālizētā Eiropa pārāk tālu aizgājusi no dabas un zaudējusi līdzsvaru starp dabiskiem un mākslīgiem dzīves apstākļiem. Eiropa tagad atskārtusi, ka šī līdzsvara trūkums top tai liktenīgs un ved tās tautas pretim iznīcībai. Šajā brīdī uz vēstures skatuves uznāk latvietis ar pilnīgi svaiģiem spēkiem. Viņam nav jālauž nost aplam iegrozītā dzīves celtne, bet viņš to var veidot, turpinot savu zemkopja darbu gūto atziņu garā un ieliekot tajā visu, ko devusi zinātne un tehnika. Tā latviešu tauta, šķiet, aicināta iet to tautu priekšgalā, kas cels pienācīgā augstumā lauku kultūru un dzīvi un nesīs līdzsvaru pilsētas un lauku starpā.

Tas apstākļi, ka latviešu tauta skaitliski maza, nāk tai par labu nācijas-valsts veidošanā jauno laiku garā. Organiski saistīt lielas masas uz plašas teritorijas, piesātināt tās ar vienota organisma apziņu un iekustināt saskaņotai darbībai nesalīdzināmi grūtāk, kā uzmodināt vienības apziņu skaitliski mazā tautā. To rāda viss, kas noticis pēc 1934. g. 15. maija. Mazais latviešu skaits pilnīgi izslēdz to aplamo ekspansijas novirzienu, iekarošanas un citu tautu ekspluatācijas tieksmes, kas daudzas citas tautas novedušas strupceļā. Tāpēc latviešu nākotnes skats var būt vērsts tikai vienīgi savas dvēseles un savas zemes dziļumos. Briesmas, kas mazām tautām draud bruņotu konfliktu gadījumos ar citām tautām, paliek arvienu mazākas, jo vienmēr vairāk otrā plānā atiet kaŗa pulku skaits, dodot vietu patriotismam, garīgai attīstībai, materiālās kultūras augstumam un nācijas

ģenija spēkam. To neapgāžami pierādīja latviešu brīvības cīņas. Tajā pat laikā varbūtējās briesmas no „telpas meklētāju“ puses mudina jaunās valstis pielikt visas pūles koordinētas tautu sadarbības jo pilnīgākai izveidošanai.

Atzīmētās latviešu dabas un dzīves īpatnības, kas viņiem dod lielas priekšrocības taisni pārdzīvojamā laikmetā, tomēr vairāk ārīgas dabas. Bet ir vēl citi faktori ar ne mazāku nozīmi. Mēs redzējām, ka tautā modusies sevis kā vienota organisma apziņa. Reizē ar to visas dzīves nozares ikdienas vairāk apstaro nācionālie ideāli. Pieeja lietām un jautājumiem paliek īpatnēja, latviska. Tā pati par sevi var radīt jaunu lietu uztveri un jaunas atziņas. Tas nozīmē jaunus ieguvumus zinātnei un mākslai.

Kādā novadā var sagaidīt pirmos ieguvumus jaunradīšanas darbā? Savā ziņā ārējā forma būtu valsts iekārta. Ja atgādājamies, kāda bijusi gadu tūkstošus latviešu viensētnieku dzīves pamata forma — saime ar saimes galvu priekšgalā, — kur saimes locekļi un tās vecākais cieši saistīti savstarpējās cieņas un mīlestības saitēm, tad šķiet, ka uz šiem principiem veidotā valsts iekārta Latvijā visdrīzāk sasniegs vispilnīgāko izveidojumu un reizē ar to tautas spožāko dzīves uzplaukumu. Sajūsma un aprīnošana, ko izsaukuši tālu aiz Latvijas robežām mūsu pirmie soļi šajā virzienā, un sekošana mūsu pēdās kaimiņos, liecina, ka tā organizētā valsts nebūs tikai mūsu zemes iekārta vien.

Nobeidzot šīs pārdomas, nevar pāriet gaŗām vienai latviešu īpatnībai, kas jau devusi un neapšaubāmi dos lielas kultūras vērtības cilvēcei. Tas gan nav gadījums, ka latvieši, meklēdami sev zemi, apstājušies tagadējā Latvijā, ka viņi gadu tūkstošus neatlaidīgi turējušies pie šīs zemes, ka nekādi spēki nav varējuši latviešus no tās atraut, ka latvieši drīzāk panesuši gadu simteņus ilgu ārējo atkarību, nekā atstājuši savu zemi. Un kad reiz izdevās rupjam fiziskam spēkam nesamērīgi lielā pārsvarā uz īsu brīdi izsviest daļu latviešu no dzimtās zemes, tad tautā

pamodās spēks, kas pīšļos satrieca varmākas. Bet šajā zemē nav ne zelta, ne dārgakmeņu, ne vērtīgu metalla rūdu, nav ne naftas, ne akmeņogļu. Nav tā arī sevišķi auglīga. Uz tās var dzīvot tikai ar neatlaidīgu darbu. Tas liecina, ka latvieši no aizvēsturiskiem laikiem nav dzinušies pēc gatavām bagātībām, bet tās paši darinājuši, pārvērsdami mazvērtīgo materiju augstvērtīgā, un palaidušies uz saviem spēkiem un darbu. Šāda atziņa un ticība ir augstākās morāliskās potences, kuŗas kāda tauta var sasniegt. Kam tās ir, tam pieder zeme un vēsture. Un ja tās izpaudušās tik sen un iznesušas latviešus gadu tūkstošiem, asinīm un liesmām cauri, tad vajaga gluži fainomenālas glēvulības, lai šaubītos par nākotni.

Bet kāpēc latvieši šo zemi izraudzījuši un tai tā pieķērušies? Tāpēc, ka šī zeme ir brīnišķīgi skaista. Tādu latvietis ir meklējis, jo viņa dvēsele alkst skaisuma. Un laikam nav nekā dziļāka par šīm alkām latvieša dvēselē. Nav jau tas gadījums, ka senais latvietis visas savas gara mantas ietvēris pantos un brīnišķīgos rakstos, kā dārgakmeņus ietveŗ zeltā. Nav gadījums, ka daiļuma izjūta un prasība neatkāpjās no viņa ne tīrumā, ne pļavā, ne upes malā, ne pagalmā, ne pie pavarda. Un brīdis, kad latvieši atkal stājas uz vēstures skatuves visu tautu priekšā, — ir tas, kad zinātne un tehnika radījusi tādu materiālo kultūru, ka cilvēka eksistences prasības viegli apmierināmas ar niecīgu to dabas spēku daļu, kas šodien klausā cilvēkam.

Kur likt pārējo?

Šo spēku pārpilnība radījusi kultūras krīzi, jo nav kur to likt. Bet nav robežu cilvēka aistētiskajām prasībām. Uz aistētisko vērtību radīšanu virzāma brīvā enerģija. Tautas, kas pirmās pratīs to ievadīt, ies nākamībā cilvēces priekšgalā.

Vai latvieši ar savas dvēseles daiļuma alkām, ar savas zemes skaistumam ziedoto gadu tūkstošu mūžu, nav saukti ievadīt šo cilvēces vēstures jauno posmu, kad skaistums top par dzīves jēgu?

Vāļos, 1935. g. vasarā.

Radišanas prieks.

Mūsu domas parasti kavējas tajā novadā, kur norit mūsu dienišķais darbs, kur pildām savu uzdevumu, ar ko vijas rūpes un prieki. Sekodams jūsu laipnajam aicinājumam, gribu arī šodien dalīties ar jums ar dažām pārdomām par mūsu jaunatni, par tautas nākotni un skart šī lielā jautājuma tādu pusi, par ko gan domājis vai domā ikviens apzinīgs pilsonis, it sevišķi tas, kas ar to sadužas sava paša ģimenē. Laikam gan arī jūs tam piekritīsiet, ka neesmu pārspilējis, nosaukdams šo jautājumu par lielu. Es gribētu teikt vēl vairāk: ja mēs tagad vienmēr vairāk apzināmies savu personīgo dzīvi par visas tautas dzīves vienu šķiedru, tad mēs šim jautājumam varam arī pieiet tikai no visas tautas labklājības viedokļa. Tad viena paaudze ir tikai tilts no pagātnes, kur smeļam dzīves gudrību, uz nākotni, kurai atdodam mūsu, ja ne vienmēr domas, tad visu aktivitāti. Mēs neko nedarām, kas nav domāts nākotnei. No tā tad arī izriet, ka dzīvei jēga tikai tad, ja jēga nākotnei. Un tautas nākotne nu ir jaunatne, kas sevī nes visas nākamās paaudzes un to likteņus, cik tie atkarīgi no pašas tautas. Tā mēs ļoti ātri un vienkārši esam nonākuši pie atziņas, ka jaunatnes jautājums svarīgākais ikvienas tautas dzīvē. Tāpēc arī ikvienas veselīgas tautas valdība visos laikos vislielāko vērību piegriezusi jaunatnes audzināšanai, jo tā ir tautas dzīvības un reizē ar to valsts pastāvēšanas pamats. Vēl vairāk, jau pati daba apveltījusi ikvienu dzīvo būtni ar instinktu, kas pirmkārt ar neatvairāmu spēku liek gādāt, lai tai būtu pēcnācēji, un otrkārt, kad tie jau ir, ziedot tiem savu dzīvi un savus spēkus, nobīdot otrā plānā savas personīgās intereses, upurējot tiem savu personīgo dzīvi un, ja vajaga, pat arī dzīvību. Mēs šeit redzam darbojamies

pašu pirmatnējo dzīvības spēku, kas uztur visu dzīvo pasauli, cilvēci un tautas.

Ja tik liels šis tautas nākotnes vai jaunatnes jautājums, tad skaidrs, ka to nevar risināt ne viens pats cilvēks, ne kāda iestāde, piem. skola vai augstskola, bet to var kārtot tikai visa tauta kopā ar visu valsti. Runāt šeit par to visā visumā būtu neauglīgi, īsajā laikā paspēsim pārrunāt tikai kādu jautājuma daļu. Gribētu šeit kopā ar jums pieskarties jautājumam par mūsu nākotnes nākotni. Tā būtu jānosauc mūsu jaunatnes dzīves mērķi un ideāli, tieksmes un dzīves jēgas izpratne, ja mēs jaunatni saucam par mūsu nākotni; nākotnei tikai tad ir saturs un tā vispār iespējama, ja tai jēga un mērķis. Šis secinājums mūs noved pie atziņas, ka no tā, kam dzīvo un kam tic, kur saskata dzīves mērķi un ko sauc par laimi mūsu jaunatne, citiem vārdiem, kādi tās dzīves ideāli un vai tādi tai pavisam ir, atkarājas mūsu tautas un valsts liktenis nākotnē.

Pirmais jautājums, kāds šeit paceļas: kā vispār rodas un veidojas cilvēka dzīves uzskats un reizē ar to dzīves ideoloģija. Nesen vēl šo jautājumu mēģināja atrisināt pavisam vienkārši. Bez kāda zinātniskā pamatojuma deklarēja, ka visi cilvēki dzimst gluži vienādi un tāpēc tas, kas no bērna izaug fiziski un garīgi, it kā atkarājoties tikai no audzināšanas. Tagad nav ne mazāko šaubu, ka šis uzskats aplams. Cilvēki dzimst dažādi, katrs ne tikai ar savu seju, savu fizisko uzbūvi, saviem fiziskiem spēkiem, bet arī ar savām dvēseliskām un garīgām spējām, ko visu noteic mums vēl visā pilnībā nezināmie likumi, bet dažā ziņā jau pilnīgi neapšaubāmie tiešie novērojumi par iedzimtību un uz tiem dibinātās atziņas un likumības. Mēs tad arī redzam, ka visas kultūras tautas, kam rūp sava pastāvēšana un spēks, ar ārkārtīgu uzmanību un enerģiju pieķērušās iedzimtības jautājumam un mēģina praktiskā dzīvē izlietot zinātnes atziņas, lai uzlabotu savu rasi un nodrošinātu tai ilgu un veselīgu nākamību. Mēs pašreiz pie šī jautājuma neskarsimies, bet tas tomēr tik

svarīgs, ka ikvienam skaidri jāzina, ka ar dzīves biedra izvēli jau noteikts pats svarīgākais, attiecoties uz pēcnācēju pilnvērtību. Jo liela nozīme šim apstāklim skaitliski mazām tautām, kuŗām lielāki mazvērtīgie piejaukumi var īsā laikā padarīt tās par mazvērtīgākām. It sevišķi jāsaudzē mums neapšaubāmi augstvērtīgās un dižciltīgās latviešu asinis.

Ja tā tad kaķi, kas piedzimst melns, nevar izaudzināt par baltu, tad nākam pie atziņas, ka ikviena cilvēka garīgā seja veidojas no diviem faktoriem: no tā, ko tam devuši visi tā priekšgājēji paaudžu paaudzēm līdz dzīvības pirmsākumam cauri, un no tā, ko cilvēks iegūst no savas apkārtnes, saprotot pēdējo visplašākā nozīmē. Te ietilpst dzīves vieta un apkārtējā daba, dzimtas locekļi, skola un skolas biedri, personīgie pārdzīvojumi, literātūra, māksla u. t. t.

Kādā ceļā tad šeit izpaužas iedzimtās īpašības un spējas? Ar dažādu pieeju lietām un parādībām un dažādo to uztveri. Viens un tas pats objekts izsauc dažādus pārdzīvojumus dažādos novērotajos, atkarībā no temperāmenta, fantazijas, jūtu intensitātes, atmiņas. Rezultātā vienādi ārējie ietekmējumi, bet dažādas gaumes, dažāds zināšanu daudzums, piemērošanas spējas, dažādi vērtējumi u. t. t. Ja es še vēl kavējos pie šiem no mums neatkarīgiem iedzimtības faktoriem, tad, lai pasvītrotu ļoti svarīgu apstākli: ne ar audzināšanu, ne ar izglītību nevar kuŗu katru jaunietai izveidot par zināmu uzdevumu pildītāju, bet audzināšana, izglītība un dzīves ceļi jāpielaiko iedzimtām spējām. Tās tā tad ar vislielāko uzmanību un rūpību jau laikus vērojamas un vērtējamas. Pa laikam to pamatvilcieni parādās jau agrā bērnībā, bet mēs tos ne katrreiz protam saskatīt un no tiem pareizus secinājumus taisīt. No tā nu ceļas smagas tragēdijas jaunieša dzīvē, kas bieži vien beidzas ar katastrofu. Klūdas šeit visbiežāk izceļas trejādā ceļā. Vispirms, vecāki vai vispār audzinātāji paši nosprauž jaunieša dzīves virzienu un tad to uzspiež

audzināmam, pie kam šis virziens neatbilst ne viņa dabai, ne spējām. Otrkārt, jaunietis pats nosprauž savu dzīves gaitu, bet nav tai piemērots. Treškārt, par dzīves mērķi īstenībā nedomā ne vieni, ne otrs. Viss ļauts gadījumam, un rezultāti tad tādi, kā nu pagadās. Ja runāsim par pilnīgi skaidru un apzinātu dzīves ideālu, tad laikam tādu tik maz dod līdz audzinātāji un tik reti tos atrod paši audzināmie, ka nezina, vai šādu pilsoņu bez dzīves ideāliem nav visvairāk. Gan vecāki vai tie paši izraudzījuši gluži ārīgo dzīves mērķi, piem., iegūt zināmu aroda izglītību, varbūt augstskolas, un tapt, teiksim, par zināmas brīvas profesijas darbinieku. Bet tas vēl ļoti tālu no tā iekšējā dzīves mērķa, kas dzīvei dod jēgu un, kad reiz atrasts, top par visas dzīves spēka un enerģijas avotu, kas pārvar visus šķēršļus un visos ārīgos, dažreiz stipri nelabvēlīgos apstākļos dod iekšējīgo apmierinājumu. Tā piem., pilsonis, kas studē medicīnu, šķiet, būtu cēla ideāla apgarots: palīdzēt slimam cietējam cilvēkam. Tas tomēr ne katreiz tā ir. Ir ārsti, kam savu pienākumu pildīšana smags jūgs un kas savā arodā redz tikai ienākumu avotu. Palīdzēšana slimniekam nebūt nav tāda ārsta dzīves saturs, bet peļņas avots, ar kuŗu viņš sev dzīves saturu gādā citu. Šāds stāvoklis var rasties ne aiz zema ētiska līmeņa, bet nepareizi nospraužot sev dzīves ceļu, kas neatbilst dzīves ideālam. No otras puses, slimajam cilvēkam var palīdzēt, ja tas tiešām dod apmierinājumu, arī netopot par ārstu. Var slimniekus kopt, var rūpēties par to, lai slimnieki būtu ar visu labi apgādāti, vadot, piem., kādas slimnīcas saimniecību un ar lielu rūpību pildot savu pienākumu, nemitīgi meklējot jaunus ceļus, kā to labāk veikt. Var rūpēties par slimnīcu ēku izveidošanu, var konstruēt mākslīgus locekļus amputēto vietā, kam varbūt vajaga vairāk mēchanikas, nekā medicīnas prašanas. Var darboties līdz organizācijās, kas cīnās ar kādu izplatītu slimību, var materiāli atbalstīt kādu trūcīgu slimu cilvēku u. t. t. Šādu uzskaitījumu varētu dot bez gala. Šie šeit tikai tādēļ

minēti, lai pilnīgi skaidri parādītu, ka dzīves mērķis un dzīves gaitas izvēle nav viens un tas pats.

Kā tad nu palīdzēt pie šī dzīves mērķa tikt, vai kā pašam to atrast? Izrādās, ka kļūdīties var visos gadījumos, kā to ieteicot, tā arī ļaujot pašam izvēlēties, vai arī atstājot to gadījuma rokā. Vispirms jārada apziņa, ka tāds dzīves mērķis tiešām jāmeklē un jāatrod savas dzīves jēga. Šī apziņa nepieciešama kā audzinātājiem, tā audzināmiem, kā jaunai, tā vecākai paaudzei.

Šajā ziņā mūsu laikmets grēko ļoti smagi. Dažu tautu filozofi konstatē pilnīgu dzīves jēgas trūkumu un līdz ar to sludina visas kultūras krīzi un bojā eju. Visur sastopam lielu skaitu ļaužu, kas vispār par šiem jautājumiem maz interesējās, bet reizē ar to ir morāliski mazvērtīgi. Lai atceramies laikus, kad notika asas cīņas aizejošās un nākošās paaudžu starpā par dažādiem dzīves uzskatiem. Tas nozīmēja arī stipru pieķeršanos savai ticībai. Oportūnisms un uzskatu vaļība nav nekas cits, ka dziļas pārlicības trūkums. Lai skaidro kultūrvēsturnieki un sabiedrisko parādību pētnieki, kādi iemesli radījuši šo aukstumu dvēselē, vai tas sakarā ar lūzumu zemnieku patriarhālās dzīves iekārtā, vai ar meklējumiem un šaubām, kas seko naīvi reliģisko uzskatu posmam, vai pagurums pēc neatkarības cīņām, vai vainīgi vēsturisko notikumu viesuļi, kas mums pāri gājuši, vai mūsu valsts pirmā dzīves posmā aplami izraudzītā, mūsu tautas dabai svešā valsts iekārta. Bet apziņai par dzīves mērķa un jēgas nepieciešamību jāatdzimst, vai arī mēs būsīm lemti bojā ejai.

Šis šķietamais iekšējais tukšums lielā mērā radies ar dažu veco elku krišanu. Lielas ļaužu masas ticēja, ka zemes virsū iestāsies paradīze ar sociālisma ideālu realizēšanu. Kad šī mācība līdz ar materiālismu sabruka, radās tukšums dvēselē. Bet sociālisma vēsture arī rāda, cik liels kādas idejas spēks, ja tai stipri tic. Tā var būt arī, kā šajā gadījumā, gluži aplama, bet kamēr tā nav apgāzta, tā dod

spēku ne tikai darbam, ne tikai cīņai, bet tās labad cilvēki ar mieru ziedot savu dzīvību.

Var arī minēt citu piemēru, kas rāda, kādu enerģiju spēj uzmodināt cilvēkā idejiskais dzīves mērķis. Ka šeit noteicoša loma pašai idejai, rāda tas, ka arī šī ideja bijusi aplama. Lieta grozās ap perpetuum mobile, t. i. mūžīgi strādājošas mašīnas izgudrošanu, kuŗai enerģija nebūtu pievadāma no ārpuses. Šīs idejas realizēšanai veltīti daudzu izgudrotāju mūži, bieži traģiskos apstākļos pavadīti, dažreiz ar smagiem psihiskiem satricinājumiem nobeigti. Beidzot XIX g. s. vidū šādas pašdarbīgas mašīnas neiespējamība tapa par likumu, pie tam par vienu no lielākiem dabas likumiem, kādus zinātne atklājusi, — likumu, uz kuŗa pamatojas mūsaiķu fizika, ķīmija un tehnika. Pārsteidz šeit tas apstākļis, ka idejas labā veiktais darbs devis pozitīvus rezultātus, kaut arī šie rezultāti pretēji meklētiem. Saprotams, šādu secinājumu nevar vispārināt un teikt, ka sekojot kuŗai katrai aplamai idejai, var gūt pozitīvus rezultātus. Bet iespējams gan, ka sabiedrisko parādību novadā sociālisms būs devis pozitīvus rezultātus, parādīdams savu neiespējamību, un uz šīs atziņas varbūt izaugs jauna sabiedrības iekārtas teorija, kas var dot cilvēcei lielus ieguvumus. Mēs stāvam šim lūzuma laikam par daudz tuvu, lai varētu stāvokli pareizi novērtēt un paredzēt tā sekas visā pilnībā. Katrā ziņā ļoti pamācošs piemērs ar dēmokratismu. Novests līdz savām galīgām robežām, tas parādīja savu iekšīgo aplamību, un tā mēs vēstures mērogā rēķinot ļoti īsā laikā tikām no šīs slimības vaļā, izraudzīdamies 1934. gadā 15. maijā sev piemērotu valsts iekārtu. Šo piemēru lai pietiek.

Runājot par dzīves mērķi un dzīves jēgu, nevaram pāiet secen tam, kas parastais cilvēka dzīves gaitas saturs. Šis saturs ir darbs. Pieeja darbam var būt ļoti dažāda, un no tā, kādu lomu tas mūsu dzīvē spēlē, atkarājas mūsu attiecības pret dzīvi. Darbs var būt mūsu spēkam pilnīgi piemērots, mums tas viegli padodas, ļoti veicams. Tad mēs to nesajūtam

kā pārāk smagu nastu, tas mūs pārāk nenogurdina, mēs to darām ar patiku. Tas jau stiprs pamats labklājībai, un otrādi, bez šāda pamata īsta labklājība nav iespējama. Bet darbs var arī būt mūsu spēkiem par grūtu. Mēs tad to sajūtam kā smagu nastu, tas mūs nogurdina. Pats darba vārds paliek mums par ļaunuma apzīmējumu. Ir arī ļoti daudz tādu gadījumu, kad veselīgi audzināts cilvēks ar apziņu, ka darbs katram jāstrādā, ka tas katra godīga cilvēka pienākums, ķežas pie tā ar labu gribu, to apmierinoši strādā, bet tomēr sevī domā: „Labāk būtu, ka darbs nebūtu jāstrādā!“ Šāda sajūta var rasties jau no ļoti izplatītās pieejas darbam. Tāda bija pa daļai arī latviešu pieeja darbam klaušu laikos. Toreizējie ētikas sludinātāji nekad neaizmirsā pamatīgi iekalt ikvienam galvā bībeles vārdus „vaiga sviedros tu maizi ēdīsi“. Šī sviedru liešana par savu eksistenci pie tam bija nostādīta kā pretstats svētlaimībai paradīzes dārzā pirms grēkos krišanas. Darbs tā tad nolikts kā sods par grēku un par tā izpirkumu. Cik savādi arī tas nav, šo pašu darba apgaismojumu bija pārņēmuši nesenie strādnieku aizstāvji sociāldemokrāti: ikviena „darba aizsardzības“ likuma pamatideja taču bija cīņa ar darbu. Darbs bija deklarēts par pirmatnēju ļaunumu, un ikviens, kas uz darbu aicināja vai mudināja, bija ļaunuma vai, runājot vecākā valodā, velna kalps.

Ja nu arī tagad mēs esam lielā mērā atkratījušies no šiem ekstrēmiem uzskatiem un sākam atkal darbu cienīt, tad, man šķiet, mūsu lielākā daļa to dara tomēr nevis sajūsmināta par darbu kā tādu, bet tikai atzīdama, ka bez darba nevar iztikt un lai varētu dzīvot, jāstrādā. Ja tad nu dzīvē atrasts kaut kas tāds, kādēļ vērts dzīvot, tad lai to iegūtu vai baudītu, jādara darbs, kas tomēr paliek nepieciešams ļaunums. Tagad gan dzīve jau attaisnota, tai jau likts pamats, bet ne ar darbu. Darbs tikai līdzeklis, ar kuŗu dzīvi uzturēt, bet tas vēl nav dzīves mērķis. Prozaiskāki un ikdienišķāki runājot, liela daļa iedzīvotāju ar darbu iegūst līdzekļus, par kuŗiem tā pār

dzīves jēgu, t. i., rada sev tādas eksistences apstākļus jeb iegūst to, kādēļ vērts dzīvot.

Mēģināsim noskaidrot, kas tad īstenībā darbs ir. Visvieglāk tiekam pie skaidrības, ja pieņemam to darba dēfīnīciju, ko dod fizika. Tā par darbu sauc pretestību, kas pārvarēta uz noteikta ceļa gabala. Pretestības pārvarēšanai jāpieliek zināms spēks, jo lielāks, jo lielāka pretestība. Veiktais darbs, no otras puses, jo lielāks, jo gaŗāks ceļš, uz kuŗa pretestība pārvarēta. Darba veikšanai vajadzīga enerģija. Mašīnām to dod dzinējspēks, ko attīsta dzinējmašīnas. Ja mēs apskatīsim kaut kuŗu mūsu fiziskā darba veidu, tad redzēsim, ka fizikas dotais apzīmējums viscaur labi lietojams. To, ko darām kā roku darbu, veicam ar mūsu muskuļu enerģiju, kas savukārt rodas sadegot uztura vielām, kuŗas pašas cēlušās no saules enerģijas augos. Ja nu arājs dzen vagu, tad arklis pārvar zemes pretestību vagas gaŗumā. Dzinējspēku dod zirgs, arklu vilkdams, un arājs, to vadīdams. Visos fiziskā darba gadījumos atradīsim kaut kādu zināmā atstatumā pārvarētu pretestību, kam vienmēr patērējama enerģija. Varam tāpēc arī teikt, ka fiziskais darbs ir viss, kas saistīts ar enerģijas patēriņu. Ne katrreiz šāds apzīmējums sakrītīs ar darba parasto jēdzienu, kas vienmēr sevī ietveŗ vēl lietderības pazīmi. Tā piem., skrējiens sporta sacīkstēs fizikas nozīmē darbs, bet bez lietderības rakstura parastā izpratnē.

Pārejot tagad uz garīgo darbu, mēs vairs to nevaram tik stingri dēfīnēt, jo vēl nezinām sakarību fiziskās un garīgās enerģijas starpā. Bet katrā ziņā mēs atrodam lielu analogiju ar fizisko darbu. Arī šeit jāpatērē enerģija, ko skaidri jūtam pēc zināma garīgā darbā pavadītā laika. Rodas nogurums, runājam par piepūlēšanos garīgā darbā. Varam veikt tikai aprobežotu daudzumu darba, un tad vajadzīga, kā pēc fiziska darba, atpūta. Varam analogiju ar fizisko darbu vēl padziļināt, uzmeŗklēdami to pretestību, kas jāpārvar garīgā darbā. Mēs pazīstam fiziskā inerces principu, kas izsaka, ka katrs ķermenis cen-

šas uzturēt savu miera vai vienveidīgas taisnas kustības stāvokli. Šīs inerces pārvarēšanai arī jāpieliek spēks. Gluži analogi, darot garīgo darbu, jāpieliek zināmas pūles, lai pārvarētu mūsu garīgo inerci, t. i. garīgā aparāta bezdarbības jeb vaļīgas nelietderīgas „darbības“, piem. sapņošanas stāvokli. Šīs garīgās inerces pārvarēšanai, kuŗa pilnīgi iekšķīgas, psihiskas dabas, kuŗu mēs vēl neprotam ne mērīt, ne skaitļos izteikt, arī jāpatērē zināms enerģijas daudzums. Enerģijas krājumiem izsīkstot, jūtam nogurumu, bieži vien ne mazāku, kā darot fizisko darbu.

No teiktā redzams, ka darbu varam darīt tikai tad, kad mūsu rīcībā vajadzīgā enerģija. Ja visi darbi būtu vienveidīgi un visiem vajadzētu viena enerģijas veida, tad jautājums par to, kad darbs grūts, kad viegls, izšķirtos vienkārši. Kam daudz enerģijas, tam darbs viegls, kas vājāks, tam grūts. Attiecoties uz fizisko darbu pa daļai tā arī ir, bet tikai pa daļai. Vispirms jau lielu lomu spēlē māka zināmu darbu darīt. Ikviens no mums labi atceras, cik pūļu un grūtību, pat ciešanu sagādā kāda darba darīšana pirmo reizi un cik viegli tas padodas, kad to pilnīgi pārvaldām. Bet jāatzīmē, ka šajā ziņā vēl par daudz maz darīts. Vēl jātop īpašai darba zinātnei, kas to visā plašumā un dziļumā pētī un tad izveido racionālu darba tehniku, kas atrisinātu jautājumu par vismazāko enerģijas patēriņu, zināmu darbu darot. Pašreiz šādi pētījumi tikai pašā sākumā. Nav šaubu, ka tie tagad vēl pavisam nepārredzamos apmēros atvieglos cilvēces „darba nastu“, kāds vārds gan radies galvenokārt, — neprotot strādāt un darbu organizēt.

Piegriežoties jautājumam, cik viegls vai grūts viens vai otrs garīgais darbs, atklājam visai sarežģītas sakarības. Mūsu garīgās spējas diferencētas daudz vairāk kā fiziskais spēks. Mēs redzam cilvēkus, kas ļoti spējīgi vienā virzienā, bet var būt pavisam nevarīgi citā. Kā visai spilgtu piemēru var minēt vienu no visu laiku lielākiem mūzikas ģenijiem Bethovenu, kas mūs gandrīz vai nomāc ar savu nemirstīgo simfoniju grandiozitāti. Bet šis pats gara

milzis bijis tik vājš rēķināšanā, ka nav varējis vienu skaitli ar otru pareizināt, bet kad tas bijis nepieciešams, veicis to saskaitīšanas ceļā, tā parādīdams, ka viņa spējas šajā ziņā tikai tādas, kā primitīvajam cilvēkam. Šādu tik asi izpaustu garīgo spēju vienpusību sastopam tikai ekstrēmos gadījumos. Jo tuvāk normālajam mirstīgajam, jo šāda vienpusība mazāk novērojama. Tomēr tā garīgo spēju novadā tik stipra, ka praktiski spēlē izšķīrošu lomu pareizā darba izvēlē. Ja garīgais darbs nepiemērots spējām, tas vienmēr grūts. Izglītība, ievingrināšanās, apmācība to padarīs gan vieglāku, bet ja tas nebūs saskaņots ar individuālo spēju dabu, nekad nebūs viegls un nekad nedos tos rezultātus, kā spējām piemērotais. Šajā ziņā radikāli atšķīras fiziskais spēks un garīgās spējas. Šīs starpības neievērošana savā laikā noveda pie tik kļūmīgā aplamā postulāta, ka visi bērni piedzimst vienādi.

Bet nu, stingri ņemot, nav tīri fiziska darba. Pat ar lāpstu grāvi rokot kaut drusciņ jādombā, piem., uz kuŗu pusi izdevīgāki zemi sviest. Ja aplūkosim kādu sarežģītāku lauku darbu, tad saskatām tajā lielu skaitu garīgo spēju iejaukšanās gadījumu fiziskajā darbā. Tāpēc pie vienāda fiziskā spēka divi strādnieki ar dažādām garīgām spējām veiks darbu ar dažādu „vieglumu“, patērēs nevienādus enerģijas daudzumus. Viņu pašsajūta darbā arī būs dažāda. Tā tad arī fiziskais darbs piemērojams garīgām spējām.

Bet tad nu tomēr visos gadījumos darbs paliek nasta, kas var būt tikai vieglāka vai smagāka? Vai tas tiešām tā, un ja tā, vai tas citādi nevar būt? Ja apraugām nedzīvo pasauli, tad redzām visā visumā tādu parādību: ja kaut kur enerģija uzkrājusies līdz augstam līmenim, tad tā it kā pati meklē ceļu šī sprieguma likvidēšanai. Ja liela elektrības potenciālu diference mākoņu un zemes starpā, tad rodas zibens. Ja liela temperatūru starpība ķermeņu starpā, varam iegūt enerģiju — to izlīdzinot. Varam dzīt dzirnāvas ar krītošo ūdeni. Vai dzīvajā dabā tas

būtu citādi? Ja novērojam bērnu, kam vēl nav ne mazākās jēgas par pienākumu, kas vēl nemaz nav spējīgs saprast vārdus „vaiga sviedros tu savu maizi ēdīsi“, ko neviens ne uz kādu darbību nemudina, ne ierosina, mēs viņu tomēr redzam nemitīgas darbības stāvoklī. „Kust kā ūdens zāle!“ par bērnu sūdzas māte, kas viņu labprāt dažreiz redzētu mierā. Bet lai bērnu noturētu bezdarbības stāvoklī, jāpielieto vara. Tā tad darbības stāvoklis dzīvam organismam dabisks un normāls. Tas nav ārienes iedvests, bet paša organisma prasība. Un relatīvie enerģijas daudzumi, kuņus šeit patērē, ārkārtīgi lieli. Man šķiet, tie daudz lielāki, kā pieaudzis cilvēks patērē vissmagākā darbā. Bet bērns šo darbību nesajūt kā nastu, otrādi, viņš nevar panest bezdarbību.

Tālāk redzam pilnīgi nepiespiestu darbību sportā. Šeit tiek veikts ļoti bieži ārkārtīgi grūts fiziskais darbs ar lielu enerģijas patēriņu, piem. sacensībās. Šis darbs nav dzīves nepieciešamības ierosināts, parasti nav nekādā sakarā ar materiālām interesēm, ar dienišķo maizi. Tāpat lielu garīgo darbu veic šacha spēlētājs, arī bez kādiem ūtilitāriem nolūkiem. Arī bērni labprāt nodarbojas ar dažādu mīklu, rebusu atminēšanu un dažādu spēļu — uzdevumu atrisināšanu, kas prasa ievērojamu garīgo piepūlēšanos. Beidzot, ikviens no mums, kam fizisks vai garīgs darbs jāstrādā, pazīst labi tādu stāvokli, kad darbs norit pacilātībā, labi sokas, tas dod lielu gandarījumu, var teikt, noteikti sagādā baudu.

Tā tad, acīmredzot, ir tādi darba apstākļi, kad darbs vairs nav sodība, nav smaga nasta, bet ir patīkams, kad tas dara prieku pats kā tāds, kad tas ir bauda, kad tā dēļ un nevis tikai tā rezultātu dēļ vērts dzīvot.

Bet vai cilvēce savā gadu tūkstošus garajā kultūras attīstības gaitā jau daudz darījusi, lai uzmeklētu, izpētītu un noskaidrotu kā iekārtojams darbs un dzīve, lai meklētu ceļus un radītu tādas apstākļus, ka darbs top par augstāko dzīves baudu? Gandrīz nekā. Nepieciešamības dzīts, cilvēks instinktīvi gan

visu laiku lēnām virzījies uz priekšu, bet visā pilnībā un ar visu skaidrību, par svarīgāko dzīves organizācijas problēmu, šis jautājums nezina vai kādreiz uzstādīts. Bet ja to minētā garā izdotos atrisināt, tad nav ne mazāko šaubu, ka reizē ar to būtu izšķirti visgrūtākie dzīves jautājumi, cilvēce būtu pienākusi savai ilgstošai un stabilai labklājībai tuvāk kā jebkad līdz šim.

Bet varbūt šāds sapnis pavisam nepildāma utopija, varbūt gluži velti ar to nodarboties? Kamēr šinī ziņā tik maz vēl darīts, nevar dot galīgu atbildi uzstādītam jautājumam. Bet ir taču vērts apskatīties, vai tādas izredzes kaut drusciņ ir.

Bija minēti daži nodarbošanās veidi, kas nav sajūtami kā grūtums, bet kā prieks. Tie bija: bērnu dažāda veida pašdarbība, sports, spēles un vēl sīkāk neiztīrītie gadījumi, kad mums visiem darbs sagādā patīku. Izvirzās jau dažiem gadījumiem kopēja pazīme, ka darbs šeit norit bez piespiešanas, bez neatliekamas vajadzības sajūtas, tam nav apzināta praktiska nolūka. To visu varētu nosaukt pat par nelietderīgu. Iznāk diezgan savādi: darbu esam paroduši uzskatīt tikai par nepieciešamu un lietderīgu, bet patīkams tas tikai tad, ja tas tāds nav. Bet pameklēsim, vai nav kaut kur saskatāms arī tāds darbs, kas kaut kādā ziņā lietderīgs, bet tomēr sagādā prieku kā tāds. Tāds neapšaubāmi daudz biežāk sastopams, kā parasti domā. Nosauksim dažus spilgtākus gadījumus. Ņemsim vispirms kādu mākslinieku, piem. dzejnieku. Vismaz viņa, dzejnieka, darbības sākumā dzejošana viņam nekāda labuma neatnes. Ar to viņam pat saistās dažādi ne visai patīkami piedzīvojumi. Viņa dzejas neatzīst, tās neviens negrib iespiest, ja iespiestas, jādzird negatīva kritika u. t. t. Tomēr dzejnieks nevar pārvarēt savu iekšējo dziņu, un, vai tā nu būtu dzeja šaurākā nozīmē, vai vispār daiļliteratūras radīšana, viņš to turpina un, ja tam talants, izlauž sev ceļu visām grūtībām cauri. Gluži analogi norit ikviena mākslinieka darbs kaut kur citā nozarē. Visā visumā nodarbošanās

ar mākslu padara maizes riecienu biežāku tikai jau lielu sasniegumu gadījumā, bet parasti visintensīvākās darbības laikā tas daudz plānāks, nekā tiem, kas strādā kādu praktisku darbu, un dažreiz tā pavisam nav. Bet dabūt šos savādos ļaudis projām no tādas nodarbošanās un piespiest darīt kaut ko „prātīgu“ palaikam nav nekādas iespējas.

Diezgan savādi arī zinātnieki. To darbība sastādās gan no zinātnes studijām, jau iegūto atziņu un zināšanu piesavināšanās, gan no jaunu atziņu meklēšanas un atrašanas. Un šajā meklēšanā tie tikpat neapturami kā bērni. Ne darba laiks, ne patērētie spēki vairs netiek ne mērīti ne taupīti, pavisam izzūd no apziņas materiālās intereses. Tā saucamā praktiskā reālā dzīve nobāl šo pētījumu, šīs ideju pasaules priekšā. Viss ar šo saistītais ārkārtīgi intensīvais darbs, kas dažreiz ļoti lēnām tuvina mērķim, dažreiz ievirzīts aplanās sliedēs, tā ka vēlāk jāmaina ceļš, paliek nepieciešams kā gaiss. Atkal šeit patiesības meklēšana un ar to saistītais darbs palikuši par dzīves saturu un jēgu.

Beidzot, ņemsim latvieti, kas ilgu gadu sapņodams par savu zemes stūrīti, to beidzot ieguvis tukšas un neiztaisītas zemes veidā. Viņam nu jāsāk līdumnieka gaitas, jāceļ ēkas, ar lielām grūtībām jā-sagādā visa iedzīve. Jāveic ārkārtīgi smags darbs, jāpatērē milzīgs enerģijas daudzums. Un tomēr šis darbs darās ar nepārtrauktu sajūsmu, ar vieglumu un prieku.

Tā tad var darbu darīt tā, ka tas nav nasta, bet ir kaut kas tāds, kas sagādā labsajūtu un ir patīkams.

Bet varbūt tie tikai tādi izņēmumi? Mums jau bija jāizmeklē vairāk vai mazāk neparasta nodarbošanās, kurai tāda pievilcīga nokrāsa. Kas tad met uz šo darbu tādu rožainu gaismu? Vai nav kaut kas kopīgs visiem šiem gadījumiem?

Bērns spēlēdamies rada savu debesi un zemi un pats sevi šajā pasaulē. Viņš veido savu dvēseli un miesu, savu gaumi un dzīves jēgu. Viņš asina savas spējas un vingrina savus spēkus un iekaro savu vietu

pasaulē un dzīvē. Tas ir milzīgs jaunradīšanas darbs. Mēs varam ikvienu bērnu tāpēc saukt par ģeniālu. Šis pats dzīves iekarošanas elements zemapziņā darbojas ikvienā, kas ar sportu nodarbojas attīstot savus spēkus, un ne tikai fiziskos, jo ikviens sporta veids prasa arī intelligenci, kas dažreiz paliek noteicēja. Jo spilgti tas izpaužas sporta sacensībās, kur uzvara dod apziņu par savu pārākumu, citiem vārdiem, — savām priekšrocībām, salīdzinot ar citiem. Tas dod spēka apziņu, apziņu par savām radošā darba spējām. Ja ņemam kādu spēli, kur vajadzīgas kombinācijas spējas, atjautība, spējas kaut ko izdomāt līdz galam, tad šajā spēlē nodarbināti tie garīgie spēki, kas vajadzīgi ikvienā garīgās jaunradīšanas darbā. Tāpēc spēle sagādā dalībniekam lab sajūtu. Un šis jaunradīšanas elements nu ir tas, kas mākslas un zinātnes darbinieku, jaunu celtnu veidotāju, tehniķi-konstruktoru un ikvienu jaunas dzīves cēlēju un veidotāju viņa darbā apstaro ar to rožaino gaismu, kuŗa atmirdz bērna acīs, kad tas rotaļājas. Tas dod spārnus mūsu darbam un visas grūtības padara vieglas.

Bet ne katrs darbs ir jaunradīšanas darbs. Lieļāko daļu mūsu darba dienu mēs saucam par pelēko ikdienu. Daudzos gadījumos atkārtojas viens un tas pats dienu no dienas un liekas, nevar pat iedomāties, kas un kā tur varētu ienest kādu spožumu, dot sajūsmu vai apgarotību. Varbūt tiešām tos bieži grūti būs sameklēt, bet, no otras puses, vēl vairāk gadījumu, kur tas mums tikai tā šķiet.

Ņemsim piemēram mūrnieku, kas strādā pie kādas jaunas celtnes. Šī celtnē pati par sevi jau ieguvums. Tā palielina mūsu bagātību, vairo mūsu labklājību. Tā var būt arhitektoniskā ziņā pat jauns mākslas darbs. Ja nu mūrnieks, likdams ķieģeli uz ķieģeļa, neskatīsies tālāk, kā tikai uz šiem ķieģeļiem, un tikai skaitīs, cik ķieģeļu dienā salicis, lai aprēķinātu, cik nopelnījis, tad tiešām viņš var pavisam nepamanīt savu līdzdalību jauncelšanas darbā, viņam var izzust no redzes aploka gan topošās archi-

tektoniskās formas ar savu skaistumu, gan visa celtnes idejiskā nozīme. Tā nu ir ar lielāko daļu tāda ikdienas prozaiskā darba: nevis darba vērtība nenozīmīga vai maznozīmīga, bet gan darba darītājs nesaredz tā sakarību ar varbūt visai cēliem mērķiem un lielām idejām, kas, izprastas un apzinātas, dotu spārnus domai un darbam, dažreiz simtkārt pavairojot spēkus. Lai atļauts man šai tīri psiholoģiskai parādībai pieiet arī no otras puses ar kādu citu vienkāršu piemēru. Nezin, vai kāda saimniece visai sajūsmināta par maizes cepšanu kā tādu. Darbs grūts un, ja slikti izdodas, nepatīkšanu daudz. Bet ja šī pati saimniece gaida mīļus ciemiņus un cepj to pacienāšanai karašas, tad viss smagums kā ar roku atņemts. Tā vietā pat šis vienkāršais darbs rada pacilātību un sajūsma, un, kad tas labi izdevies, priekā mirdz acis.

Bet minējām arī tādu darbu, kuŗu it kā nekādas cerības nav pārvērst vieglā un patīkamā. Tiešām, kult ar spriguli rudzus kunga rijā, kur iedvesmotāja — vagaŗa pātaga, un pārdzīvot tad lielu gara pacilātību, laikam gan mazliet grūtāk, kā salaulāt uguni ar ūdeni. Nedaudz lielāku sajūsma varēsīm arī pārdzīvot, ja mūsu sviedriem slacīto zemi mums kāds ar varu atņems un tad, par atļauju to apart un apstrādāt, no mums žēlīgi saņems nomu. Un kad mēs šos darba apstākļus pieminam un salīdzinām ar tiem, kādi mums tagad un par kādiem mēs tos paši varam padarīt, tad tikai mums visā pilnībā un visā spoŗumā paceļas acu priekšā tautas brīvības tēls, uz-aust mūsu gara acīm nojēga par to, kas ir sava nacionālā valsts un latviskā Latvija. Ne chaotiska vaļība, ne anarchija un ķildošanās brīvība, ne ar skaistu vārdu vīģes lapu aizsegtie savtīgie nolūki, ne darba nicināšana un darba apkaŗošana, bet brīvība pašiem veidot savu dzīvi un tā kārtot savu darbu, lai tas organiski vienotās tautas apziņā būtu jēgas, lielas nozīmes un prieka pilns.

Savelkot tagad kopā visu teikto, nākam pie atziņas, ka gaiŗa un iekŗķīga apmierināŗuma pilna dzīve

var būt tikai tad, ja atrasts dzīves mērķis un dzīves jēga. Tiem jābūt pāri personīgo iegribu apmierināšanai. Šiem ideāliem jāiedvesmo un jāapgāro dzīves galvenais saturs — darbs, kas, ja mērķveidīgs un piemērots individuālām spējām, nav piespiests, bet norit paša gribas ietekmēs, ir viegls, patīkams un var sagādāt lielāko baudu. Latviešu tauta leģendārās cīņās, kuņām līdzīgu nezina vēsture, atguvusi savu neatkarību un atjaunojusi savu valsti, kas 1934. g. 15. maijā tapusi par nacionālu valsti ar latviešu īpatnībām derīgu iekārtu un ģeniālu saimnieku priekšgalā, izgājusi uz jauna vēstures ceļa. Tas dod iespēju pašiem veidot savu dzīvi un kārtot darbu tā, ka tas būtu veltīts visu tautas slāņu un visu pilsoņu labklājībai un saskaņojams tā, lai ikvienam būtu sava vieta un savs uzdevums. Ar to tautai dots neizsmeļams vienmēr spožāku, vienmēr lielāku dzīves ideālu avots, kuņu gaismā visgrūtākais darbs veicams tā, ka tam cauri skan kā zvana skaņas visaugstākais, ko cilvēkam lemts sasniegt zemes virsū — radīšanas prieks. To izjutot cilvēks pieskaņas mūžīgajam un dievišķīgajam. Nākamībā vienmēr lielāka uzmanība pievēršama darba apstākļu pētīšanai un tādai darba organizēšanai, lai mazākais enerģijas patēriņš dotu lielāko sasniegumu, lai darbs noritētu tādās higiēnas, aistētikas un citos labvēlīgos apstākļos, ka darbs top prieks un ne nasta. Katrs solis uz priekšu šajā virzienā ne tikai nacionāls ieguvums, bet nes svētību visai cilvēcei. Kultūra gan uzcēlusi pilis un darinājusi skaistus dārzus un parkus kā mākslas darbus, greznumam, izpriecai un atpūtai, bet nav vēl uzcēlusi daiļuma pilnas darba pilis un pušķojusi ziediem cilvēka darba ikdienu. Tas cilvēces rītdienas uzdevums, kuņa veikšanai aicināta arī latviešu tauta un varbūt vairāk kā citas, jo darba mīlestībā ar to ne daudzas var mēroties un tā spērusi pirmo soli, lai darbā ienestu skaistumu, apvīdama brīnišķīgām dziesmām ikvienu visgrūtāko darbu, ikvienu darba vietu mājā, sētā, druvā, pļavā, mežā un jūrā.

Mēs sākām ar jaunatnes audzināšanas problēmu

un redzējām, ka visu mūsu pienākums, ģimenes, lauku sētas, pamatskolas un visu skolu līdz augstskolai, visas sabiedrības un ikviena latvieša — ir, vērojot un vadot mūsu jaunatni no bērnu autiem līdz vīra gadiem, meklēt ikvienā jaunieši viņa īpatnējās spējas un pozitīvās tieksmes, virzīt tās uz radošo, tām atbilstošo darbu, vienmēr paturot prātā, ka ne šķietami augstais sabiedriskais stāvoklis, ne vilinošie materiālie labumi, bet iekšējais apmierinājums un lab sajūta, spēku un spēju samērs ar veicamo darbu, apziņa par šī darba nozīmi latviskās kultūras celšanā — dara latvieti par savas valsts visvērtīgāko pilsoni. Tā izraudzītais, nacionālo ideālu apgarnais darbs dos ikvienam latvietim viņa daļu radīšanas priekā. Un kad tauta šī radīšanas prieka pārņemta, tad vēsture tai atveļ vārtus, no ceļa noiet naidīgie spēki un citas tautas ar godbijību noskatās, kā šī tauta pa ziedošos dārzos pārvērstiem smiltājiem, auglīgās druvās pārvērstiem purviem, gar upju krācēm un ūdenskritumiem, ko tehnika padarījusi mums par palīgiem, savas zinātnes atziņu vadīta, savas mākslas darinājumiem pušķota, kāpj augšup, pretim savai pusdienas saulei, sava aicinājuma piepildījumam.

Es ticu un mācu jūsu dēliem un meitām, ka vēstures vārti atvērušies latviešu tautai. Lai gaiši tajā iedegas radīšanas prieks!

Priekšlasījums Cēsīs, Zemnieku sanāksmē, 1936. gada 19. janvārī.

Materiālā un gara kultūra.

Pārāk daudz aptver vārds kultūra, lai par to īsā brīdī runātu visā plašumā. Pieejot gleznai, kur attēlota pazīstama aina, prasām sev, no kuŗas vietas tā skatīta. Mēģināšu dot metu kultūras ainai, kuŗu redz skatītājs, kas stāv uz mūsu laikmeta zinātnes sasniegumu viedokļa un apzinās, ka drošs un stiprs pamats ikvienai celtnei vienīgi zeme, bet zemi, kas bija neiztaisīta un tukša, pilda ar dzīvību un dzīvībai dod saturu un jēgu radītājs gars.

Tā nonākam divās sētās: materijas un gara. Sākam apskatīties, kas šinīs sētās par kārtību un kas par saimniekiem. Materijas sēta šķiet mums labi pazīstama: tai pieder zeme, kuŗu krustām šķērsām esam izvagojuši. Svešāks mums liekas otras sētas saimnieks — gars. Griežamies zinātnes tūristu birojā un dabūjam pārsteidzošu izziņu. Atbilde skan: kas gars, to jūs paši jūtat skaidrāk par visu citu, ko jūs zināt. Bet kas materija, par to mums tikai tumša nojauta, un ja 1936. gadā vēl ir kāds spoks, tad tas nav gars, bet ir materija. Izrādās, ka pieaugušā cilvēkā tā, ko saucam par vielu un kas šķietami piepilda visu ķermeņa aizņemto tilpumu, nav vairāk, kā mazs punktiņš, ko tikko vēl var saredzēt mikroskopā, ja šo vielu sablīvētu tā, ka starpā nepaliek tukšumu. Un tā pati ir — elektriskie lādiņi.

Grūti būtu šeit dot tādu uzskata pamatojumu. Man jānorobežojas ar to, ka minu dažu mūsu laikmeta lielāko zinātnieku atzinumu kopsavilkumu. A. Eddington's savā grāmatā „Fizikas pasaules aina“ raksta 1928. g. tā: „Par materiālo pasauli tagad domājam citādi, kā pagājušā gadusimta beigās. Domāju, esam pietiekoši atbrīvojušies no substances illūzijas. Pie faktiem pieradušam fiziķim būs gan grūti pievienoties uzskatam, ka visu lietu pēdējais

pamats garīgas dabas. Bet neviens nevar noliegt, ka gars pirmais un tiešākais mūsu pieredzes priekšmets un cits viss secinājums. Fizikas pasaulē skatām dzīves drāmu ēnu spēlē. Tā ir simbolu pasaule, un kā simbolu to mums nodod fiziķis. Tad uz skatuves parādās burvis-gars un pārvērš simbolus lietās. Skopi izkaisītie elektrisko spēku kodoli pārvēršas taustāmā ķermenī. To nemitīgā kustība top par vasaras siltumu, gaismas viļņojumu oktāva — par spožu vaļavīksni. Top skaistuma un jēgas pilna pasaule, bet ak vai, arī ļaunuma un sāpju pasaule.“

Dž. Džīnss grāmatā „Jaunie dabzinātnes pamati“ raksta 1934. g. tā: „Kad neesam sevišķi kritiski noskaņoti, mums šķiet, ka esam labi pazīstami ar materiju. Bet mazas pārdomas rāda, cik gaŗš ceļš no kāda priekšmeta līdz mūsu apziņai: materijs, kāds notikums tajā, tā iedarbība uz maņu orgāniem, kairinājuma novadīšana pa nerviem līdz centram, beidzot pāreja pār miesas-gara tiltu. Tāpēc materijs, kur norise sākusies, var būt gluži citāda, kā tā, ko šķietam redzam, dzirdam, jūtam. Pašreizējo fizikas stāvokli raksturo nevis tas, ka pasaules ainā būtu iespaidies kaut kas garīgs, bet gan tas, ka no vecā nekas negarīgs nav palicis pāri. Jaunai aintai nomainot veco, ne tik daudz nomanāma gara pievienošanās materijai, cik pēdējās pilnīga izzušana, vismaz tāda veida, no kādas vecā fizika būvēja savu objektīvo pasauli.“

Beidzot, Bertrand's Russel's saka par materiju, ka tā „...nav ilgstošs priekšmets mainīgos apstākļos, bet ir saistīta notikumu sistēma. Vecais cietsums pagalam, un līdz ar to — īpašības, kas materiālistiem lika turēt materiju par reālāku, kā domu lidojums“.

Apstājos pie gara un materijas problēmām, lai īsi raksturotu zinātnieka jauno stāvokli pret tām, kas rada jaunu pieeju un met jaunu gaismu arī uz materiālas un gara kultūras valstīm un to savstarpējām attiecībām. Šodien vairs nav enciklopēdistu, kas spētu aptvert visas zinātnes un kultūras noza-

res. Dažādi tās attēlosies vēsturnieka, filozofa, dabzinātnieka skatā. No otras puses, neatvairāma ir cilvēka gara tieksme mēģināt pasaules bezgalīgo dažādību apvienot kaut kādā vienā sakarīgā kopumā, kuŗa daļas saistītu viens pavediens — ideja. Mēģināšu šeit uzzīmēt kultūras ainu dabzinātnieka skatā, izejot no kāda visplašākā dabas likuma. Tā būs jauna, vēl neizmēģināta pieeja jautājumam. Tas dos man arī iespēju jums parādīt, kā zinātne strādā savā tīrumā. Patiesību meklēdama, tā iziet no kāda pieņēmuma, hipotezes, un pārbauda ar pazīstamiem faktiem un sakarībām, vai tā neatduŗas uz pretrunām. Tādā gadījumā tā atmetama vai pārveidojama. Ja pretrunu nav, tad lietojam to tālāk, un jaunais apgaismojums var parādīt arī jaunas sakarības, kas būs jaunas zinātnes un kultūras vērtības. Šis ceļš nav viegls. Mums jāpieskaŗas dažām grūti saprotamām lietām, jālieto jauni sveŗi vārdi. Esmu tomēr izvēlējies šo ceļu, gribēdams šai augstai sapulcei sniegt kaut ko, kas nav atrodams kaut kuŗā grāmatā, un dot iespēju kaut ar mazu paraugu iepazīties ar mūsu, zinātnieku darba veidu.

Dabas likumu, kas aptveŗ visu mums pazīstamo pasauli un ir mūslaiku fizikas, ķīmijas, tehnikas stūŗakmens, sauc par otro termodinamikas likumu. Pirmais ir enerģijas nezūdības likums, kas saka, ka enerģiju vai darbu nevar dabūt no nekā un ka enerģija arī nepazūd. Otram likumam dotas dažādas izteiksmes gan vārdiem, gan matēmatikas simboliem. Tas saka, ka enerģija tikai tad var veikt darbu, ja iespējams enerģijas kritiens no augstāka līmeņa uz zemāku, piem. siltuma pāreja no augstākas temperatūras uz zemāku. Ūdens tikai tad var griezt dzirnavas, ja ir ūdens kritums. Augstvērtīgā, darba spējīgā enerģija pārveidojas mazvērtīgā, darba nespējīgā. Visiem enerģijas veidiem tieksme pāriet siltumā, kas izklīst pasaules telpā, līdz visur būs vienāda temperatūra. Kad tāda iestāsies, izbeigsies pasaules norise, pasaule sastings. Šo likumu varētu saukt par pasaules norises likumu, jo neviena

cita zinātnes atziņa nenozīmē tik izsmeloši, visu kosmu aptverdama, tik nesaudzīgi un nepielūdzami pasaules norises virzienu, kā šī. Šo likumu izteic arī tā: pasaules entropija aug. Tāds formulējums visabstraktākais, grūtāk saprotams, bet turpmākā skaidrai izteiksmei visnoderīgākais. Mēģināšu to paskaidrot ar pavisam vienkāršu illūstrāciju.

Iedomāsimies trīs kastītes sērkokciņu, pie kam vienā tie balti, otrā sarkani, trešā zili. Izbērsim visus nelielā maisiņā. Ja tagad iegrābsim no maisiņa saujiņu, kas atbilst apm. vienas kastītes tilpumam, tad tajā vairs nebūs vienas krāsas sērkokciņi, bet, pieņemsim, vairākumā baltie, kuņiem piejukuši sarkanie un zilie. Otra saujiņa dos varbūt vairākumā sarkanos ar balto un zaļo piejaukumu. Trešā — zaļos ar sarkaniem un baltiem. Ja maisiņu pakratīsim, sajaukums būs vēl lielāks. Ja kratīsim ļoti ilgi, tad visu krāsu sērkokciņi sajuks tā, ka katrā saujiņā būs vienlīdzīgās daļās baltie, sarkanie un zaļie. Pareizāki sakot, jo ilgāk kratīsim, jo lielāka varbūtība, ka maisiņa sastāvs tuvojas kādam gala stāvoklim, kad tas vairs nevarēs mainīties. Sākumā sērkokciņiem bij noteikta organizācija: katra krāsa savā kastītē. Sajaukšana ienes dezorganizāciju, kas kļūst jo lielāka, jo ilgāk jaucam, un tuvojas tādām stāvoklim, kad lielāks sajaukums vairs nav iespējams. Šāda dezorganizācija nu ir entropija, kas augdama tuvojas savam maksimumam. Sākuma stāvoklis, kad katras krāsas sērkokciņi bij savā kastītē, atbilst vispilnīgākai organizācijai un darba spējīgas enerģijas vislielākam daudzumam. Jo lielāks sajaukums, jo lielāka entropija, jo mazvērtīgāka enerģija.

Tāds sajaukums nu pats no sevis nevar sadalīties sastāvdaļās, tāpat kā upe nevar tecēt no lejas uz augšu vai siltums pats pāriet no aukstākas vietas uz siltāku. Tāds nu ir pasaules norises virziens, ka augstas organizācijas enerģija nemitīgi pārvēršas mazvērtīgā, kas pati no sevis nevar atgriezties augstas organizācijas stāvoklī. Entropija nevar pati no sevis samazināties.

Bet sērkociņi var gan nokļūt katrs savā kastītē, ja mēs atlasām katras krāsas sērkociņus savā kaudzītē un tad ieliekam katru kaudzīti savā kastītē. Sistēma nu atgriezusies savā sākuma stāvoklī. Bet kādā ceļā? Iemaisoties cilvēka garam. Tas var zināmu dezorganizācijas stāvokli atgriezt organizācijas stāvoklī.

Es nu gribētu aplūkot, vai nevaram kultūru uzskatīt kā cīņu ar entropijas augšanu un kultūras sasniegumus par entropijas samazināšanu. Spēks, kas nostājas tad pretim otram termodinamikas likumam, būtu cilvēka radītājs gars. Varbūt jums jau tagad rodas nojauta, cik grandioza aina atveļas mūsu acīm šādā kultūras skatījumā, kur mēs ar sauso, prozaisko fizikas likumu mēģinām pieiet kultūras jēgai. Mēs redzam gigantisku cilvēka organizējoša gara cīņu ar pasaules dezorganizācijas norisi, ar entropijas augšanu, kas ir ceļš uz iznīcību un pasaules absolūto nāvi. Mēģināsim noskaidrot, kas uzvar šajā cīņā.

Pieejot tīrumam, kas ilgi bijis atmatā, redzam, ka tur aug dažādas zāles, lielākā daļā mazvērtīgas. Uzaļam tīrumu, iznīcinām nezāles un iesējam viena auga, kviešu sēklu. Ar to dabas norisē iejaucas cilvēka gars, organizēdams zināmā laukumā vairāku augu vietā viena auga kultūru (kas atbilst vienas krāsas sērkociņu atlasīšanai vienā kastītē). Šī kultūra pavairo uztura vielu daudzumu cilvēkam, citiem vārdiem, paceļ materiālas vērtību, organizēdama to tā, ka tā cilvēkam barības veidā dod enerģiju. Ar to pasaules entropijas augšana samazināta.

Kviešus var vest uz mājām bez ceļa. Ja zeme nav pagādījusies līdzena un cieta, jābrauc liku loču un diezgan ilgi. Tai vietā var iztaisīt taisnu un cietu ceļu. Pašā dabā nekur neredzam taisnas līnijas. Taisna līnija pilnā mērā gara produkts. Izvēloties taisnu ceļu, gars apzinās, ka pa to braucot paies īsākais laiks, vismazāk nogurs zirgs un vismazāk nodils rati. Viss tas ierobežo enerģijas patēriņu un tās vērtības krišanu. Pasaules entropijas augšana samazināta.

Pirmatnējais cilvēks izgatavo no gadījuma formas akmens cirvi. Akmenim ar to dota zināma ģeometriskā forma, t. i. noteikta organizācija telpā. Šāda organizācija gara ierosināta, kas apzinās, ka tā samazina spēka patēriņu, teiksim, koka sasmalcināšanai, tā tad samazina entropijas augšanu. Cirvja veidošanā izpaužas daudzu piedzīvojumu, novērojumu un loģisku secinājumu savirknējums, kā gara darbības rezultāts. Akmenī ielikta ideja, akmens ar to apgarots un ieguvis lielu vērtību. Materijas vērtība pacelta, entropijas augšana samazināta.

Cilvēks ceļ sev mitekli, piem. akmens ēku. Zināma telpa atdalīta no ār pasaules. Akmeņi salikti zināmā kārtībā, to kopums rada noteiktas ģeometriskas formas. Tās diktē gars, organizēdams materiju. Tāda organizācija aizkavē siltuma aizplūšanu un izklišanu un samazina entropijas augšanu.

Bet celtnes sasildīšanai jāsadedzina malka. Ar to augstvērtīgā materijs pārvēršas mazvērtīgā. Tā tad entropija aug. Bet uguns taču liels kultūras ieguvums! Tas nu runātu pretim tam, ka kultūra ierobežo entropijas augšanu. Bet malkas dotais siltums ļauj eksistēt un izplatīties augstākam organismam — cilvēkam. Rezultātā tā tad tomēr augstākas organizācijas stāvoklis.

Aplūkotie piemēri skaņ materiālo kultūru. Apstāsimies arī pie gara kultūras. Ikvienā mākslas darbā materiāls, no kuŗa tas veidots, pakļauts zināmai idejai, kas īstenais šā darba saturs un vērtība. Materiāla organizācija mākslas darbā novērojama jau tā ārējā uzbūvē. Dabā neskaitāms daudzums skaņu un trokšņu, bet tie nekad nedod to pārdzīvojumu un nedomina to jūtu, ko dod pat neliela dziesmiņa. Dziesmiņā skaņas sakārtotas noteiktā kārtībā attiecoties uz toņu kārtu, ritmu, skaņu augstumu, saskaņu, un ikviens skaņu mākslas darbs spilgts asi izteiktas organizācijas piemērs, pilnīgs pretstats dezorganizētām trokšņa skaņām.

Tāpat sarindoti stingrā kārtībā vārdi dzejā, ievērojot pantmēru, atskaņas, formu, iekšējo simetriju.

Vēl pilnīgāka un svarīgāka ikvienā daiļliterātūras darbā iekšējā idejiskā organizācija, kas to dara par augstu radītāja gara veiktu intelektuālas enerģijas sablīvējumu un kāpinājumu.

Līniju un formu sakārtojums celtnē, kas sastāda tās mākslas vērtību, atkal visai spilgts organizācijas paraugs, kas it sevišķi izceļas, salīdzinot celtni ar neformu materiālu, no kuŗa tā darināta. Pat šīs celtnes lielā izturība nes sevī lielas pretestības ideju dezorganizējošiem spēkiem.

Gleznā krāsu kombinācijas klausā noteiktām likumībām, kas satur zināmu organizācijas principu. Bet glezna iegūst tikai tad lielu mākslas vērtību, ja māksliniekam izdevies sakārtot, organizēt viņa rīcībā esošos līdzekļus, formas un krāsas tā, ka viņa ideja savā iemiesojumā atradusi augstāko kāpinājumu, spilgtāko izpaudumu.

Tādu pat lomu tēlniecībā spēlē telpiskās formas, kādās tēlnieks organizē savu granitu, marmoru un bronzu.

Jau pavirša apskate rāda, ka radošajā mākslā darbojas liels organizētājs spēks un patiesā mākslas darbā koncentrētas lielas vērtības. Bet vērtību koncentrēšana ir entropijas augšanai pretēja norise. Ar to vēl mākslas organizētāja vara neizbeidzas. Ikvienā mākslas darba novērotājā, tvērējā, tas rada zināmu noskaņojumu, zināmu jūtu pacilātību, zināmu domu un visas psihiskās pasaules darbības kāpinājumu, kas pats par sevi rada dvēselisko spēku koncentrāciju un tā tad entropijas samazināšanu. Māksla bez tam var ierosināt uztvērēju uz jaunu kultūras darbu.

Atzīmējams, ka līdzīgu uzskatu par mākslu izsaka ārkārtīgi spilgtos un lakoniskos vārdos lielais franču gleznotājs Ingres's, teikdams: „Skaistums ir matēmatika“.

Gara organizētāja darbs tikpat skaidri saskatāms otrā lielā gara kultūras novadā — zinātnē. Jau sistēmātizētājas dabzinātnes, kā zooloģija, botanika, minerāloģija, radīdamas zināmu sistēmu apskatāmā materiālā, to idejiski organizē. Bet vēl lielākā mērā

dabzinātnes, it īpaši fizika, māca mūs pazīt dabas spēkus, un tikai to pazīšana ļauj mums tos nodarbināt savām vajadzībām un tos šim darbam organizēt. Ja vērā ņemam, ka tehnika, kuņas ārkārtējā ietekme uz mūsu materiālo kultūru visiem pazīstama, pilnā mērā izaugusi no dabzinātnēm, tad tūlī redzam šo zinātņu lielo lomu kultūras celšanas darbā.

Dabzinātņu starpā ar savu gandrīz neapņemamo lomu materiālās kultūras attīstībā un ar savu it sevišķi skaidri caurredzamo materijas organizētāja darbu 19. un 20. g. s. izceļas ķīmija, it īpaši tā saucamā sintetiskā jeb uzbūvētāja ķīmija. No neliela elementu skaita, pieciem-sešiem, kuņu atomi nemainīdamies pāriet no viena savienojuma citā, tā uzbūvējusi apm. 300.000 dažādu vielu, no kuņām daudzas sastopamas dabā, citas tikai cilvēka radītas. Šādu vielu darināšana tapusi iespējama tāpēc, ka zinātnieki pratuši savīt brīnišķīgā radošā darbā pētījumus, novērojumus, asus prāta secinājumus, ģeniālu izdomu un fantaziju. Lai uzceltu sarežģītos nekad neredzēto atomu sakārtojumus molekulās, vajaga ne mazāk fantazijas, ka kādas monumentālas celtnes projekta izstrādāšanai. Ar to materijai dots augstākais organizācijas stāvoklis, tā it ka tapusi apgarota un tai likts kalpot simtām cilvēces vajadzību: remindāt sāpes, dziedēt slimības, izdaiļot krāsās tērpus un cilvēka apkārtni, darināt mākslīgās šķiedrvielas, palīdzēt atrisināt citus dabas noslēpumus, vairot cilvēces labklājību, bet arī dot briesmīgus līdzekļus cilvēces iznīcināšanai.

Cīņa, ko ved medicīna ar spēkiem, kuņi apdraud augstākā dzīvības izpauduma, paša radītāja gara nesēja — cilvēka veselību, mūžu, pastāvēšanu, viņa dzimuma mūžīgo dzīvošanu, ir neapšaubāms pretspēks iznīcības tendencēm. Medicīna tā tad veicina cilvēka dzīves organizāciju un darbojas pretim entropijas augšanai.

Technikas lielā loma materiālo vērtību radīšanā jau minēta. Tam piemetināms, ka mašīna, cietu ķermeņu sistēma, kas ārēja spēka dzīta, spēj veikt

lietderīgu darbu, arī apgarota materijs. Šeit metallā ielikta cilvēka doma, meklējumi un atradumi, atjautība un izdoma, cilvēka gara neapturamā dziņa pakļaut sev dabas spēkus un valdīt pār nedzīvo pasauli. Un ja šodien šī vara tapusi tik liela, tad tas nozīmē grandiozu šo spēku koncentrāciju cilvēka rokās kā lielāko pretstatu enerģijas izklaidēšanai.

Matēmatika, rīkodamās ar tīriem gara darinātiem, tā tad agrākā nozīmē pilnīgi nereāliem, bet mūsu izpratnē visreālākiem lielumiem, palīdz uzmeklēt visciešākās sakarības, kā paša gara veidojumu, tā dabas parādību starpā. Tā mums rāda vispilnīgākos organizācijas ideālus un arī ceļus, kā tos sasniegt. Tāpēc matēmatika spēcīgākais gara ierocis cīņā ar entropijas augšanu.

Nevajadzēs gan daudz vārdu, lai parādītu, ka vēsture un sabiedriskās zinātnes — tautsaimniecība, tiesībzinātnes — ar saviem meklējumiem un atziņām kalpo cilvēces dzīves organizācijai, labākai iekārtošanai, un ir liels šīs sadzīves attīstības un uzplaukumu veicinātājs spēks. Vēsturiskie fakti bez idejiskā sakara savārstīti nav vēsture. Vēsture kā zinātne atrod vadošo pavedienu faktu norisē un šīs norises likumības. Tā organizē notikumus, un šī organizācija pagātnē rāda ceļu valsts un sabiedrības organizācijai nākotnē.

Tiesību zinātnes jau savā būtībā ir sabiedrības un tās locekļu attiecību normētājas, tā tad sabiedrības organizētājas. To uzdevums novērst chaosu, jucekli, t. i. tieši cīnīties ar dezorganizāciju. Ne mazāk jūtams tautsaimniecības sabiedrības organizēšanas darbs, un mūsu paaudze bijusi lieciniece postam un briesmām, kādas uznāk, ja sairst sabiedrības, valsts tiesiskā un saimnieciskā organizācija.

Bet vai kultūras izpaudums ētisko, tikumisko vērtību pasaulē arī ļauj tulkoties mūsu šīsdienas skatījumā? Morāle un desmit baušļi, vai nu tie dievišķīgās atklāsmes vai pieredzes ceļā iegūti, vai prāta secinājumu doti, ir kā žogi, kas virza cilvēka tieksmes un dvēseliskos spēkus uz cilvēka bioloģisko

un garīgo pastāvēšanu, kas aiztur iznīcinošās tendences un aizkavē individa un cilvēces sairšanu un izdzimšanu. Tajā pat laikā ētika ceļ un kāpina cilvēka pozitīvās tieksmes un radītāju spēku, mudinādama uz jaunu vērtību radīšanu, vairodama vērtību augšanu un koncentrāciju, kas pretēja entropijas augšanai.

Un beidzot reliģija, neapmierināta ar to, ko spējas sasniegt un dot cilvēka prāts, meklē dievišķīgā atklāsmē visaugstāko, visu visumu, dzīvību un cilvēku, visu prātam nesaprotamo parādību, visu pasaules norisē darbīgo spēku pirmsākumu, entropijas nulles punktu, pasaules norises Organizētāju. Cilvēka garam nav pieņemama iznīcība un bojā eja. Viņš cīnās ar to, bet nevar pats to pārvārēt. Palīgā nāk ticība un dievišķīgā atklāsmē. Reliģija tā tad vispirmatnējais un visspēcīgākais protests pret entropijas augšanu.

Pēdējā laikā daudz runāts par materiālās un gara kultūras attiecībām. Tās nostādītas kā pretstati viena otrai. Materiālās kultūras pārmērīgā attīstībā saskata kultūras krīzes cēloni, kas it kā vedot cilvēci pretim kultūras sairšanai un bojā ejai. Mūsu skatījumā aina mazliet citāda. Materiālisma sabrukums fizikā izslēdz materiālās kultūras izaugšanu no materiālisma, lai gan materiālā kultūra turpina augt. Bet tā ir gara, ne materijas bērns. Materiālā kultūra samazina entropijas augšanu, tāpat, kā garīgā kultūra. Ja viena pozitīva, otra nevar būt negatīva. Tālāk, mēs nonākam pie kultūras sasniegumiem, kur diezgan grūti izšķirt, vai tie ierakstāmi gara vai materiālas kultūras inventāra grāmatā. Ja kāds riskē ar dzīvību, lai to izglābtu otram, mēs sakām, ka glābējs augstas ētiskas kultūras cilvēks. Ja ķīmija kā pētnieka mūža darbs dod ārstniecības līdzekli, kas glābj neskaitāmiem cilvēkiem dzīvību, tad runājam par ķīmiskās rūpniecības sasniegumu, t. i. materiālas kultūras ieguvumu. Bet cik tas pareizi? Ja nosusinātā purva vietā parādās ziedoša pļava, vai tas neko nesaka mūsu daiļuma izjūtai? Ja modernā apgaismo-

šanas ierīce dod uz skatuves lielas aistētiskas nozīmes gaismas efektu vai liek vakarā brīnišķīgi mirdzēt Brīvības piemineklim, vai šī ierīce pieder tikai materiālai kultūrai? Jā lielā, 5 m caurmēra lēca, ko Amerikā taisa lielākam pasaules tēleskopam, dos iespēju ieskatīties jaunās pasaulēs miljonu gaismas gadu tālumā un tur izlasīt jaunas ziņas par kosma likteņiem, vai šis tehnikas sasniegums būs materiālās vai gara kultūras ieguvums? Ja lauksaimniecības mašīnas atvieglo zemkopja darbu un tā izgādā viņam laiku savas sētas izdaiļošanai, mākslas un zinātnes interešu apmierināšanai, vai ar šo materiālās kultūras ieguvumu nav veicināta gara kultūras attīstība? Nav saskaitāmi gadījumi, kur grūti novilkt robežu materiālās un gara kultūras starpā.

Bet materiālajā kultūrā taču saskata kultūras, saimnieciskās un visu citu križu cēloni, ar bezdarba postu un dzīves tukšumu kā sekām! Šīs parādības nav nekas cits, ka nepareizas saimnieciskās organizācijas rezultāts. To tulkojums tā tad pavisam dabiski iekļaujas mūsu zīmētā ainā. Materiālo vērtību nevar būt par daudz. Ja to rastos pārpilnība, tad radošais darbs pārvirzās uz gara kultūras novadu. Varētu pat teikt, ka visu pārejošo grūtību vēsturiskā jēga ir pamudināt cilvēci meklēt pilnīgāku saimnieciskās organizācijas stāvokli, kā līdzšinējais. Un tiešām, visās kultūras zemēs redzam vēl nepiedzīvoti intensīvu darbību saimniecības organizācijā.

Dabas likumu gaismā tā tad vienmēr vairāk zūd robeža starp gara un materiālās kultūras novadiem. Mainās arī attiecības dabzinātņu un gara zinātņu starpā, kas bija naidīgi nostājušās vienas pret otrām. Tas nozīmē arī jaunu posmu kultūras attīstībā. Mūs-laika dabzinātnes nemaz nemēģina noliegt, ka atziņas var iegūt arī citādā ceļā, kā ar pieredzi, prātu un loģiskiem secinājumiem, bet par visām lietām nostāda jaunās attiecībās garu un pārpalikušo materiju. Bet nav arī tādas varas, kas varētu aizliegt prātam dzīties pēc visu parādību izprašanas un viņu sakarību noskaidrošanas. Šī tieksme garam būtiska,

un tās ierobežošana jeb cīņa ar to būtu kultūru radošo spēku apkaņošana, tā veicinātu entropijas augšanu.

Uzmeklēsim vēl mūsu ainā vietu demokratismam, internacionālismam un nacionālai valstij. Ar demokratismu mēģināja nodibināt tautvaldību. Tas neizdevās. Mūsu ainā demokratisms ir spēka un varas izklaidēšana, decentrālizācija, kas vairo entropiju. Tāpēc redzam gluži dabiski partiju parlamentā radošo spēku sabrukumu un valsts varu darba nespējīgu. Mūsu Saeimai sākumā bija zināms daudzums darba spējīgas enerģijas, no brīvības cīņām atnestā nacionālisma veidā, kas dezorganizācijai augot izšķīda, un 15. maija vakarā Saeimas entropija sasniedza maksimu.

Internacionālisms no termodinamikas viedokļa apmēram tas pats, kas vienā tīrumā kopā sasētie rudzi, mieži, auzas, lini un kartupeļi. Ja kviešos iekļuvusi rudzu sēkla, mēs rudzus tīrumā ravējam laukā. Bet internacionālisti gribēja sajaukt visas kultūras kopā. Tā būtu vislielākā dezorganizācija un kultūras beigas. Nacionālās valsts radīšana tāpēc nozīmē vislielāko garīgās enerģijas sprieguma kāpinājumu, kam atbilst visspožākais kultūras vērtību radīšanas posms.

Šajā augstā sprieguma stāvoklī latviešu zemi un tautu nostādījuši tās patstāvības un brīvības izcīnītāji un dibinātāji. Tas tautas vadoņu radošā gara vislielākais cilvēkam iespējamais organizētāja darbs: svešas varas piejaukuma izravēšana no mūsu zemes, valsts atbrīvošana no lejup slīdošā demokratisma un visu nacionālo spēku apvienošana vienā radošā organismā. Šajā augstākās organizācijas stāvoklī visa tauta tad arī piedalās kultūras vērtību radīšanā.

Reliģijas atziņas, kuņās kultūras vērtības sasniedz savu vaiņagojumu, māca mums par gara dievišķīgo sākumu. Mūsu zinātniskais skatījums rādīja mums visas kultūras celtnes viengabalību. Kultūra ir uzvara gara cīņā pret entropijas augšanu, gigantisks pretspēks iznīcības tieksmēm pasaules norisē. Kā

ikviena cīņā, tā prasa visu spēku piepūlējumu un pašuzupurēšanos. Bet ikviens panākums šajā cīņā, katrs solis uz priekšu šajā virzienā, dievišķīgās gaismas apspīdēts un sniedz augstāko svētlaimi — radīšanas prieku. Mūsu viengabalīgā kultūras aina liekums aizmirst neauglīgo strīdu par materiālo un gara kultūru. Vēstures posms, kas iestāties mūsu zemes un tautas dzīvē, aicina mūs visus radīt kultūras vērtības. Tas tik pat labi iespējams valstsvīra kabinetā, mākslinieka darbnīcā, zinātnieka laboratorijā, kā visas kultūras pamata licēja zemkopja darbā. Kultūras sasniegumi ir no celmiem iztīrītais tīrums un pļava, nosusinātais purvs, izbūvētais ceļš, izdaiļotā sēta, veselīgās ģimenes dzīves izkopšana, bērnos uz darbu un zemi ieaudzinātā mīlestība, saskaņā noorganizētā kopdarbība, zinātnes atziņas, tehnikas atvieglojumi cilvēka darbam, daiļliteratūra un gleznām un tēliem greznotās celtnes, savas patstāvības drošības un mierīga darba iespējas sajūta un gavilējošā dziesma pār mūžīgās latviešu tautas skaistā dārzā pārvērsto latviešu zemi.

Priekšlasījums Zemnieku dienā, 1936. gada 7. martā.

Valsts Prezidenta apsveikums 1936. g. 11. aprīlī.

Augsti godājamais Valsts Prezidenta kungs!

Mēs nākam šurp Jums ziņot, ka pa vecās sirmās Rīgas ielām, pa vēl vecākās Daugavas krastu šai pilij tuvojas desmiti tūkstošu Latvijas pilsoņu, zinātnes un mākslas iestāžu un kultūras darbinieku, skolu un jaunatnes organizāciju, zemes arāju un fabriku strādnieku, darba devēju, kameru un sabiedrisko organizāciju, valsts un pašvaldības darbinieku, brīvo profesiju, rūpnieku, amatnieku un tirgotāju un cita darba darītāju pārstāvju, lai apsveiktu Jūs, augsti godājamais Prezidenta kungs, šinī brīdī, kad Jūs uzņematies Latvijas valsts galvas pienākumus, savienojot tos ar valdības galvas amatu. Bet tie desmiti tūkstošu, kuņi šurp nāk un kuņu vārdā mēs šeit stāvam, tikai maza daļa no visiem, kas Jūs šodien sveic: laimi vēl Jums visa latviešu tauta un zeme, jo dziļas un priecīgas nozīmes pilns šis brīdis.

Daudz redzējusi māmuļa Daugava. Tā atmin arī gaišus seno latviešu dzīves laikus. Daudz dzirdējušas šis pils sienas, bet maz priecīga zina tās stāstīt mūsu tautai, jo šeit glabājas važas, kuņās kalta bija tautas brīvība. Un pirmais jaunās brīvības stars, kas atspīdēja šinīs sienās, saistās ar Jūsu, Prezidenta kungs, vārdu: Jūs iedvesmojāt varoņus, kas sarāva važas. No tā brīža Jūsu vārds sastopams ikvienā Latvijas vēstures lapas pusē, un tas iedegās ugunīgiem burtiem 16. maija rītā, kad Jūs salauzāt pēdējos šķēršļus, kas nedeļa atraisīties visā pilnībā tautas radītājiem spēkiem un tautai sakust vienā veselā spēcīgā nedalāmā organismā.

Un šodien šai pilij, kas celta uz principa „skaldi un valdi“, lemts uzņemt par saimnieku savas tautas apvienotāju, un Daugavas ūdeņi nes jūrām ziņu, ka latviešu tauta tās krastos kļuvusi tik stipra, kā vēl

nekad, kopš pastāv Daugava, jo tā ir viena tauta un tai viens vadonis. Tie stāsta, ka tautu apvienojis, no ganu zēna līdz sirmgalvim un no zemes arāja līdz zinātnes tempļa priesterim, vīrs, kas pats bijis gana zēns un zemes arājs, strādnieks un trimdinieks, skolotājs un zinātnieks, cīnītājs un kaņotājs, kam nav reibusi galva vedot augšup savu tautu arī tad, kad šaurā un stāvā taka gāja gar bezdibeņa malu, kam nav apsīcis drosmes un spēka nest neizsakāmi smago valsts varas nastu visgrūtākos jaunās valsts laikos.

Un šodien, Prezidenta kungs, Jūsu pienākumu un atbildības nasta kļuvusi vēl smagāka. Tāpēc mēs nākam pie Jums. Mēs nenākam cildināt Jūsu nopelnus, jo neizteikt vienam cilvēkam to, ko daudzinaš paaudžu paaudzes. Mēs nenākam, lai izpelnītos Jūsu labvēlību un gūtu sev personīgus labumus. Mēs nākam neliekuļotu pateicības jūtu mudināti, lai aplicinātu Jums, Prezidenta kungs, ka mēs ticam Jūsu vadoņa misijai un esam uzticīgi palīgi Jūsu lielajā vēsturiskajā darbā. Sekodami Jums, mēs gribam atdot visus savus spēkus un visu savu saprašānu tam, kam Jūs sevi visu atdevuši: latviešu tautai un zemei. Mēs solāmies iznīdēt savā vidū pēdējās nesaticības, savstarpējās apkaņošānās, nenovīdības un savtības gara atliekas un, vienmēr stiprāk pieķerdamies savai tēvijai, ar dziļu pienākuma apziņu veikt to, ko Jūs mums uzdosit.

Un mēs nākam pie Jums arī ar lūgumu: dodiet, Vadoni, Latvijai Jūsu smagās cīņās gūto dzīves gudrību, Jūsu lielo organizātorā mākslu, lai mūsu valsts iekārta top tāda, ka tauta vienota un tāpēc neuzvarāma un radīspējīga paliek uz laiku laikiem, kamēr tecēs Daugava un debesīs spīdēs saule. Lai nekad vairs nepaceļ galvu baigās salauzto naidnieku ēnās, lai Latvijas valstī ikvienam ceļu līdzina un durvis atveļ tikai latviešu goda prāts, darba tikums, lietpratība un sirds skaidrība, lai ceļas krietnāis un krīt necienīgāis. Šajā darbā, katrā brīdī, uz pirmo sau-cienu mēs Jūsu palīgi.

Mīlestība negaida algas. Vismazāk par to domā tēvu zemes mīlestība un arī Jūs, Prezidenta kungs, negaidāt nekāda atalgojuma par tēvijai veltīto mūžu. Bet visu mūsu, kas šeit stāvam, kas šurp nākam un kas domās šeit esam, visu mūsu sirds vēlēšanās ir, lai tālākajā valsts veidošanas darbā gaišs un līdzens būtu Jūsu ceļš, lai Dievs Jums dod veselību un spēkus un, ilgu mūžu dzīvojot, skatīt miesīgām acīm to, ko tālumā sen redz Jūsu apskaidrotās gara acis: augstā kalnā, saules spožumā, ziedos un zaļumos, šķīstu un daiļu, varenu un mūžīgu Latviju, kas sniedz cilvēcei pāri malām plūstošo mūžīgo vērtību kausu.

15. maijs un gara kultūra.

Nepārvarama cilvēka tieksme aplūkot tagadni pagājušo notikumu gaismā un raidīt šīs gaismas starus nākotnē, lai skatītu notikumus, kas gaida mūs priekšā. Šī tieksme ir spēks, kas izceļ cilvēku pāri visai dzīvai pasaulei, jo izmantojot pieredzi, cilvēks izpleš savas garīgās eksistences robežas no mūžības aiz mums līdz mūžībai mums priekšā.

Divi gadi valsts dzīvē tikai viens mirklis. Tāpēc, šķiet, pārāk agri vērtēt jaunās Latvijas dzīvi, lai spriestu par tās nākotni. Bet kamēr dzīvosim, vienmēr 15. maijā atcerēsimies 1934. g. 15. maiju un nevilus sev jautāsim, cik piepildītas un piepildās tās spožās cerības, kas latviešiem kā saule uzlēca 16. maija rītā.

Lai īsi minētu un pareizi apsvērtu to, kas noticis gara kultūras laukā, vispirms jāaizrāda, ka kultūras iedalījumam gara un materiālajā kultūrā tikai klasifikācijas nozīme, kas mums palīdz uzmeklēt parādību sakarus un izprast to iekšējo būtību. Ikvienam rokām taustāms, ka nevar celt pieminekļus, atbalstīt literatūru, mākslu un zinātņi, ja nav materiālo līdzekļu. Bet nevar arī būvēt dzelzceļus un tiltus, nevar pacelt zemes ražību un uzlabot sviesta kvalitāti, nesaucot talkā zinātņi. Nevar veidot apkārtni piemīlīgu un daiļu un darīt dzīvi gaišu un patīkamu, neaicinot palīgā mākslu. Tā bezgalīgajā dzīves audeklī saistās materiālie meti ar garīgiem audiem. Bet starpība šā audekļa vērtējumā sairusā materiālisma un jaunā ideālisma gaismā tā, ka pašas materiālās vērtības mums tagad vērtības tikai par tik, par cik tajās ielikts radītājs un organizētājs gars. Ja dzīves audeklī mēs tāpēc atrodam arī krāšņus rakstus, tad tie tur radītāja gara ierakstīti.

Lai dotu pareizu atbildi jautājumam, vai zināms

valsts dzīves posms veicinājis gara kultūru, mums jāseko visai šī posma pamata līnijai un jāvēro, kāds tās virziens.

Lai pats valsts celšanas darbs kļūtu iespējams, bija jāgādā, lai šodien uzceltais netiktu rīt noplēsts. Tālāk nepieciešams bija noteikts un skaidrs celtnes mets, kas atbilstu nācijai garam, laikmeta prasībām un tautas vēsturiskajam uzdevumam. Šādu metu varēja dot valstsvīrs, kas ne tikai karsti mīl tēviju, ir ar stipru gribu un piedzīvojumu bagāts, bet ir arī savas tautas pravietis, kas uzminējis, kurp vest tautu, un kas var iedegt tās sirdī uguni, bez kuŗas nav atrodams ceļš uz saules apspīdētiem laukiem. Man šķiet, ka neviena tauta pasaulē nav tikusi uz augšu un uz priekšu, ja tās pamatu likšanas un lielu vēsturisku pagriezienu brīžos valsts vara nav bijusi koncentrēta savas tautas vadoņa rokās, kaut gan tas var būt ne ikreiz vēsturē skaidri izlasāms. Varas koncentrēšana vienās stiprās un drošās rokās vajadzīga ne tikai valsts celtnes idejiskā projekta izstrādāšanai, bet arī tā iemiesošanai dzīvē. Valsts aparāts, ja tas radāms ne pēc sveša šablona, bet kā sava, savas tautas īpatnībām pielaikota, konstitūcija, nevar rasties vienā momentā pilnīgi gatavā veidā, bet tikai zināmai pamata domai pakāpeniski kristalizējoties un slīpējoties līdz galīgai pilnībai un noslēgumam. Tas prasa likumdevējas iestādes maksimālo elastību un maksimālās darba spējas. To mums deva 1934. g. 15. maijs.

Kad nu ar to bija radīta iespēja veidot bez šķēršļiem valsts celtni, tad redzam īsā laikā savestu kārtībā nolaisto valsts sētu un tad valdību ar ārkārtīgu enerģiju stājamies pie dzīves saimniecisko pamatu likšanas, bez kuŗiem neiespējama būtu stipra un paliekoša gara kultūras virsceltnē. Bet ikvienam solim šajā virzienā cauri spīd galīgais mērķis — visas tautas labklājība, diženas un varenas gara kultūras vaiņagota. Lai neaizmirstam, ka viens no pirmajiem lielākiem nacionālās valdības likumiem bija izglītības likums, ar kuŗu nevarēja tikt galā četras saeimas.

Kultūras izpaudumi var būt dažādi. Tie vispirms var parādīties dzīves kultūrālā līmenī. Var runāt par kultūras dzīves standartu, kā runājam par oikonomisko dzīves standartu. Tas pamanāms jau pārbraucot robežu no vienas zemes otrā un parādās pat gluži ārīgos apstākļos: tīrībā, spodrībā, labā kustības un satiksmes kārtībā, priekšzīmīgā iestāžu darbībā, ierēdņu laipnībā. Vēl vairāk kultūras līmeni raksturo iedzīvotāju glītais izskats, laba gaume tērpšos un mājas iekārtā, pilsētu un lauku aistētiskais veidojums un vēl dziļāki tas, kādas gara kultūras vērtības ciena un prasa iedzīvotāji, kāda šīs zemes prese, cik tā nosvērta, atturīga, patiesīga un brīva no sensāciju kāres, cik vērtīgas izplatās grāmatas, kādu klausās mūziku un kādas apmeklē teātra izrādes.

Kas šajā virzienā pie mums divos gados noticis, viegli redzams, uzmetot skatu Rīgas ielām, kur sirmie nami ar izbrīnu un bailēm, un daudzi pie tam dibinātām, noraugās uz pēkšņām pārvērtībām savā apkārtnē. Pietiek iegriezties vienā otrā provinces pilsētā, pastaigāties pa tikko kociņiem apstādītiem ceļiem, paraudzīties uz dažās dienās, pat stundās tuksnesī izaugušām birzēm, lai atzītos, ka esam gan redzējuši drudžainu darbību kaŗa mobilizācijas un briesmu gadījumos, bet neesam vēl redzējuši tādu pozitīvo spēku mobilizāciju kultūras celšanai. Ārējo pārmaiņu rindu papildina skolu un citām kultūras vajadzībām uzceltās ēkas un vaiņago gluži idejiskās celtnes ar grandiozāko Ziemeļaustrumu Eiropā Brīvības pieminekli priekšgalā.

Plašu tautas slāņu aistētisko gaumi spilgti raksturo lielās nacionālās svinības un sanāksmes gan atsevišķos novados, gan, it sevišķi sarīkojumi, valsts mērogā: strādnieku svētki, pļaujas svētki un lielās tautas manifestācijas valsts svētku dienās. Šo svinību priekšzīmīgā norise liecina arī par organizatora māku, par pilsoņu disciplīnu, par sajūsmu, ko tautā rada nacionālie ideāli. It sevišķi pasvītrojams nacionāli valstiskais noskaņojums kā lielajos strādnieku

svētkos, tā arī atsevišķos strādnieku sarīkojumos, kas rāda, cik plānu un seklu plēvīti tautas ķermeņa daļu starpā paspējuši uzcelt internacionālisma sludinātāji, tik plānu, ka to viegla nacionālisma vēsmiņa aizpūta. Līdz ar to drūp siena darba devēju un ņēmēju starpā, un viņu attiecības vienmēr vairāk tuvojas tām, kādas valda vienas saimes locekļu vidū. Ar gandarījumu atzīmējams, ka šo jauno attiecību posmu paši ar savu iniciatīvu ievadījuši daži redzamākie latviešu uzņēmumi.

Pārejot uz gara kultūras ražojumu izplatīšanos, vispirms jāatzīmē grāmatu plūdi no pilsētu plauktiem un noliktavām uz lauku skolām, uz jaunatnes prātiem un sirdīm, kuņus sacēla prezidenta „draudzīgais aicinājums“. Šim vilnim vairs neredz ne gala, ne malas. Un tomēr tas tikai aiznes sēklu, kuņas raža kultūras laukā vēl stāv priekšā!

Tautas atsaukšanās „draudzīgajam aicinājumam“, piedalīšanās Brīvības pieminekļa celšanā, dažāda veida kultūrālu pasākumu atbalstīšana liecina arī par to, ka tautā padziļinājusies atsaucība uz visu cēlu un labu, stiprāka kļuvusi kopības sajūta un pamodusies pašierosme. Šādu jūtu un apziņas augšana un mošanās pašas par sevi ir kultūras augšanas zīme, jo uz tām spējīgas tikai tautas ar augstu kultūras līmeni.

Cita svarīga kultūras progresa mēraukla ir jaunu vērtību radīšana zinātnes un mākslas laukā. Šeit mūs pārsteidz vēl nepieredzēts valsts atbalsts šim gara darbības nozarēm un jau manāmie atbalsta rezultāti. Tie var nobriest, it sevišķi zinātnes novadā, ne visai īsā laikā, bet soļi, kas to veicināšanai sperti, atrod sev līdzīgus tikai spožāko civilizācijas attīstības laikmetu vēsturē un dažos gadījumos nezin vai kādreiz pārsniegti. Minēti lai būtu tikai zinātniskās pētniecības fonda nodibināšana Ūniversitātē, periodiskie mācības spēku atvaļinājumi zinātniskai darbībai; vēstures institūta, zemes bagātību pētīšanas komitejas un valodas krātuves nodibināšana, zinātnisko biedrību, senatnes pētīšanas, atsevišķu pēti-

jumu un zinātnisku izdevumu atbalstīšana. Tie ir soļi un iestādījumi, kas tikko sākuši darboties un sola vēl nepieredzētu zinātnes uzplaukumu.

Divas nepilna gada laikā Kultūras Fonda sarīkotās mākslas izstādes un Fonda iegūtais mākslas darbu skaits gan ir tāds mākslas atbalstījums, kādu nezin vai kāda valsts savā vēsturē varēs uzrādīt. Šo atbalstīšanu vaiņago Polijā sarīkotās mākslas izstādes spīdošie rezultāti. Bet pats mākslas atbalstīšanas veids, iegūstot mākslas darbus un novietojot tos iestāžu un sabiedriskās telpās un skolās, dara tos pieejamus iedzīvotājiem, izdaiļo dzīvi, veido gaumi un mudina sabiedrību pašu atbalstīt mākslu un nest tās darinājumus savā mājā un personīgā dzīvē.

Kādā mērā aug prasība pēc dziļākām gara kultūras vērtībām, rāda tas, ka parādījies lielāks skaits nopietnu apcerējumu grāmatu, no kuŗām dažas piedzīvojušas vairākus izdevumus. Bet sevišķi pārsteidzošs dažu jauno žurnālu liktenis. Kad parādījās pirmais žurnāla „Senatne un māksla“ numurs pie mums vēl neredzēti greznā izdevumā, tad daudzi šaubījās, vai tāds žurnāls varēs pastāvēt. Bet dažās nedēļās bija visi eksemplāri izpārdoti un iespiedums jāatkārto. Žurnāla „Sējējs“ viens numurs bija jāiespiež trīs reizes!

Ievēribas cienīgs fakts pašas sabiedrības piedalīšanās rakstniecības un publicistikas veicināšanā, kas organizētā veidā pirmo reizi notika ar Preses biedrības godalgu piešķiršanu labākiem iesniegtiem darbiem.

Bet vēl augstāk, kā kultūrālās dzīves standarts, kā jaunradītās kultūras vērtības, stādāma paša cilvēka kultūra. Tā ietelp ētiskā līmeņa celšanu, izglītību visos tās izpaudumos, zināšanu pavairošanu un padziļināšanu, pamatīgu aroda prašanu, aistētiskas gaumes un mākslas izpratnes izveidošanu, fizisko kultūru un audzināšanu un par visām lietām — audzināšanu valstiski nacionālā ideālisma garā. Šī, paša cilvēka kultūra — priekšnosacījums katra cita

kultūras veida radīšanai. Un laikam gan nevienā citā novadā nebūs manāmas tik dziļas pārmaiņas uz augšu, kā šinī, un laikam arī nekur nav tik acīm redzama Prezidenta personības ietekme uz sabiedrību un it sevišķi uz jaunatni, kā šeit.

Neauglīgās noliegšanas, kūdīšanas, ķengāšanas gars, kuŗa pārsātināta bija sabiedrība un prese priekš diviem gadiem, palicis par tumšu kaktu un pagrīdes darbinieku privilēģiju. Tenkas, tukšas sensācijas, netīrā veļa izzudusi no „literatūras“. Mēs redzam mostamies jaunas dziļākas intereses. Mēs kļūstam atkal spējīgi nest upuŗus vispārības labā un atteikties no savtīgiem nolūkiem, ja tie runā pretim vispārības interesēm. Jauna aksioma top par nacionālās valsts celšanas stūŗa akmeni, un tā saka, ka personīgā labklājība var dzimt tikai no visas tautas labklājības. Ka šī atziņa laidusi dziļas saknes tautā, ka tā tiešām top par mūsu jaunās dzīves pamatu, to atzinis Prezidents, teikdams savā atbildē manifestantu apsveikumam 11. aprīlī cita starpā šādus dziļas nozīmes pilnus vārdus: „Mūsu tautas visplašākie slāņi — lauki un pilsētas, roku un gara darbinieki, pie arkla, pie mašīnas un pie grāmatas, visa tauta, jaunākie un vecākie, īsā laikā ir atguvuši sava goda un spēka apziņu. Un tāpēc es šodien gribu liecināt, ka redzu drīzumā pienākam laiku, kad man uzticēto uzdevumu es varēšu uzskatīt par veiktu un nodot atpakaļ tautas uzticamās un spēcīgās rokās pilnvaras, kas man piešķirtas, lai pavērtu ceļu gaišai atbildības, bet arī prieka pilnai nākotnei.“ Šie vārdi, kas ir ticības apliecinājums savai tautai, satur reizē arī atzinumu, ka šī ticība nav pievīlusī tēvuzemes mīlestību un ka tauta īsā laikā strauji izaugusi nacionālā lepnumā un savu pienākumu apziņā. Bet šie vārdi uzliek mums arī lielu atbildību šo uzticību saņemot un ir ceļa rādītājs tālākam valsts un kultūras celšanas darbam. Bija jau teikts, ka valsts iekārta tikai forma, kas bez nozīmes, ja tā nav pildīta ar saturu. Saturu šai formai var dot tikai tauta pati ar savu pašdarbību, un tautas pašdarbības vispilnīgākai

izveidošanai, tautas spēku pilnīgai atraisīšanai vajadzīga valsts ar savai tautai derīgu iekārtu.

Ja nu nacionālās valsts rāmjos iespējama tikai tāda pašdarbība, kas kalpo visas tautas labklājībai, tad auglīga un svētīga tā var būt tikai organizētā veidā. Un organizācija īstenībā ir kultūra, kā pretstats chaosam un enerģiju izklaidētājām tendencēm neorganizētajā pasaulē. Organizācija vienīgā var dot augstāko darba lietderības gradu, vai nu tas būtu fiziskās vai garīgās enerģijas aplokā.

Mēs tad arī redzam, ka valdība enerģiski stājusies pie visu nacionālo spēku organizēšanas pašdarbībai, pašierosmei un šīs pašierosmes tālākai iemiesošanai dzīvē. Šī spēku organizēšana norit jau minētajā dabiskajā kārtībā, sākot ar valsts saimnieciskās dzīves pamatiem: rūpniecību un tirdzniecību, lauksaimniecību un amatniecību. Tai pievienojas darba organizēšana, lai nākamībā visu tautas spēku kārtošanu nobeigtu ar garīgā darba un kultūras darbinieku organizēšanu. Ja mēs atsevišķa cilvēka gara darbību saistām ar smadzenēm, tad varbūt atļauts nākamā garīgā darba darītāju organizāciju arī pielīdzināt tautas organisma smadzenēm. Ja nu ņemam vērā, cik smalks un atbildīgs orgāns ir smadzenes, cik mazākie traucējumi tā darbībā bīstami visam organismam, tad tūliņ kļūst skaidrs, cik liela atbildība gulstas uz šo organizāciju, cik augstas prasības uzstādāmas tās locekļiem, cik smalkai, elastīgai un saskaņotai jābūt tās iekārtai, lai būtu saudzēts un atbalstīts viss pozitīvais, kas jau pastāv, un novērsts viss, kas neproduktīvi šķiež kultūras darbinieku spēkus ar lieku sadrumstalošanu, parallēlismu, vai pat antagonismu. Šis uzdevums sekmīgi atrisināms tikai pašiem garīgā darba strādniekiem un to organizācijām jau pašā organizēšanas stadijā parādot savu valstisko gatavību, savu labo gribu un savas spējas pakļaut personīgās un šauru grupu intereses augstākām nacionālās valsts un tautas interesēm.

Bet ja nu mēs saorganizēsim šo garīgā darba aparātu, vai tad mēs spēsim arī radīt paliekamas kultūras vērtības? Ir un tiek taču apšaubīts, ka mēs

esam kultūras tauta! Apgalvo, ka visa kultūra šajā zemē svešinieku ienesta! Uz to sākuši ir runāt akmeņi un pati zeme. Un tā stāsta par mūsu gadu tūkstošiem veco kultūru, kuŗu izprast un uzņemt nebija spējīgi tie, kas šurp atnesa viltu, laupīšanu un postu. To kultūru, ko ienācēji domā šeit ienesuši, mēs visu bez atliekām lūdzam saņemt atpakaļ. Ar savu darba mīlestību, ar savu neredzēto vītālītāti un nacionālo sīkstumu mēs esam bagāti diezgan, lai radītu lielu savas gara kultūras celtni. Mēs celsim to bez pātagas, uguns un zobena, neviena nekalpinādami, svešus sviedrus neliedami, mēs to necelsim gaŗāmgājējiem un cauribraucējiem, bet mūžīgiem palicējiem. Mēs celsim to ar mums Dieva doto spēku un gribu. Mēs celsim to ar vienprātību, kuŗu mums atdevis Kārlis Ulmanis. Mēs to necelsim, lai pakļautu sev citas tautas. Mums nav un nebūs kungu, un nav un nebūs kalpu. Par godu un vislielāko godu mēs turam kalpošanu tautai, valstij un zemei. Un šo zemi mēs sargāsim, kamēr tā pastāvēs. Uzvaras lauriem apvītais ģenerāļa Baloža šķēps ir un būs spoŗš un ass, un nomodā par tēviju viņa karsti pukstošā sirds. Un par tēviju pukst un pukstēs sirds ikvienam, kas nes neizsakāmi augsto vārdu: latvietis.

Smalku un cēlu, kā ziedu lapas, un baltu, kā debesīs traucošies bērzi, celsim mēs savu kultūras celtni. Mēs rotāsim to rakstiem, ko brīnišķīgā līniju un krāsu harmonijā pie skala uguns darinājušas mūsu mātes, un liksim tiem mirdzēt saules spoŗumā. Mēs ļausim tur skanēt dziesmām, kas tautas dvēseli kā balti spārni iznesuši cauri svešniecības laikam. Lieki šie raksti un nevajadzīgas šīs dziesmas tai ticībai, kuŗas augstākais bauslis maize vien. Bet nepieciešamas tās izrādījās, lai pēc gadusimteņiem posta, laupīšanas un dedzināšanas dzīva paliktu Daugavas krastos latviešu tauta. Tās izrādījās par mūžīgākām, nekā varenās pilis un bagātās pilsētas un viss, ko var darināt no materijas, jo mūžīgas ir garīgas vērtības un mūžīga latviešu tauta, kas tās spēj radīt.

Uzruna Latvijas Nacionālajā Operā, 1936. gada 15. maijā.

Uzruna immātrikulācijas aktā Latvijas Ūniversitātē 1936. gada 15. septembrī.

„Scientiae et patriae“ — zinātnei un tēvijai — lasāt jūs akmenī rakstītus vārdus virs šīs katedras. Šie vārdi mums pasaka, kamdēļ pastāv Latvijas Ūniversitāte, augstākā mācības un zinātnes iestāde valstī. Tie saka, kamdēļ mēs esam šeit: lai kalpotu un mācītos kalpot zinātnei un ar zinātņi tēvijai. Tāpēc arī mūsu pirmā doma un pirmais solis sākot darbu Ūniversitātē lai ir — izlūgties Augstākās varas svētību mūsu tēvijai. Dievs, svētī Latviju!

Pārkāpjot šodien augstskolas sliexsni, jūs, godātās dāmas un godātie kungi, ieejat jaunā savas dzīves posmā, pie tam tādā, kas lielā mērā noteiks jūsu nākamo dzīvi. Pamatskolā un ģimnazijā jūs veidojāt savas garīgās spējas un guvāt zināšanas, kas vajadzīgas ikvienam intelligentam cilvēkam. Nonākot augstskolā, jums jāizvēlas kāda no fakultātēm, jo zinātne, nemītīgi augdama, kļuvusi tik plaša, ka nav aptveicama viena cilvēka prātam. Tā diferencējas atsevišķās disciplīnās, no kuŗām radniecīgās un savā starpā sakarīgās sastāda fakultātes, piemērotas viena cilvēka spējām un zināmam darbam vai arodam praktiskajā dzīvē. No tā, cik piemērota fakultātes izvēle jūsu spējām un tieksmēm un nevis kaut kādiem citiem, piem. materiāliem, nolūkiem, atkarāsies jūsu sekmes augstskolā, jūsu sekmes dzīvē, jūsu labsajūta un personīgā laime, jo dzīves saturs ir darbs un laime iemīlots, patīkams, prieka pilns darbs.

Zinātniskās nodarbošanās ir trejādas dabas: kādas disciplīnas zināšanu piesavināšanās un izplatīšana, zinātnes attīstības veicināšana ar jaunu faktu atklāšanu un jaunu teoriju radīšanu un zinātnes

ieguvumu pielietošana vai nu zinātnes tālākai izveidošanai vai praktisko uzdevumu veikšanai, kas vairo cilvēces labklājību.

Zinātnes ieguvumi uzkrāti literatūrā, un, liktos, no tās varētu iegūt visas zināšanas zināmā priekšmetā. Bet šī literatūra tik plaša, ka visa nav aptverama. Tāpēc vajadzīga kritiska izlase un zināma kārtība, kādā tā studējama. To varētu sasniegt ar piemērotām programmām un attiecīgi sarakstītām grāmatām, tā ka katrs varētu sev ierīkot augstskolu mājā. Dažos priekšmetos tas pa daļai iespējams, bet tikai pa daļai. Zinātne nemitīgi aug, un tāpēc grāmatas būtu pastāvīgi jāpārstrādā, kā tas notiek ar Universitātē lasāmām lekcijām. Otrkārt, lekcijas iespējams saistīt ar eksperimentiem un demonstrācijām, ko nekādi apraksti vai attēli nevar atvietot, un arī pats domu ritums un to loģiska secība uztverami nesalīdzināmi spilgtāki ar dzīvā vārda palīdzību, pret kuŗu mēmais burts ir kā ēna pret pašu priekšmetu. Bet lekcijas tikai daļa, un dažos priekšmetos tikai mazākā studiju daļa. Neatsverama nozīme ir semināriem, kollokvijiem, praktiskiem darbiem, kur sarunās ar mācības spēkiem iespējams dabūt paskaidrojumus par to, kas lekcijas klausoties vai grāmatu lasot nav izprasts. Un beidzot, eksperimentēšana laboratorijās un kabinetos un vingrinājumi praktikumos ievada jau zinātņu pielietošanas un zinātniskās pētīšanas metodikā.

Tas, saprotams, nemazina zinātniskās literatūras visai lielo un neatvietojuamo nozīmi, jo tā visu zinātnes sasniegumu krātuve. Bet lai tur atrodamās bagātības varētu izmantot, vajadzīga šīs krātuves atslēga, un to jums dod augstskola.

Zinātnes tapšanas iemesls un pamats ir cilvēka neapturamā tieksme izzināt lietu un parādību būtību un notikumu savstarpējo sakarību. Šī tieksme izceļ cilvēku no visas dzīvās pasaules un ir pilnīgākā cilvēka pazīme. Bet daba, cilvēks un dzīve neaptverami lielas dažādības un sarežģītu attīstību pilni. Nemitīga tāpēc zinātnes augšana un progress, vienā

novadā lēnāks, citā straujāks un dažreiz pat tik straujš, ka vienai mācībai nomainot otru, var satriecināt uzticību zinātnei un radīt šaubas par tās vērtību. Bet tādām šaubām nav pamata, jo visa mums nojaušamā dzīves jēga ir nemitīgs progress, nemitīga tuvošanās pilnībai, tam stāvoklim, kad cilvēkam būs skaidra un pilnīgi izprotama visu lietu un parādību būtība un sakarība, kad cilvēks pārvaldīs visus dabas spēkus un savu garīgo un morālisko spēju attīstībā sasniegs vislielāko pilnību.

Ja tāpēc kāda pilnīgāka teorija nomaina mazāk pilnīgo, vai dziļāka atziņa seklāko, tad tā nav zinātnes katastrofa, bet jauns ieguvums, tāpat kā nav katastrofa, ja jāceļ jauna māja, kad vecā vairs neapmierina prasības, saimes pieauguma dēļ. Taisnība, kamēr noplēš veco un uzbūvē jauno, jāpārdzīvo daudz neērtību. Tāpat apjukums, šaubas, pat ciešanas jāpārdzīvo veco teoriju sabrukuma acu lieciniekiem, bet viņi pārdzīvo arī lielāko prieku, skatīdami jaunu atziņu tapšanu, un tie, kas paši piedalās to veidošanā — augstāko virs zemes iespējamo svētlaimi. Tā mūsu laikmets acu liecinieks jaunu teoriju tapšanai fizikā, radikālām pārmaiņām valstu iekārtā, kas prasa veco mācību revīziju. Jaunu mācību veidošanās zinātnē tāpat dzīvības un veselīgas attīstības zīme, kā koka augšana, kas jaunas atvases dzīdams un savu ārējo veidu mainīdams, paliek vienmēr tas pats, bet kļūst arī varenāks un spēcīgāks.

Kad jūs iegūsit zinātnes atziņu krātuves atslēgu un iepazīsities ar tās vērtību apcirkņiem, tad atvērsies jums pašiem iespēja vairot šīs krātuves bagātības, piedaloties zinātnes jaunradīšanas darbā.

Bet daudzi no jums teiks: es nemaz negribu tapt par zinātnieku, gribu iegūt pamatīgas zināšanas un kļūt par labu sava aroda pratēju. Šeit vietā drusciņ pakavēties pie tā saucāmām teorētiskām jeb tīrām zinātnēm un praktiskām vai tehniskām.

Bija laiki, kad tehniskās un praktiskās zinātnes sastādīja zināmu piedīvojumos gūtu kopumu, kuŗu

piesavinoties varēja izpildīt noteiktu amatu, veikt zināmu praktisku darbu. Jauni novērojumi nāca tikai lēnām klāt, un zinātnes apjoms manāmi nemainījās veselus gadu simteņus. Bet tad sāka strauji attīstīties dažas t. s. tīrās zinātnes: matēmatika, fizika, ķīmija, dabzinātnes. Tās pavēra cilvēkam pieeju milzīgām, līdz tam neizmantotām dabas bagātībām un dabas spēkiem. No šā brīža sākas praktisko un teorētisko zinātņu sinteze un izaug jauna tehnisko zinātņu grupa. Šī tehnika nu ir uzlikusi savu zīmogu dzīvei, cilvēcei un zemei. Tā radījusi visu mūslaiku materiālo kultūru un pārveidojusi arī pašu cilvēku. Šodien tehnikas problēmas atrisināmas, tikai tikpat dziļi izprotot katras apskatāmās lietas vai parādības mums pieejamo būtību, kā iztīrājot teorētiskās zinātnes jautājumus, pie tam bieži apstrādājamās ar daudz lielāku atbildības sajūtu, kā teorētiskie uzdevumi, kur gan no apzinīgas un rūpīgas apstrādāšanas atkarājas atbildes pareizība un precīzitate, kamēr praktisko jautājumu pareizs atrisinājums parasti saistās arī ar cilvēka labklājību, veselību un pat dzīvību.

Tāpēc patiess progress un kultūras uzplaukums sasniedzams tikai ciešā teorētisko un praktisko zinātņu sadarbībā, un tehnisko zinātņu studijās ļaujama tāpat vaļā cilvēka tieksmei izpētīt līdz pēdējiem dziļumiem apstrādājamo vielu, kā tīrajā zinātnē.

No otras puses, zinātnes vēsture rāda, ka nav tāda teorētiskā pētījuma, nav tādas zinātnes atziņas, kas meklēta bez kaut kādiem praktiskiem, ūtilitāriem nolūkiem, agrāk vai vēlāk nenāktu par labu cilvēces labklājībai.

Dažās zemēs pacēlušās balsis pret tehniku, saskatot tajā kultūras krīzes cēloni. Ja šim apgalvojumam būtu kāds pamats, tad gan ne mūsu zemē, kur nemaz nevar būt runas par materiālās kultūras pārmērību. Tas, kas veikts nacionālā celtniecībā, lauksaimniecībā, satiksmes izkopšanā, dabas spēku izmantošanā līdz Latvijas neatkarības atjaunošanai,

ir samērā ar mūsu laikmeta kultūras prasībām vēl pārāk maz.

Bet aplams pats apgalvojums, ka tehnikas attīstība un materiālā kultūra vispār varētu kādreiz būt pārmērīgi lielas un kā tāpēc cilvēce nonāktu strupceļā. Ja tiešām rastos, aiz līdzsvara trūkuma, sarežģījumi materiālās un gara, it īpaši ētiskās kultūras starpā, tad nevis aiz pārāk straujas materiālās kultūras augšanas, bet gan pārāk gausās ētiskās kultūras attīstības, resp. tās sabrukuma. Tikai tādēļ mums jāatzīstas, ka mums vēl tiešām jāpaceļas uz nesalīdzināmi augstāka cilvēcības līmeņa, kā mēs esam tagad, lai drīkstētu kļūt kungi par grandiozajiem spēkiem, kuņus nojaušam dabā, lai šos spēkus vērstu tikai uz cilvēces labklājības celšanu un nenodarītu tai briesmīgu postu, līdz pat visas cilvēces iznīcināšanai.

No tā izriet, ka mūsu uzdevums ne tikai veicināt tās zinātnes, kas ceļ materiālo kultūru, bet ne mazākā mērā attīstīt gara zinātņu uzplaukumu, kuŗas daudzi no jums izvēlējušies par savu studiju priekšmetu, lai nākamībā nestu savas zināšanas tautā un izkoptu tās dvēseliskos spēkus. Stipra un balta mūsu tautas dvēsele, kas pastāvējusi grūtībās, kādas pārdzīvojusi reti kāda cita tauta. Tagad nācijās garīgie spēki var attīstīties brīvi un veikt savu vēsturisko uzdevumu. Akadēmiski izglītotā inteliģence uzņemas atbildību par šo garīgo spēku veidošanu un celšanu.

Netikai gara zinātņu darbinieku, bet ikviena pilsoņa pienākums izkopt savas garīgās spējas, savu dzīves ideoloģiju, nostiprināt savu raksturu un attīstīt savus morāliskos spēkus. Un ceļu šeit rāda mūsu Universitātes devīze: neviens vēl nav vilies, kas atdevis savu mīlestību un darbu tēvijai, savai zemei un tautai.

Pārdzīvojamā laikmeta skaidrākā un spilgtākā atziņa ir tā, ka dzīvē veidojama nacionālās valsts robežās un uz nacionālisma pamatiem. Neaprobežoti plašs un neaprobežoti bagāts atveŗas darba

lauks ikvienam, kas par savas dzīves mērķi spraudis savas tautas un valsts labklājību.

Tas mūs mudina ne mazāk intensīvi kultivēt sabiedriskās zinātnes, lai jo pilnīgi prastu iekārtot un saorganizēt sabiedrisko dzīvi, valsts saimniecību un tiesisko iekārtu, mierīgu sadzīvi ar citām tautām. Arī mums pašiem, katram personīgi jāgatavojas sabiedriskajam darbam. To jums var atvieglot līdzdarbība studentu organizācijās, kas mūs latviešus, no dabas par daudz individuālistus, iemāca kopdarbībai, nogludina raksturu, māca sadzīvot ar citiem cilvēkiem. Jāiemācās arī takts, lai uzturētu labas attiecības organizāciju starpā. Savas organizācijas nozīme izceļama nevis citas organizācijas apkaļojot, bet gan savas organizācijas sprastos ideālus un mērķus izkopjot līdz lielākai pilnībai. Organizāciju starpā lai attīstās tikai viens sacensības veids: izaudzēt valstij krietnākos pilsoņus un spējīgākos darbiniekus.

Vienpusīgā cilvēka spēju nodarbinātība un dabiskā līdzsvara traucējumi šo spēju starpā vienmēr rūgti atriebjas. Ja studiju laikā galvenokārt nodarbinātas garīgās spējas, tad līdzsvara uzturēšanai nepieciešams fiziskais darbs, vislabāk daudzpusīgais lauku darbs un tam parallēli sports, bet ja fiziskais darbs nav pieejams, tad jo rūpīgi piekopjama fiziska audzināšana. Fiziskai kultūrai mūsu laikmetā īpaša svarīga loma. Mūsu dzīves temps, satiksmes tehnika, valsts aizsardzība un daži nodarbošanās veidi teknikā prasa lielu mūsu fizisko spēku elastību, ātras piemērošanās spējas, atjautību, aukstasinību, kas var attīstīties tikai sistēmatisks fiziskās kultūras, sporta piekopšanas ceļā. Tāpēc ikviena pienākums pašam pret sevi izkopt arī savu ķermeni.

Daudzpusīga arī cilvēkā garīgā pasaule. Ja zinātne nodarbina mūsu intelektu un prātu, tad nevaram atstāt novārtā arī jūtas un gaumi, kuņas attīstīšanai būtu vēltījams brīvais laiks, līdztekus studijām nodarbojoties ar mākslu. Tās valstība ir daiļums, bet daiļums un skaistums varbūt pēdējā un

augstākā dzīves jēga. Skaistumu atradīsiet jūs arī zinātnē, jo radītāja gara lidojums ir tas, kas paceļ mūsu jūtas reibinošā augstumā, bet mākslas pasaule skaņā tieši mūsu jūtu pasauli. Iedziļināšanās mākslā lai tāpēc ir ziedi, ko iepīt jūsu studiju zaļajā vītņē. Latvietis apvij visu, ko viņš dara, dziesmām! Ar dziesmām jūs saņem šodien jūsu vecākie kommittoti, un es ceru, ka jūs tāpat saņemsit nākamās paaudzes.

Bet lai tik pilnīgi un vispusīgi izlietotu studiju laiku, daudzus no jums traucēs materiālo līdzekļu trūkums un varbūt pat jūsu vairākumu nospiež rūpes par rītdienu. Bet es ceru, ka tiem, kas bez līdzekļiem sāk studijas, tik stipra mīlestība uz zinātni, — tā jau latviešu stiprums un vājība, — ka šī mīlestība pārvarēs visas grūtības, un tie, kuŗus kādreiz pārņems mazdūšība, lai atceras, kā mūsu tēvi un mātes svešām varām kalpodami „krimta sausu pelavmaizi“, un tomēr viņu gaišās nākotnes sapņi ir piepildījušies. Tad jums tiks vieglāk ap sirdi un radīsies spēki grūtības pārvarēt. Bet ja jums tikko pietiks līdzekļu studijām un kaut trūcīgai dzīvei, bet pietrūks to uzdzīvei un āriņam spozumam, tad es teikšu paldies Dievam, ka jums nav vairāk, jo šie apstākļi jūs piespiedīs drīzāk atkatties no maziskajām, mietpilsoniskajām tieksmēm, kuŗu pārsātināta daļa sabiedrības un kuŗu augstākais ideāls — pēdējais modes tērps, un palīdzēs jums pacelties līdz tam gara aristokratismam, kas, augsti vērtēdams patieso daiļumu, prot izveidot dziļas apgarotības un kultūras pilnu dzīvi vislielākā vienkāršībā.

Jūs būsit dzirdējuši no studijas beigušiem, arī veciem vīriem, ka viņi savu studiju laiku tur par jaukāko dzīvē. Un tas tiešām tā arī ir. Bet aplam būtu domāt, ka šo jaukumu dod vaļība dzīvē, pārgalvības vai uzdzīve, kas tāpat nosodāmas, ja tās sev atļaujas students, kā ikviens cits. Šo jaukumu dod jaunības spēku pārpilnība, ticība dzīvei, cēli dzīves ideāli un mērķi, sirsnīgā un draudzīgā sa-

biedrība un tā apgarotības un pacilātības pilnā darba atmosfairā augstskolā, kurai līdzīgu citu grūti atrast dzīvē. Pārejot no auditorijas uz auditoriju, no viena priekšmeta uz otru, jūs nemitīgi apņēmt jauna mirdzošu ideju plūsma, kas neļauj iemigt garīgām interesēm. Un no tā, cik dzīva jūsu interese par kaut kādu jautājumu vai priekšmetu, atkaņājas tas, cik viegli jums padosies šis priekšmets. Un ja kādreiz jūs nemoca nekādi jautājumi, kas neatvairāmi un nepielūdzāmi liek meklēt sev atbildi zinātnes avotos vai zinātniskā pētīšanā, tad lūdziet Dievu, lai viņš modina jūsos šos jautājumus un sūta jums šīs garīgās slāpes.

Ar lielām bažām jākonstatē, ka samazinājies latvju jaunatnē to skaits, kas ideālisma apdvesti gribētu nodoties zinātniskam darbam, panest visas ar to saistītās grūtības, atteikties no materiāliem labumiem, lai paceltos zinātnes kalngalos, taptu zinātnieki un jaunradošā darbā rastu gandarījumu un apmierinājumu augstāko, kāds cilvēkam lemts. Šo ideālistu palicis mazāk kā toreiz, kad latvietis ar ārkārtīgām grūtībām varēja iegūt augstāko izglītību. Tas apdraud latviešu zinātni pašos pamatos un līdz ar to latviešu kultūru, bez kuņas tautas eksistencei nav attaisnojuma.

Ja ticam cilvēces eksistences jēgai, un bez šīs ticības mēs neprotam dzīvot, tad nevaram neatzīt, ka katrai tautai savs vēsturiskais uzdevums, sava misija, kas tai jāpilda. Tās pildīšana ir nacionālās valsts tiesība pastāvēt. Savs vēsturiskais uzdevums pildāms arī latviešu tautai. Ja pameklējam vēsturē, ko veikušas citas tautas, tad redzam, ka dažas radījušas lielu materiālo kultūru, dažas sasniegušas lielu politisko vai militāro varu, lielu saimniecisko ietekmi uz citām tautām, uzcēlušas lielas pilsētas un valdījušas pār zemēm un jūrām. Bet lielākā daļa no visa tā ir sabrukusi un izzudusi, palikusi tikai gara kultūra. Un pat skaitliski mazās tautas, kā grieķi, ja tās radījušas lielas garīgās vērtības, vairāk ietekmējušas cilvēces vēsturi un attīstību, kā lielās ar

savu varu un bagātību. Arī mēs esam skaitliski maza tauta, bet kas savas kultūras radīšanas spējas pierādījusi jau priekš tūkstots gadiem. Un ja pēc 700 gadiem Liktenis mūs atkal saucis uz vēstures skatuves, tad mums jābūt šī aicinājuma cienīgiem.

Skaitliski mazās tautas stāvoklis daudzā ziņā citāds, kā lielām tautām. Tām vieglāk var rasties tā intelligences atlase, kuņai veicams visatbildīgākais darbs valstī un bez kuņas valsts nevar pastāvēt. Skaitliski mazai tautai jātaupa un uzmanīgi jālieto savi spēki. Tāpēc ikviena pienākums, kam radusies iespēja studēt, iegūt vispilnīgākās zināšanas, izveidot līdz pilnībai savas spējas un raksturu, apziņoties, ka nolaidība, mazdūšība, vieglprātība netikai sagrauj personīgo labklājību, bet drupina arī tautas radošos spēkus, un mazai tautai katrs šāds zaudējums daudz sāpīgāk sajūtams, kā skaitliski lielai. Neļaujiet sevī nodzist dievišķīgai dzirkstelei, kas jūs mudina iet zinātnes dziļumos un pašus ķerties pie dabas un dzīves mīklu atrisināšanas, bet ļaujiet tai iedegties par gaišu liesmu. Tad mūsu augstskola varēs sacensties arī ar savām vecākām un bagātākām ārzemju māsām un šajā draudzīgā sacensībā godam pastāvēt un arī uzvarēt, jo izšķir ne ārējie līdzekļi, bet iekšējais spēks, nācijas radītājs ģenijs.

Lai veiktu lielos uzdevumus un varētu uzņemties to atbildības nastu, ko mums uzliek studijas Universitātē, nepieciešama ticība saviem spēkiem, ticība savas tautas spēkiem, ko pagājušo gadu simteņu grūtības bija nomākušas, līdz tautas modinātāju sirdīs tā iedegās ar jaunu liesmu. Un ja kādreiz mums šī ticība zem pārejošu grūtību nastas sāktu šķobīties, tad visas šaubas viegli pārvarēsim, ja paturēsim acīs to lielo ticību, ar kuņu gāja nāves kaujā Latvijas brīvības izcīnītāji un kāda bija visdrūmākajā latviešu tautas naktī Latvijas dibinātājiem, par visām lietām mūsu tautas Vadonim, Universitātes labvēlim un jaunatnes draugam Valsts prezidentam, kuņu Universitāte ir laimīga, kā savu goda biedru skaitīt par savas saimes locekli.

Dzīve ir cīņa. Cilvēks cīnās par savu un sava dzimuma pastāvēšanu ar dabu, un viņa uzvara kļūst ar katru dienu lielāka, viņš ar katru dienu pakļauj sev vairāk dabas spēku. Šo varu viņam dod zinātne, kas noskatījusies dabas noslēpumus. Cilvēks cīnās ar zvēru un pieveic to ar ieročiem, ko devusi zinātnes iedvesmotā tehnika. Cilvēks vēl vienmēr cīnās ar cilvēku, un pat šķiet, ka nekad vēl šī cīņa nav sasniegusi tādu šausmu pakāpi, kā šodien vecas Eiropas tautas brāļu karā. Un šajā cīņā nodarbināti visi modernās tehnikas ieguvumi, matēmatikas, fizikas un ķīmijas bērni. Vai tad tas būtu civilizācijas un zinātnes sasniegumu vaiņagojums?! It kā divas ideju pasaules sadūrušās un izaicinājušās uz skatuves tehnikas varu, kas tagad darbojas kā drausmīgs, visu iznīcinošs spēks. Vai tad nebūtu labāk, ja nebūtu šīs tehnikas un dabzinātņu, kas to dzemdējusi? Teknikā ielikts cilvēka gars, un sprāgstošā granātā arī darbojas cilvēka radītājs gars. Un jo vairāk cīņas ieročos apgarotības, jo briesmīgāki tie kļūst. Tā ir nežēlīga patiesība. Bet tā arī rāda, ka cilvēces pestīšanas ceļš ved cauri vislielākajām briesmām uz gara pilnīgo uzvaru pār materiju. Nezin, vai kādreiz izbeigsies cīņa cilvēku starpā, jo cīņa ir dzīvības pastāvēšanas priekšnoteikums. Bet fizisko ieroču vietā pakāpeniski stājas vienmēr vairāk garīgie, kaut arī šodien vēl iemiesoti materiālā. Cilvēce var cerēt, ka tā tuvojas jaunai ērai, kad fizisko cīņu atvietos tikai ideju un gara ieroču cīņa. Un ja tas tā kādreiz būs, kas uzvarēs šajā cīņā? Tie, kas gūs lielākos panākumus zinātnes radošā darbā. Vara pār zemi un lielākā ietekme uz vēstures gaitu nākamībā piederēs tām tautām, kas spēlēs vadošo lomu zinātnes attīstībā.

Latviešu tautas un valsts pastāvēšanas vārdā, latviešu gaišas un spožas nākotnes vārdā un latviešu tautas vēsturiskās misijas piepildīšanai aicinu jūs tapt par zinātnes un kultūras bruņiniekiem, un ja jūs, klusu ciezdami, bet neliekuļoti un no visas sirds solaties, sekojot mūsu tautas vadonim, karsti mīlēt

Latviju un stāvēt par to līdz pēdējam elpas vilcienam, turēt cieņā zinātni un Universitāti, un vienmēr sargāt tās godu, glabāt svētus tautas tikumus un sirdsskaidrību, godā celt darbu un pielikt visas pūles, lai kļūtu par krietniem pilsoņiem un sava aroda pratējiem, lai visus savus spēkus varētu atdot latviešu kultūras celšanai, tad apsveicu jūs Latvijas Universitātes vārdā kā pilntiesīgus akadēmiskās saimes locekļus un no sirds novēlu jums, mīlie kommlitoņi, vislabākās sekmes, visspožākos panākumus jūsu darbā un dzīvē.

Zinātnes mīlestības un dzīves prieka saule lai spoži apspīd jūsu gaitas augstskolā, un jūsu kūsošā jaunības enerģija lai neapsīkst, bet augdama aug, lai viegli un līksmi rit šeit Jūsu darbs dziesmām skanot!

Levadrūna Latvijas Universitātes gada svētkos 1936. gada 28. septembrī.

Pagājušas divas nedēļas, kopš latviešu zemkopji svinēja savus pļaujas svētkus. Šie zemnieku svētki bija arī pilsētnieku, strādnieku, amatnieku, garīgā darba darītāju svētki. Šodien savus pļaujas svētkus svin Universitāte, un viesu starpā, kas mūs pagodinājuši, esam priecīgi redzēt arī mūsu Valsts prezidentu un valdību, kaimiņu valstu pārstāvjus un mūsu zemes visāda darba darītāju pārstāvjus. Tas rāda, ka ikviens notikums valstī skar mūs visus, ka mēs tiešām jūtamies kā viena saime, kuŗas katra locekļa prieki vai bēdas ir mūsu visu prieki vai bēdas. Lielā tautas vienības ideja tā vienmēr dziļāk ieaug mūsu apziņā, un mēs vienmēr biežāk redzam tās izpaudumus.

Kādus augļus tad nu esam notecējušā 17. Latvijas Universitātes pastāvēšanas gadā izaudzējuši, ko varēsīm mūsu ciemiņiem rādīt? Augstākās mācības un zinātnes iestādes parasti ļoti konservatīvas un reizē arī ļoti progresīvas. Konservatīvas tās savā iekārtā, savās ieražās un tradīcijās, savā darba metodikā, nosvērtības un miera apdvēstas. Un citādi tas arī grūti iedomājams: izturīgām jābūt trauka sienām, kuŗā kausē cēlmetallus, un stiprai jābūt formai, kuŗā veidojas nācijās dārgākā manta: akadēmiskā jaunatne. Tāpēc parasti maz redzams ārīgu pārmaiņu augstskolu dzīvē.

Bet augstskolu darbs arī visai progresīvs. 20. gadsimta civilizētā pasaulē gan neviens neapšaubīs, ka visas mūsu kultūras, materiālās un garīgās, pamatā zinātnes sasniegumi un atziņas. Bet zinātne nemitīgi aug, un zinātnes iestāde vairs nepilda savus pienākumus, ja nenes jaunus graudus zinātnes apcirkņos. Šie sasniegumi agri vai vēlū ietekmē

visu mūsu dzīvi un kļūst par progresa veicinātājiem, lielākiem, kā daudzi citi šķietami spēcīgāki faktori.

Mūsu Universitātes progresu noteic īpaši apstākļi: Universitātes jaunība un mūsu valsts jaunība; ikviens organisms aug jaunībā ātri. Mēs tāpēc redzam arī ārīgās pārmaiņas Universitātes sejā: tās telpu paplašināšanā, mācības līdzekļu pieaugumā, mācības spēku lielākā skaitā, jaunu katedru un pat fakultātu un to nodaļu organizēšanā, par ko mums jāpateicas mūsu Valsts prezidenta un valdības lielai labvēlībai.

Bet nesalīdzināmi lielāka mūsu valsts jaunības ietekme uz Universitātes iekšējīgo darbu, kas no ārpusēs nav saskatāms un ārpusē stāvošiem pat grūti parādāms. Radošā darba uzplūdi, kas sākās visā valstī 1934. g. maijā, prasa intensīvu zinātnes un tehnikas līdzdarbību lauksaimniecības, rūpniecības, saimniecisko jautājumu atrisināšanā un liek internacionālai zinātnēi strādāt nacionālos rāmjos. Bet no visiem šiem uzdevumiem izceļas grandiozās nacionāli organiskās valsts problēmas, problēmas, kuras savā tagadējā formulējumā jaunas visai kultūras pasaulei un no kuru atrisinājuma atkarājas — būt vai nebūt Eiropas civilizācijai. Zinātnes apgaismojumu un noskaidrošanu prasa jautājumi, kas skar valsts iekārtu un saimniecisko uzbūvi, tautu un valstu attiecības, ētiku un audzināšanu, filozofiju un reliģiju. Pacelts jautājums par paša kultūras jēdziena revīziju.

Lielu darbu mūsu nacionālās kultūras būtības noskaidrošanā veikušas jau mūsu vēstures disciplīnas, kas novēršdamās dažas kļūdas un nepilnības vecākos pētījumos un tā kalpodamas zinātnes augstākajam ideālam — patiesībai, lej jaunu gaismu uz mūsu tautas pagātņi, kas savukārt ir tagadnes un nākotnes nosacītāja.

Nacionālās valsts prasības uzliek jaunus pienākumus arī jaunatnes audzināšanā. Daudzi no agrākās latviešu akadēmiskās intelligences, izlauzušies laukā no citu ekspluatētās šķiras stāvokļa, neredzēdami cita parauga, pa daļai turēja sevi par kādu

augstāku šķiru, pa daļai pieslējās šķiru cīņas mācībai vai arī zaudēja pavisam sakarus ar savu tautu. Trūka tautas organiskās nedalāmības sajūtas. Jaunais laiks prasa, lai intelligence apzinās, ka ieguvusi akadēmisko izglītību, tā tikai spēj kalpot savai tautai un valstij vairāk kā bez tās, bet tai vienmēr jāstāv ar kājām uz zemes un nevis kādam citam uz pleciem. Ar gandarījumu varu liecināt, ka to izpratušas arī mūsu studentu organizācijas.

Liela sabiedrības labvēlības siltumu izjutusi Ūniversitāte arī notecējušā gadā. To spilgti illūstrē kaut sabiedrības dažos mēnešos saziēdotie līdzekļi, kas kopā ar valdības atbalstu dod iespēju pēc dažiem mēnešiem šajā svētku zālē uzstādīt koncerttēģeles, par kuŗām gadu atpakaļ atļāvos šeit kautrīgi ieminēties. Sirsnīgs Ūniversitātes paldies par to Valsts prezidentam, valdībai un sabiedrībai!

Dziļas paļāvības un optimisma apdvesta Ūniversitāte skatās nākotnē. Šo paļāvību mums dod atkārtoti mums parādītā mūsu tautas vadoņa un viņa valdības labvēlība, to uztur sabiedrības idejiskais noskaņojums, sajūsmas pilnā griba ķerties kopīgiem spēkiem pie nacionāli idejiskiem pasākumiem. Šis sajūsmas spilgts piemērs visas tautas atsaukšanās uz prezidenta aicinājumu izbūvēt Uzvaras laukumu, kas raksturotu mūsu laikmeta garu. Arī ikviens Ūniversitātes saimes loceklis palīdzēs, cik spēs, darināt šo pieminekli spožajām uzvarām, kuŗas guvusi mūsu tauta savas valsts atjaunošanas cīņās, un lai Uzvaras laukums kļūst arī par simbolu mūsu nākamajām uzvarām, — uzvarām, kuŗas gūsim draudzīgā un miermīlīgā sacensībā ar citām tautām, radot paliekamas kultūras vērtības par svētību sev un visai cilvēcei. Šo vērtību radīšanai grib un solas atdot visus savus spēkus Ūniversitāte, kuŗai tāpat, ka ikvienam mūsu zemes stūrītim, mūsu brīvības izcīnītāji un tautas apvienotāji atdevuši augstāko mantu — lielo darba mieru.

Sekmīga un auglīga lai būtu Ūniversitātes kalpošana tautai un valstij, to lūdzamies, vienodamies tautas lūgšanā. Dievs, svētī Latviju!

Nācionālā un internācionālā kultūra.

Sakarā ar lielo godu, ko man parādījusi zviedru-latviešu biedrība, uzaicinādama nolasīt Latvijas dibināšanas svētkos priekšlasījumu, pirmo reizi pavadu šos svētkus citādi, kā parasti. Šodien, kā ikgadus, Rīgā tos ievada mūsu Universitātes mācības spēku un studentu svinīgs gājiens uz latviešu tautas svētāko vietu: Rīgas Brāļu kapiem, kur atdusas par tautas brīvību kritušie varoņi. Viņiem tauta tur uzcēlusi skaistu un savdabīgu pieminekli. Šie gājieni ir akadēmiskās saimes godbijības apliecinājums tai varonīgai paaudzei, kas sevi upurējusi nācijas brīvībai un valsts patstāvībai. Tie rada vienmēr dziļu pacilātību, ko mēs izjūtam pieskaroties kaut kam lielam, varenam, mūžīgam. Un neviļus vēršas tad arī mūsu domas uz lielajām tautu un cilvēces problēmām.

Man šķiet, būšu vispatiesīgāks un neliekuļots, ja dalīšos ar jums pārdomās, ko manī modinājuši šie svinīgie gājieni. Tās ir pārdomas par skaitliski mazas tautas patstāvību, par nācionālo valsti, par tādas valsts vēsturisko jēgu. Ja redzam nepilnus divus miljonus lielo tautu, kas ir kā puteklis starp diviem dzirnu akmeņiem, gandrīz noasiņojot atgūstam savu patstāvību, kāda tai bijusi pirms gadu simteņiem, tad paceļas jautājums, vai šīm cīņām ir attaisnojums, vai to upuri nav velti, vai tāda valsts var pastāvēt un vai tās pastāvēšanai ir jēga?

Lai atrastu atbildi uz šiem jautājumiem, izejam no pieņēmuma, bez kuŗa grūti būtu dzīvot: ka jēga ir pašai cilvēces eksistencei un cilvēcei veicama sava misija, kāda — to uzminēt nozīmētu, to jau pa daļai piepildīt. Tas pašreiz varbūt iespējams tikai dievišķīgās atklāsmes sfairā. Bet šīs misijas piepildīšanās mums redzamais izpaudums ir kultūra, kas

savā nemitīgā soļošanā uz priekšu tuvina pilnībai cilvēku, cilvēci un tās dzīvi. Es uzturu spēkā šo pieņēmumu par spīti tam, ka dažreiz mūsu personīgie piedzīvojumi un arī cilvēces vēsture vienā vai otrā aspektā varētu tam šķietami runāt pretim.

Šo optimismu manī stiprina dabzinātnieka skatījums uz pasaules norisi, kuŗā modernās astronomijas un fizikas apgaismojumā jaunu un lielu nozīmi ieguvusi dzīvība un tās vaiņagojums cilvēks. Šīs atziņas rāda, ka dzīvības eksistence pasaules visumā iespējama tikai kā ārkārtīgi reta parādība, un pat izteikta pārdoša doma, ka nezin vai kosmā pašreiz ir vēl kaut kur vieta, izņemot zemi, kur atrodamas cilvēkiem līdzīgas būtnes. Šai atziņai pievienojas otra, kas izriet no ārkārtīgi svarīgās dzīvības un cilvēka radītāja gara lomas dabas procesos. Nedzīvās dabas norisi pārvalda likums, ka augstvērtīgā enerģija pāriet siltumā, kas izklīzdamš pasaules telpā, temperatūru starpībai izlīdzinoties, kļūst darba nespējīgs, un tā pasaule tuvojas savai absolūtai nāvei. Šo procesu citādi var izteikt tā, ka pasaules norise iet virzienā no augstākās organizācijas stāvokļa uz zemāku.

Tikai dzīvā pasaulē mēs redzam enerģijas koncentrāciju. Tā augi uzkrāj saules staru enerģiju ķīmiskās enerģijas veidā, un uz šiem krājumiem dibinās visa mūsu materiālā kultūra. Šo organizētāju spēku priekšgalā nu stāv dzīvības augstākais veidojums cilvēks, cilvēka radītājs gars. Es nu esmu riskējis nosaukt par kultūru cilvēka gara organizētāja darbu, kā pretstatu dezorganizētājām tendencēm nedzīvajā dabā. Tāda izpratne nostāda cilvēku uz vēl augstāka pjedestala, kā tas bija, pirms heliocentriskā pasaules uztvere atvietoja ģeocentrisko, zemi padarot par putekli kosmā. Cilvēka organizatora darbs nostādīts pretim norisei, kas ved uz iznīcību, un kļūst par pasaules uzturētāju spēku. Iebildumiem, ka cilvēka darbība neiziet no zemes robežām, nav nozīmes, jo cilvēka gara darbībai nav nospraucamas robežas.

Bet domāju, ka arī neriskējot atrauties no zemes, atrodams pamatojums tādai kultūras uztverei, kas tajā saskata materijas, enerģijas, dabas un cilvēces mērķniecīgu organizāciju. Kas gan ir lauksaimniecība, ja ne zemes organizācija uztura vielu ražošanai? Vai ūdenskritumu izmantošana nav organizēta dabas spēku pakļaušana cilvēkam, lai tie darītu derīgu darbu? Vai valsts un likumi nav sabiedrības organizācija, kā pretstats anarchijai un chaosam? Vai skaņu sakārtojums harmonijā un ritmā, mūzikā, vārdu sakārtojums pantmērā un atskaņās dzejā, krāsu saskaņots sakopojums gleznā; ģeometrisku formu sarindojums celtnē — nav mērķniecīga attiecīgo elementu organizācija, ko Ingres's tik spoži formulē vārdos: „Māksla ir matēmatika“.

Bet mērķniecīgs organizēšanas darbs, par kādu mēs apzīmējam kultūras vērtību radīšanu, jāatzīst par zināmu jaunradīšanas aktu, kas var būt tikai katrā gadījumā vienreizējs, savdabīgs, neatkārtojams. To var veikt tikai indivīds, kam sava īpatnība, kas spējīgs skatīt lietas un parādības savām acīm, runāt savā valodā un paust savas domas un jūtas. Tā tas ir lielas personības vērtību jaunradīšanas aktā, un citādi tas nav domājams kultūras radīšanas procesā, kur radošā spēka lomu uzņemas tauta, ietverta valsts formā. Kultūras vērtību radīšanu varam iedomāties tikai kā vispirms nacionālo kultūru.

Šo atzinumu apstiprina vesela rinda fakti. Tā viens no svarīgākiem kultūras vērtību izteiksmes līdzekļiem ir valoda, kuŗai varbūt nav nozīmes ārpus savas valsts robežām, bet kuŗā ietērpta dzeja, literatūrā, zinātne. No zemes, tās ģeografiskiem, klimatiskiem un citiem dabas apstākļiem atkarīgs iedzīvotājas tautas raksturs un tās materiālā kultūra, kas savukārt ir gara kultūras baze.

Un kad tad šī nacionālā kultūra var sasniegt savu augstāko pakāpi? Bez šaubām, tikai tad, kad nācijai dota pilnīga attīstības brīvība, nodrošināta tās materiālā eksistence, un tā pasargāta no tai nai-

dīgiem spēkiem un tās dvēseli kropļojošām ietekmēm. Tas iespējams tikai savas nacionālās valsts rāmjos, kas tautai nodrošina pilnīgu neatkarību.

Kultūras darbu varam iedalīt jaunu vērtību radīšanā un to izplatīšanā un iemiesošanā dzīvē, kas, piem., sabiedrības vai valsts organizēšanā saplūst vienā kopējā procesā. Kultūras vērtībām var būt tāds raksturs, ka tām ir šauri nacionāla vai lokālā nozīme. Tāda ir galvenokārt materiālā kultūra. Bet kultūras vērtības var iegūt arī plašu viscilvēcisku nozīmi, nest svētību visām tautām. Citas tautas tad tās labprāt pārņem un ar to ceļ savas nacionālās kultūras līmeni.

Bet kāda tauta, kas ar fizisko pārspēku ieguvusi politisko varu par kādu citu, var mēģināt uzspiest tai arī savu kultūru spaidu kārtā. Šī valdošās tautas kultūra nu var būt pilnīgi sveša un nepiemērota pakļautai tautai. Tas attiecas, piem., uz ticību, uz valodu, uz mākslu, uz sociālo iekārtu. Ja reizē ar to valdošā tauta nostāda pakļauto tādā saimnieciskā un savas kultūras atkarībā, ka tās nacionālās kultūras veidošanas darbs pilnīgi paralizēts, tad tas ir noziegums pret kultūru vispār un reizē ar to arī pret cilvēci. Šī šķietamā kultūras izplatīšana, kas dibināta uz kādas tautas īpatnību, tās nacionālās dvēseles kropļošanu, ir pseudokultūra, zem kuŗas turpina dzīvot nacionālie dvēseliskie spēki, ja tautai pietiekoši stipra vītālitate, un izdevīgā vēstures momentā nosviež svešo segu.

Ja tad nu vajadzīga dažāda pieeja jautājumiem, kas risināmi cilvēcei tās misijas pildīšanai, šo dažādību dod dažādās nacionālās kultūras kā pirmējās, un tās savos augstākos sasniegumos rada internacionālo kultūru, kā sekundāro virsceltni, — vai tad nepietiktu, ja šīs nacionālās kultūras celšanas tiesības atstātu lielajām tautām, kam liels dzīvais spēks, lielas un bagātas zemes, liela radošo spēku atlase, bet mazās varētu pavisam likvidēt? Šī „pouce politique“ taču bojā nervus jau vienkāršam tūristam ar saviem maitu barjēriem un vēl vairāk diplomātiem,

traucēdamas pasaules politikas taisīšanu! Nevarētu taču saskatīt pietiekošu attaisnojumu to eksistencei tajā faktā, ka tās interesants pētīšanas objekts etnografiem, folkloristiem, vēsturniekiem un raritātu kolekcionāriem!

Uz šo jautājumu es varētu viegli atbildēt kā ķīmiķis ar šādu analogiju. Nesen domāja, ka cilvēka eksistencei vajaga tikai noteikta daudzuma ogļhidrātu, tauku un olbaltumu. Tagad zinām, ka tam absolūti nepieciešami arī kaut niecīgi daudzumi vēl citu vielu — vītāmīnu. Tā vien liekas, ka arī visas cilvēces organisma eksistencei un pareizai darbībai vajadzīgas kā lielās, tā mazās tautas, ja arī mums vēl tagad nav skaidra to nozīme, bet tā varbūt kļūs kādreiz saprotama, kad vēsture savās atziņās sasniegs eksakto dabzinātņu noteiktību. Vienā ziņā jau tagad kļūst diezgan skaidra mazo tautu nozīme cilvēces kultūras attīstībā. Ja ar kultūru apzīmējam cilvēka organizatora darbu, tad nav ne mazāko šaubu, ka skaitliski mazās tautās un mazās valstīs vienmēr lielāks pozitīvais spēks, kas meklēs tautu sadzīvi atrisināt stabilas organizācijas veidā, kamēr lielās tautas šos jautājumus mēģinājušas un turpina mēģināt atrisināt ar varu, bet bez rezultātiem; jo citādi taču gadu simteņos un tūkstošos vajadzētu uz lielo tautu robežām nodibināties stabilam līdzsvaram, bet taisni šie izceļas lielākās katastrofas. Vai tās varētu novērst mazās tautas?

Ja cilvēka organizējošais spēks varējis sev pakļaut miljonus zirgu spēku dabā, ja viena cilvēka organizatora ģenijs var pakļaut sev desmitus miljonus savas tautas, kāpēc tam liegt spēju radīt tautu stabilu organizāciju? Taisnības cīņā ar spēku mazās tautas vienmēr būs taisnības pusē.

Tikai kā problēmu es skaršu jautājumu par nacionālo kultūru, ja varētu tā teikt, savstarpējo difūziju. Tā vien šķiet, ka divu tādu kultūru gadījumā, kuŗu starpā lielas pretešķības, skaitliski mazas tautas spēlē un nākamībā vēl lielākā mērā spēlēs īpašu

lomu, izklaidēdamas šo pretešķību asumu, kas citādi būtu par nemitīgu sadursmju cēloni.

Un tad, kas ir maza un kas liela tauta? Zviedru tauta ar 6 miljoniem iedzīvotāju, salīdzinot ar tādām, kam 50—60 vai 100 miljonu, skaitāma par mazu. Bet kas iedrošināsies saukt par mazu tautu, kuŗa savu labklājību pacēlusi līdz augstākam iespējamam līmenim, kuŗa, pārvarēdama ārkārtīgas grūtības, izmantojusi tik lielā mērā savas dabas bagātības un dabas spēkus, kuŗa uzcēlusi skaistāko pasaulē metropoli, kuŗa pasaulei devusi Gustavu Adolfu, lielu rindu zinātnieku (lai minēti tikai dabzinātnieki Bercelijs, Bergmans, Linnejs, Arrenijs, Šēle, Svedbergs) un rindu rakstnieku, mākslinieku, kas ievilkuši jaunas līnijas Eiropas kultūras celtnē! Un viss tas veikts ne internacionālo vēju pūsmā, bet ziemeļu zemē, kuŗu laimīgā kārtā nav izmīdījušas svešas kājas.

Un redzam atkal citas tautas ar kolosālām iedzīvotāju masām, kuŗas viscilvēcisko vērtību nerada gandrīz nemaz un kuŗu dzīves kultūras līmenis arī ļoti zems, lai gan tām bijis izdevības diezgan brīvi un neatkarīgi savu kultūru veidot. Tā uzpeld jautājums par tautu kultūrālo aktivitāti vai, mūsu skatījumā, par tautu vērtību. Turpinot parallēli starp atsevišķo cilvēku un tautu, kā veselu organismu, jānāk pie atziņas, ka ne visas tautas vienādā mērā spējīgas veikt radošo darbu, tāpat kā ne visi cilvēki to var. Kā mēs runājam par visu cilvēku vienādām tiesībām, tā var arī runāt par visu tautu vienādām tiesībām, bet kā nav līdzvērtīgi cilvēki, tā nav līdzvērtīgas tautas.

Bet kāda tad nu tautu vērtības mēraukla? Liels iedzīvotāju skaits un tā ātrs pieaugums neapšaubāmi liecina par lielu vītālītāti, bet par to liecina arī spēja saglabāt savu nacionālo seju visai nelabvēlīgos apstākļos. Bet redzamā un paliekamā veidā tautas vērtība izpaužas tās spējā radīt savu nacionālo kultūru, kas būtu tik dziļa un tik augsta, ka nāktu par svētību visai cilvēcei. Šī spēja var parā-

dīties jau veiktajā darbā, par ko stāsta vēsture. Tā var arī slēpties tautā potenciālā veidā, gaidīdama izdevību pārvērsties aktīvā darbībā.

Es lūdzu tagad iedomāties kādu tautu, kas 4—5 tūkstošus gadu dzīvo kādā zemē, kur nav ne dārgakmeņu, ne zelta, ne lielas zemes auglības, ne metālu, ne akmeņogļu, ne naftas, ne citu lielu bagātību, bet šī zeme ir skaista. To kopusi tauta, kas mīl zemi, un radījusi tur jau pirms tūkstots gadiem augstu lauksaimniecības un vispārējo kultūru, par ko stāsta pati šī zeme. Šī tauta dzīvo uz robežas starp divām pasaulēm: rietumu civilizācijas un austrumu „neaprobežoto iespējamību“ pasauli. Šeit sadūras abas pasaules ar savām pretešķībām un izcīnīdamas savus strīdus caurmērā divreiz gadusimtenī iznīcina lielāko daļu iedzīvotāju, vai nu tos tieši izkaujot, tā ka viens kaŗa vadonis ziņo savam valdniekam: „ienaidnieka zemē esam izpostījuši visu, ko varēja postīt“, vai arī ievazājot mēri un citas slimības. Šī tauta jau senatnē norobežojusi ar apcietinājumiem savu zemi no citām, tā atteikdamās no ekspansijas un „telpas“ meklēšanas un atņemšanas no seniem kaimiņiem. Tai gadusimteņiem pāri vēlušies sveši viņi, bet tā apbrīnojamā svaigumā saglabājusi savu valodu, savas paražas, savu bagāto ornāmentu un dziesmu, savu īpatno nacionālo dvēseli un mīlestību uz savu zemi, tik stipru un karstu, ka tās liesma lielajā vēstures pārvērtību brīdī izkausēja važas, kas bija saistījušas nācijas radītājus spēkus. Un to tā veica pret nesamērīgu pārspēku, par spīti tam, ka labākos tās dēlus jau bija aprijusi svešo varu cīņa, ka trešā tautas daļa bija no dzimtās zemes izdzīta Eirāzijas klajumos un stepēs, un ka viņas mājas un sētas bija nolīdzinātas ar zemi. Un savas brīvības nepilnos divos gadu desmitos tā atjaunoja bez kādas palīdzības no ārpuses, bez kādām reparācijām, visu, kas izpostīts, uzcēla vēl desmitus tūkstošus jaunu saimniecību, atrada savai dabai piemērotu stabilu, uz visas nācijas vienības un organiskās nedalāmības principa dibināto valsts iekārtu, nodi-

bināja savas zinātnes un mākslas iestādes, pārklāja ar plašu jaunu skolu tīklu pat tālākos zemes novadus un nostādīja savu centienu un tieksmju degpunktā gara kultūru.

Vai nav jāatzīst, gluži objektīvi un kritiski spriežot, bez mazākās sentimentālītātes un simpatiju parādīšanas, ka tādā tautā slēpjas vītālitate un sīkstums, kuļiem laikam taču ir kaut kāda vēsturiskā jēga un tiesības vismaz parādīt citām tautām, vai tā var pastāvēt savā patstāvīgā valstī? Tāda ir latviešu tauta un latviešu zeme ar devīzi „latviskā Latvija“.

Un nu es vēlreiz atgriežos pie kultūras izplatīšanas un tā saucamiem kultūras nesējiem. Nav ne mazāko šaubu, ka tautām jādalās savā starpā kultūras ieguvumos. Patiesa kultūras nesēja ir tā tauta, kas citām sniedz no savas pārpilnības, sava nacionālā ģenija pildīto kausu, bet pie tam neslēpj zem liekulīgās cilvēces labdaļa maskas citu tautu eksploatācijas tieksmes. Internacionālā, labāk viscilvēciskā kultūra var uzplaukt tikai tautu labprātīgās, organizētās sadarbības ceļā. Ja šodien šī organizācija vēl meklē savu galīgo formu, ja šiem centieniem vēl priekšā pārejošas neveiksmes vai pat briesmas, tad tas nenozīmē, ka nekad šādas stabīlas organizācijas nebūs. Nezin, vai cilvēku organizēšana sadzīves vienībās un valstīs nav prasījusi daudzkārt vairāk laika un pūļu, nekā cilvēce līdz šim patērējusi tautu sadzīves organizācijai. Šis darbs tomēr veikts.

Vēl minēšu vienu momentu latviešu vēsturē. Tas ir lielā Gustava Adolfa latviešiem atdotās tiesības stāties kultūras darbā, atļaujot iegūt izglītību, — notikums, kam gandrīz mistiski simboliska nozīme latviešu un zviedru attiecībās, jo šis akts liecina, ka intuitīvi uzminēta visdziļākā, raksturīgākā latviešu tieksme — dziņa pēc izglītības, kuļas spilgtākā rakteristika — 8000 studentu uz 2 miljoniem iedzīvotāju tagadējā Latvijas augstskolā.

Apmeklējot 1934. g. zviedru etnografisko izstādi, man kļuva skaidrs, kāpēc zviedri tik daudz veikuši

kultūras darbā. Tur bija izstādīti pašas tautas darinājumi, to starpā daudz dienišķā darba rīku, izrotātu brīnišķiem rakstiem. Ja ikdienu grezno un rotā, tad tas nozīmē, ka tauta mīl darbu un daiļumu. Šī mīlestība ir spēks, kas zviedru tautu padarījis lielu.

Latvieši nevar dot tik bagātu tautas mantu skati, jo šīs mantas postīja un aprija nemitīgie kaņi. Bet mēs nostādīsim līdzās kaut ko citu. Latvietis, — pareizāk, latviete apvijusi katru savas dzīves soli brīnišķīgām dziesmām, tā pārnesdama kultūras vērtību radīšanu no materijas pasaules uz gara mantām, ko nevarēja iznīcināt ne uguns, ne zobens, ne noslīcināt asiņu plūdi. Vadošais pavediens, kas velkas tam cauri — darba un daiļuma mīlestība.

Man šķiet, mēs ejam vienādus ceļus pretim augstai un paliekošai gara kultūrai.

Mēs dzīvojam vērtību pārvērtēšanas laikmetā. Eiropas kultūra ir karājusies mata galā, un nav pārliecības, ka briesmas tai pilnīgi novērstas. Ir zemes un domātāji, kas zaudē ticību mūsu laikmeta kultūrai un tās virzienam. Šajos apstākļos atbildība par civilizācijas resp. cilvēces likteņiem pāriet uz dzīves spējīgām tautām, kas nav zaudējušas ticību kultūrai un cilvēces eksistences jēgai. Tādām Eiropā neapšaubāmi pieskaitāmas ziemeļu tautas, ar savu stabilo valsts iekārtu, skaidriem centieniem, savstarpējo cieņu un cēliem dzīves ideāliem; to starpā gan tās, kuŗām liktenis bijis labvēlīgs un ļāvis no sirmās senatnes līdz šai dienai nepārtraukti strādāt kultūras celšanas darbu cilvēces misijas pildīšanai, gan arī tās, kas vēstures smagi pārbaudītas, pēc gadusimteņu pārtraukuma no jauna stājušās uz vēstures skatuves un atguvušās iespēju veidot savu nacionālo kultūru un tā radīt jaunas vērtības.

Ceļš, kā to sasniegt — savas nacionālās patstāvības sargāšana un glabāšana draudzīgā sadarbībā ar visiem, kam šis radošais darbs ir savas eksistences attaisnojums.

Mēs, latvieši, gribētu iet šo ceļu kopā ar Jums!

Uzruna zviedru-latviešu biedrībā Stokholmā 1936. gada 18. novembrī.

Kultūras vērtību tapšana un izplatīšana.

Cilvēces eksistences mums nojaušamās jēgas skaidrākais izpaudums ir kultūras vērtību radīšana. Šīs vērtības ir cilvēka gara darbības auglis, un tās veicina cilvēces labklājību, pildīdamas dzīvi ar saturu, darīdamas to bagātāku un daiļāku, atvieglodamas cilvēka cīņu par savu un sava dzimuma pastāvēšanu. Ikviens kultūras sasniegums ietver sevī radīšanas momentu, kuŗā parādās dzīvības un cilvēka dievišķīgais sākums. Jaunradīšanas akts ir nebijušā tapšana. Pasaules radīšana ir tādas norises sākums telpā un laikā, kādas līdz tam nav bijis. Un nebijušā zīme ir uz katra liela mākslas darba, katras jaunas zinātnes atziņas, katra jauna sasnieguma, kas veicina materiālo labklājību.

Bet kultūras celšanai nepietiek tikai jaunradīšanas akta. Radītās vērtības jāielej tautā, lai celtu tās labklājības līmeni un modinātu jaunus radītājus garus, lai uz jau gūtiem sasniegumiem vienmēr augstāk augtu garīgo vērtību celtne. Ir tādas kultūras vērtības, kas nav pavairojamas un var būt tikai vienskaitlīgas. Tādi tēlojošo mākslu darinājumi, skulptūras, gleznas, kuŗu atdarinājumi gan iespējami, bet tie reti sasniedz oriģināla pilnību. Vēl grūtāk atkārtojami un nekad nevar kļūt ikviena pilsoņa īpašums lieli architektūras mākslas darbi, pilis vai katedrāles, ko dažreiz vesela nācija ceļ gadsimtus. Nepavairojami arī daži materiālās kultūras iemiesojumi, ko daba vai citi apstākļi piesējuši zināmai vietai, piem., spēka stacijas ūdens kritumu izmantošanai.

No otras puses, ir kultūras vērtības, kas var kļūt ikviena pilsoņa personīgā manta, un to starpā svarīgākā loma pieder visam tam, kas ietērpjams valodā. Valoda ir cilvēka augstākā privilēģija pretim visām citām dzīvām būtnēm, neizmērojama bagātība un

parasti nepietiekoši apzināts varas un spēka ierocis, bez kuŗa nav iespējama garīgā kultūra. Tāpēc arī sava valoda ir savas nacionālas sejas, savas nacionālas kultūras radīšanas priekšnosacījums, un valodas kopēji, skaidrotāji un veidotāji lielāko nacionālo vērtību sargi un bruņinieki.

Vārdos ietvertās domas, jūtas un atziņas jau var būt ievērojamas kultūras vērtības. Bet to glabāšanas vieta vispirms ir tikai cilvēka atmiņa un izplatīšanas līdzeklis — cilvēka balss skaņa. Ar to saistās seno sludinātāju un filozofu skolas, arī teicēju un dziedoņu kults un laikam gan ne mazā mērā arī pirmatnējā skatuves māksla, kuŗai jaunākie kultūras vērtību izplatīšanas veidi atņēmuši vienu no tās pastāvēšanas pamatiem. Dzejas formai, kādā iekaltas daudzas no šīm vērtībām, būs arī kādreiz bijis uzdots kalpot to uzglabāšanai atmiņā un izplatīšanai nemainītā veidā.

Garš un grūts ceļš ved no vārda sākuma, kas ir domu un jūtu simbols, līdz paša vārda simbolam — rakstu zīmēm, kuŗu atrašana — jaunas kultūras ēras sākums. Ar to dota iespēja neaprobežoti ilgi uzglabāt nemainītas vārdos tērtās vērtības un sakrāt visā cilvēces mūžā gūtos piedzīvojumus un atziņas. Nākamais solis — šo simbolu ātras un plašas pavairošanas iespēja — iespiestais vārds. Šo cilvēka gara ieguvumu dibināti tur par vienu jauno laiku robežas stabu, jo no šīs vietas sākas tāds kultūras augšanas ātrums, ka katrs jauno laiku gadsimts atbilst iepriekšējiem gadu tūkstošiem. Tā ietekmē kultūras augšanu garīgo vērtību izplatīšanas līdzekļi.

Visjaunākā laikā nākusi klāt jauna vārda izplatīšanās metode, pārvēršot skaņu viļņus elektromagnetiskos un tos atkal skaņās radiofonā. Ar to vienā ziņā sasniegts izplatības ideāls, jo šeit auditorija var būt visa zeme un arī citi debesu ķermeņi. Izplatīšanas ātrums ar to arī sasniedzis teorētiski iespējamo robežu, jo šīsdienas fizika nepielaiž kustības ātrumu, kas pārsniegtu gaismas resp. elektromagnetisko viļ-

ņojumu ātrumu 300.000 km sekundē. No otras puses, šis vārda izplatīšanas veids ir solis atpakaļ salīdzinot ar iespiesto vārdu, kas ir arī garīgo vērtību uzglabāšanas un uzkrāšanas līdzeklis.

Šo divu vārda izplatīšanas līdzekļu starpā jau iesākusies sacensība, kas nākamībā kļūs asa cīņa, līdz katrs no tiem iekaņos savu teritoriju un uz tās nostiprināsies. Pašreiz iespiež visai daudz ziņu un tādu rakstu, kuņiem tikai vienas dienas vai vēl mazāka nozīme un kuņiem nekāda vai niecīga paliekošā vērtība. Ja nākamībā tos vairs neiespiedīs, bet tos varēs vienkārši noklausīties, tad ietaupīsies miljīgi daudzumi koka materiāla, ko izlieto papīra izgatavošanai un ko dienas prese aprij nesalīdzināmi vairāk, kā ugunsgrēki. Nebūs gan pārspīlēts teikt, ka ar šo materiālu viegli būtu visu cilvēci apgādāt skaistiem mājokļiem. No tā redzams, cik savādi ir, ka par tukšiem rakstiem un pat nepatiesām vai nepareizām ziņām maksā honorāru, bet par mežu dedzināšanu soda ar spaidu darbiem!

Ar dziļu gandarījumu un gaišām cerībām varam tāpēc raudzīties uz tehnikas ieguvumiem. Tie sola jau tuvākā nākotnē atbrīvot iespiesto vārdu no īslaicīgā, liekā un mazvērtīgā, kas iznīcina tik daudz materiālo vērtību. Bet šīs cerības kļūst vēl gaišākas, ja vērā ņemam, cik lielā mērā ar to izcelsies iespiestā vārda vērtīgā daļa: viss paliekošais, viss, ko vērts uzglabāt, kas mums var būt padoma devējs un pie kā atkārtoti pēc padoma griežamies, kas mums paliek mīļš draugs, kas mums palīdz atrisināt tik daudz grūtu jautājumu, kas mūs apgaro un iejūsmina uz pozitīvu darbu, kas asina mūsu prātu un daiļo mūsu jūtas, kas iekļaujas kā nepieciešams būvakmens zinātnes celtnē vai arī ir daiļliteratūras spilgts sava laikmeta piemineklis un neizmetams loceklis tās attīstības ķēdē — tas ir labas grāmatas un nopietna žurnāla saturs. Grāmata tad atkal kļūs tikpat dārga manta, kā kādreiz ar lielām pūlēm pārrakstītais ar zeltu neatsveramais pergāments. Un pie tam mūsu laikmeta lielā privilēģija, salīdzinot ar senatni, ir

technika, kas atļauj šīs lielās vērtības īsā laikā neaprobežoti plaši izplatīt grāmatas veidā.

Lielos garus raksturo spēja asi uztvert un pienācīgi novērtēt sava laikmeta svarīgākos spēkus, kas dod impulsu dzīvei un iespēju saskatīt īstos nākotnes ceļus. Šie novērojumi nes svētīgus augļus, ja atrasti līdzekļi jauno ideju iemiesošanai dzīvē. 28. janvāris ir tāda laimīga diena, ko latvieši pieminēs kā lielu gara kultūras uzplūdu sākumu. Latviešu Vadonis, mūsu Valsts Prezidents apdāvinājis tautu savā vārda dienā ar neizdzēšamu labas grāmatas svētības atziņu un parādījis grāmatai ceļu uz ikvienu Latvijas stūrīti, un pie tam tādu ceļu, kas kalpo arī lielai tautas vienības idejai, sasienot pavedienus starp to vietu, kur ikviens guvis pirmās un svarīgākās atziņas, un to vietu, kur viņš šodien stāv.

Sākumā likās, ka šis sauciens padarīs tikai bagātāku mūsu pirmo skolu un ienesīs tur vairāk gaismas un siltuma, veicinās kultūras vērtību izplatīšanu tautā un padarīs atsaucīgākas mūsu sirdis visam cēlam un labam. Tagad redzam, ka varenais sauciens saviļņojis pašus tautas dvēseles dziļumus. Grāmata sākusi kustēties, un tās kustība kļuvusi tik stipra, ka vairs nav apturama. No pilsētas plaukta tā aiziet uz laukiem. Plaukts kļūst tukšs. Bet daba necieš tukšuma. Tāpēc top jauna grāmata, lai to pildītu. Bet grāmata nes zīmes, kuņās ielikts cilvēka gars. Tāpēc grāmatas kustība ir paša cilvēka gara sacelšanās zīme. Šī sacelšanās izpaužas alkās pēc garīgām vērtībām, jo arī cilvēka dvēsele necieš tukšuma. To vairs nevar piepildīt sensācijas un tenkas, sēnalas un vienas dienas vērtības. Tai slāpst dziļumu dzidruma un augstumu mirdzuma. Un arī jaunu vērtību radīšana ir gara celšanās. Nācijas radītājs gars, kas bija it kā iesprostots, sajutis sev apkārt brīvu telpu, kur tas var izplest spārnus, var pacelties augstumos, no kuņiem saskatāmas līdz šim neredzētās tāles, un var nolaisties dziļumos, lai no tām gaismā celtu brīnišķīgas pērles.

Zūd šķēršļi garīgo vērtību tapšanai un izplatīšanai. Kultūras uzvaras gājienā saplūst garīgo vērtību prasītāji un radītāji, sekodami gara sacelšanās karoga nesējam latviešu tautas Vadonim.

Uzruna Nacionālajā teātrī 1937. gada 28. janvārī.

Augstāk un augstāk.

Vārdus „zinātne un māksla“ piemin tik bieži, ka par tiem runājot jābaidās kļūt banālam. Gandrīz ikviens grib būt to dievinātājs un veicinātājs. Bet nav visai daudz to, kas izprot, kā zinātne un māksla top; vēl mazāk tādu, kas tās tiešām atbalsta, un pavisam nedaudzi paši rada jaunus paliekamus mākslas darbus un jaunas zinātnes atziņas.

Pēdējo maz ne tikai tāpēc, ka lielu vērtību radīšanas spējas dotas nedaudziem izredzētiem, bet arī tāpēc, ka tikai kaislīga zinātnes vai mākslas mīlestība spējīga salauzt šķēršļus, kas ceļā uz jaunradīšanas darbu. Pārvaramas grūtības cilvēkā un ārpusē. Cilvēkā — ar lielām pūlēm, ar tērauda izturību, ar atteikšanos no dzīves labumiem jāizveido radītspējīga personība. Zinātnieks var atklāt jaunas parādību un notikumu sakarības tikai tad, ja viņš bez speciālās augstākās pamata izglītības pārzina visu, kas pētītā jautājumā jau agrāk sasniegts, citiem vārdiem, viņam jāizstudē visa attiecīgā literatūra, kas piem. dabas un tehniskajās zinātnēs ne tikai katru gadu, bet burtiski katru dienu strauji pieaug. Zinātniekam jāpārvalda pētīšanas darba metodes, kas ikdienas vairāk izsmalcinās un it sevišķi eksperimentālā zinātņu laukā prasa pamatīgu ievingrināšanos un iedzimtu veiklību, kā arī bagātu fantaziju un izdomu jaunu pētīšanas līdzekļu un aparātu konstruēšanā. Tā tad desmiti gadu sīksta, koncentrēta darba vajadzīgi, līdz zinātnieks drīkst pieskarties aizkaram, kas sedz dabas un cilvēces būtības noslēpumus.

Bet aplam domāt, ka šo noslēpumu priekšskars paņemams uzreiz. Desmiti un simti mēģinājumu, hipotežu un teoriju jāpārbauda, lai atrastu pareizo pieeju atrisināmam jautājumam. Un ikviena neizdevušās mēģinājuma priekšā stāv patiesības meklētājs, kā

jaunsaimnieks, kam nodegusi tikko uzceltā ēka, lai tad ar drebošu sirdi, ar visu garīgo spēku kāpinājumu celtu atkal jaunu, ar baigu jautājumu sirdī, vai šī būs īstā, kas pastāvēs? Beidzot sfinga padodas un atklāj savu noslēpumu, bet tikai tam, kas visu sevi atdevis tās mīklas uzminēšanai.

Līdzīgi arī mākslas darba tapšanas apstākļi. Tie arī izaug to darinātājam sadegot. Citi tikai meklēšanas un atrastā izteiksmes līdzekļi.

Jaunradīšana vienā un otrā gadījumā prasa, lai tai pilnīgi varētu atdoties. Nu esam nonākuši pie ārpusēs. Tā mainās laiku ritumā. Ir bijušas laimīgas tautas un laimīgi to mūža posmi, kad mākslinieks un zinātnieks godā celts. Ir bijuši laiki, kad tie, kas pacēlušies pie saules aizdegto lāpu, paši dedzināti uz zemes sārtiem. Viss atkarājas no tā, kādā savas dzīves posmā iegājusi tauta. Garīgas kultūras uzplaukuma laikmetos rodas apstākļi, kad meklētāji var sekot savai neatvairāmai dziņai pēc jaunām vērtībām. Tas notiek tad, kad tautas likteni vada vīri, kas saprot un pareizi vērtē dažreiz šķietami tukšo nodarbošanos. Saprast un pareizi novērtēt to var arī tikai liels un radītājs gars. Vai neliekas savādi atbalstīt tādas aplamības, kā mācīta vīra niekošanos ar metalla stiepuļi un vārdes muskuli? Bet bez šīs niekošanās šodien nerunātu par pasaules elektrofikāciju un — neceltu Ķeguma spēka staciju. Ja Perikls neatbalstītu mākslas Grieķijā, Eiropa nebūtu daudz vērts. Zinātnes un mākslas radītais nezūd, bet augdams aug.

Gara sacelšanās laikmets iestāties arī latviešiem. Valsts varas atbalsts gara kultūras veicināšanai redzams ik solī. Nerunājot par oficiālo izglītības aparātu ar dažāda tipa skolu tīklu un ikvienā civilizētā valstī nepieciešamām mākslas iestādēm, lai atzīmēti tikai daži, varētu teikt, ārštata, šī kultūras uzriedēšanas laika izpaudumi: 28. janvāra draudzīgais aicinājums, Kultūras fonda mākslas izstādes, zinātniskās pētniecības fonds Universitātē, Vēstures institūts, valodas krātuve, Uzvaras laukums un vispēdē-

jais augšup lidojošā gara spārnu vēziens: zinātnes un mākslas godalgu fonds.

Šī fonda nozīmes dziļums un tā nodibināšanas sekas daudziem nebūs pietiekoši skaidras. Jau pastāv Kultūras fonda, Krišjāņa Barona prēmijas par zinātnes, mākslas un publicistikas labākiem darbiem. Sabiedriskā iniciatīva izpaudusies Preses biedrības nodibinātās godalgās. Bet visas šīs godalgas bija samērā mazas, un, kā to aizrādīja Annas Brigaderes prēmijas izsniegšanas aktā, tās varēja uzskatīt tikai kā papildu honorāru vai pabalstu darba izdošanai. Annas Brigaderes fonda pirmā prēmija jau bija manāmi lielāka, kas ne tikai var dot lielu morālisku gandarījumu apdāvinātam dzejniekam, bet arī uz ilgāku laiku noņemt viņam no pleciem materiālo rūpju slogu un dot vaļu viņa talantam.

Ja nu ņemsim vērā sākumā teikto par to, kā norit zinātnieka un mākslinieka darbs, kuŗam visam jāatdodas savai idejai, kas valda pār tā domām un jūtām, tā, ka tas aizmirst sievu un bērnus un visu, kas ap viņu notiek, un dzīvo tikai savu ideju pasaulē, tad kļūst skaidrs, ka šāds jaunradīšanas darbs iespējams tikai tad, kad ir tam vajadzīgais miers un tā darītājam eksistences drošība. Šādam darbam visas zināma herōisma pazīmes. Un kam gan no mūsu zinātniekiem un māksliniekiem tāds miers un drošība ir? Laikam nedaudziem izņēmumiem. Par spīti tam, ka, piem., augstskolu profesori samērā augstās algu kategorijās, mūsu valsts saimnieciskie apstākļi vēl neatļauj dot viņiem tādus materiālos apstākļus, kādos var strādāt citu zemju zinātnieki un kādos arī mūsu zinātnieki varētu dot pētīšanas darbā to, ko viņi tiešām spēj. Ievērojams šo apstākļu uzlabojums bija jau likums par periodiskiem atvaļinājumiem zinātniskām studijām Ūniversitātes mācības spēkiem, kas jau devis lielu un drīzumā dos vēl lielāku zinātnisko publicējumu pieaugumu un augstskolas mācības grāmatas latviešu valodā.

Bet kultūras vērtību jaunradīšanas darbs nekad nevar būt novērtēts pārāk augsti, ko skaidri rāda

Nobeļa prēmiju nodibināšana. To nodibinātājs pats bija liels radītājs gars, un viņš neatrada par pārspīlētu izsniegt ikgadus nedaudzās prēmijās, pavisam piecās (miera, literatūras, fizikas, ķīmijas, medicīnas), rentes no milzīga (apm. 32.000.000 zviedru kronu) kapitāla, kas pats radies A. Nobeļa zinātnisko atradumu rezultātā. Taisnība, uz šīm prēmijām sacenšas visas pasaules rakstnieki un zinātnieki.

Tāpat liels radītājs gars, latviešu nacionālās valsts un tās iekārtas radītājs, kam pilnībā pieejama radīšanas procesa būtība, mūsu Valsts prezidents atkal spēris jaunu soli zinātnes un mākslas atbalstam ar attiecīga godalgu fonda dibināšanu.*) Pašā fonda nodibināšanas veidā jūtama radoša sinteze. Nav jau grūti deklarēt visādas jaukas lietas, kas mūsu dzīvi padarītu vieglu un skaistu. Bet kas varēs arī tūlīņ nosaukt līdzekļus, kā tās realizējamas? Valsts prezidenta atrisinājums, ar kuŗu nav skarta valsts kase, nav uzlikti jauni nodokļi visiem iedzīvotājiem, dibinās, runājot rūpnieku valodā, uz ražošanas uzlabojumiem, jo tās gluži nemanāmās nodevas, kādas nesīs grāmatu izdevēji, cels pašas izdodamās grāmatas vērtību, veicinot labas grāmatas rašanos.

Vēl jāatzīmē fonda nodibināšanas lielā valstiskā nozīme, kas pilnīgi izklaidē bažas par to, ka šādas balvas būtu mūsu apstākļiem neatbilstoša greznība. Ievadītais konstruktīvais mūsu vēstures posms prasa visu mūsu zemes un tautas produktīvo spēku un tajās slēpto vērtību pazīšanu, ko var dot tikai sīka to izpētīšana. Jādod arī atrasto materiālu vispilnīgākās un visracionālākās izmantošanas metodes un līdzekļi to pārvērtēšanā iespējami lielākās vērtībās. Tam nepietiek aizņemtu receptu. Jārada savas jaunas metodes un jāuzlabo pastāvošās. Zinātnes un tehnikas progress neapstājas ne uz vienu sekundi. Nevar apmierināties ar to, kas jau citur sasniegts, nemitīgi jāmeklē jauni ceļi, sekojot laikmeta dinamiskam raksturam. Zinātnisko pētījumu veicinā-

---

*) Tagad „Tēvzemes balva“.

šana ir arī saimnieciskā uzplaukuma, tautas labklājības veicināšana. Jācer, ka to izpratīs arī pati sabiedrība, it īpaši tās saimnieciskās aprindas, kam par ķīlu „Aldaļa” un Rīgas pilsētas ievērojamie ziedojumi fondā jau tā ierosināšanas stadijā. Varām cerēt, ka arī Universitātes zinātniskās pētniecības fondā, kuŗa līdzekļi cita starpā sastādās arī no ziedojumiem, sāks tādi ieplūst, jo fonds gādā līdzekļus pašu pētījumu izdarīšanai.

Lielu morālisko gandarījumu zinātnes un mākslas pasaulei, prieka pilnu sacensību tās strādātājiem savā starpā, jaunu un vienmēr lielāku kultūras vērtību tapšanu un ar to tuvošanos uzvarai sacensībā tautu starpā — nes Vadoņa jaunais ierosinājums, ar ko vairāk un vairāk rodas iespēju, lai nācijās radītais gars lidojumā pretim saulei varētu celties augstāk un augstāk.

Mūžīgās Latvijas sapņi un īstenība.

Ja tauta tikko pārdzīvojusi lielu varoņu laikmetu un pārliecinājusies, cik daudz tajā slēpjas spēka un cik daudz tā saskaņotā sadarbībā var veikt, kādas grūtības pārvarēt, tad tā bieži pēc tam iegrimst sapņainā pasīvitātē, atmiņu un savas varas apziņas iešūpota. Tā var notikt, ka tautas pašpaļāvība pārvērtē savu faktisko drošību, rodas bezrūpība un tās rezultātā bezdarbība, aktivitātes trūkums dzīvē. Cilvēks meklē tādu stāvokli, kur labsajūtu dod vismazākās pūles, izvairās no katra nemiera un cīņas, no katra lielāka garīgo un fizisko spēku piepūlējuma. Šis pārāk mierīgais dzīves veids noved tautas dvēseliskos spēkus tādā pat stāvoklī, kā fiziskā bezdarbība muskuļus, kas atrofējas, kļūst glēvi, darba nespējīgi. Mazākais piepūlējums tos nogurdina, cilvēks kļūst nevarīgs. Kā sportists vingrinās sacensībai, tā ikvienam jāvingrina savi miesīgie un garīgie spēki individuālai un nacionālai cīņai. Tāpēc radītājs nemiers, pārvarami šķēršļi un grūtības dzīves ceļā netikai neizbēgami, bet vajadzīgi un svētīgi. Šāds apgalvojums it kā runātu pretim tam, ko lūdzamies Dieva namā: lai Dievs mums dod savu mieru. Bet vai tad Dieva miers ir sastingums un bezdarbība? Vai Dieva pasaule nav dzīvības un nemitīgas kustības pilna?

Piegriežoties latviešu pašreizējam noskaņojumam un aplūkojot ne atsevišķus individus, bet visu nāciju kā nedalāmu organismu, varēsim to daudz maz pareizi izprast un novērtēt, vērā ņemot pēdējo laiku lielākos notikumus un to psihisko ietekmi. Nacionālās valsts nodibināšanas herōisms un tā sasniegumi, ko arī Vakareiropa dibināti nosauc par brīnumu, bija tik lieli, ka tie nevarēja nepacelt nacionālo pašapziņu un ticību saviem spēkiem visai augsti.

Bet šī pati ticība var novest arī pārmērīgā pašpaļāvībā, kas iemidzina uzmanību, pavedina atmetst patstāvīgu modrību par savu patstāvību, sekošanu tam, vai kaut kur nedraud briesmas, kuņām ikreiz nav jābūt ārējām vai kaŗa briesmām. Tā var atradināt no pastāvīgas cīņas gatavības. „Mēs varam brīnumus darīt,“ saka mums bezrūpīgās pašpaļāvības balss, „no kā tad mums jābīstas?“ Jābīstas visvairāk no šīs uzmanību iemidzinošās balss. Un jo vairāk tāpēc, ka tā ne tikai var novājināt spēkus varbūtējai nākamai cīņai, bet aizsedz acis arī uz to, kas neatliekami tūliņ darāms.

Un cik daudz darāms, redzam tūliņ, ja vērā ņemam, ka pasaules kaŗa postījumi, izšķiestās vērtības un ārējie dzīves satricinājumi ir mazi, salīdzinot ar tiem, kas notikuši pašā cilvēkā un kam vēl jānotiek cilvēkā. Mēs tos pamanām tikai ļoti pakāpeniski, un visu, ko nesusi lielā cilvēces katastrofa, saskatīs tikai mūsu pēcnācēji. Bet jau tagad mums jāatzīst grūti pieņemama un nesaudzīga patiesība, ka progresu rada ciešanas un spaidi. Kā milzīgas masas ķermenim jādod ārkārtīgi stiprs trieciens, lai to izkustinātu, tā liels jauns virziens cilvēces vēsturē varēja sākties tikai ar visu dzīves pamatu izkustināšanu grandiozajā pasaules kaŗa katastrofā. No tās pagājis drīz ceturtdaļgadsimta. Šķiet aizdzijušas visas brūces, atjaunota izpostītā materiālā pasaule, uzcelta jauna, kas bagātības un varenības ziņā veco daudzkārt pārspēj. Auļodamas dodas uz priekšu zinātne un tehnika, un abas kopā novedušas cilvēci no „trūkuma pasaules“ uz „pārpilnības pasaules“ sliekšņa, kā saka tehnokrati. Bet cilvēks izmisumā meklē jaunu mājokli savam dvēseles mieram izpostītā vietā un to neatrod un nespēj uzcelt. Šai traģēdijai pamatā pārpratoms: cilvēks nav pamanījis, ka nekas vairs nestāv uz vietas, bet viss kustas uz priekšu ar vienmēr pieaugošu ātrumu. Tāpēc velti mēģināt atgriesties tur, kur kādreiz sākās lielā sakustēšanās. Tās vietas vairs nav un nebūs.

Pati šī neiespējamība atgriesties sākuma miera

stāvoklī ir pierādījums, ka mums ņemta iespēja apstāties uz vietas. Jaunā dzīves kārtība ir nemitīgs skrējieni, nemitīga kustība, tā ir dinamiska, pretēji agrākai statiskai. Cilvēces traģēdija nu ir tā, ka grūti pierast šiem jaunajiem apstākļiem. Rodas jautājums, vai tad noticis kāds tik liels lūzums visā pasaules iekārtā, tāds lēciens kādā pavisam jaunā pasaulē, ka mēs vairs nevaram pareizi orientēties dzīvē. Dzīve taču vienmēr mainījusies, vienmēr gājusi uz priekšu.

Ikviena kustība relatīva. Absolūtās kustības jēdziens ir bez satura. Tas attiecas tāpat uz fizikas, kā uz psihiskām parādībām. Mēs salīdzinām priekšmeta stāvokļa maiņu ar kādu par nemaināmu pieņemtu, kā saka, koordinātu sistēmu. Staigājot, piem., pa istabu, vērojam ķermeņa stāvokļa attiecību pret istabas sienām. Šādas stāvokļa maiņas var dažreiz norītēt tik lēni, ka tās nepamanām. Tā Marks Tvēns humoristiskajā „Ārzemju ceļojumā“ apraksta amerikāņu tūristus Alpos, kas zinādami par glečeru slīdēšanu uz leju, nolemj braukt no kalna lejā ar glečeru un šajā nolūkā novietojas uz tā un gaida atiešanu. Nevarēdami sagaidīt, skatās tūristu grāmatā un atrod aizrādījumu, ka glečers gadā noslīd uz leju par dažiem centimetriem. Tas spiež tūristus mainīt satiksmes veidu, izsakot sašutumu par Eiropas gauso dzīves tempu un piezīmējot, ka Amerikā droši vien glečeri kustētos ar pavisam citādu ātrumu. Ar šādu glečeru varētu salīdzināt civilizācijas progresu senatnē. Tur dzīve mums šķiet stāvēt uz vietas. Un visa pasaules uztvere pieskaņojas šim šķietami statiskam stāvoklim. Cilvēks tic nemainībai, zemes nekustībai, atziņu mūžīgumam, visas dzīves iekārtas vienmērīgumam tecējumam. Šī ticība tik stipra, ka patī ir liels cēlējs spēks. Bez tās nezin vai būtu iespējama lielu, par mūžīgām turamu vērtību radīšana. Grandiōzās senatnes celtnes, akmenī cirstās daiļuma formas, stingrais dzejas pantmērs, filozofiskās sistēmas ar tendenci aptvert visumu un pretenzijām uz mūžīgo pastāvēšanu un dažādu atziņu nemaldību,

bieži ilgu laiku ļoti stabilā dzīves un valsts iekārta un likumi nezin vai būtu radīti tik vareni, ar tādu iekšēju spēku, kas varēja tos uzturēt dzīvus gadu simteņus un pat gadu tūkstošus, ja tie nebūtu nemainības un mūžības ticības caurausti.

Asā kontrastā ar šo statikas pasauli ir mūsu laikmeta dinamiskā, mūžīgas un nemitīgas kustības pasaule. Abu robeža meklējama pārējā no vidus uz jaunajiem laikiem. Ja nemeklējam to tikai atsevišķos notikumos, bet visā laikmeta garā, tad tiešām vērojam vispārējo izkustēšanos. Zeme, kas līdz tam cilvēka uztverē stāvēja uz vietas, sāk griezties ap savu asi un ar līdz tam neiedomājamu ātrumu joņot ap sauli. Izkustas līdz tam pazīstamās pasaules robežas, un atklājas jauni kontinenti. Iespējams grāmatas veidā sāk kustēties visu iedzīvotāju starpā līdz tam nedaudziem pieejamās zināšanas. No lielgabala ar šaujamo pulveri izsviestā lode iegūst ātrumu, kādu līdz tam cilvēks nespēja dot nevienam ķermenim. Par kustību un maiņu kļūst skaņa un gaisma. To aprakstīšanai top jauna, bezgalīgi mazo lielumu matēmatika, kas spēj skaitļos izteikt nemitīgo kustību un plūsmu. Šīs matēmatikas atrašana spilgtākā un asākā jauno laiku robeža un reizē ar to Eiropas un visu seno Āreiropas civilizāciju robeža. Kustība pārņem valsts iekārtu, nāk revolūcijas. Vienmēr dzīvāka kļūst tautu satiksme. Tehnika pakāpeniski iznīcina telpu, dodama liela un pastāvīgi augoša ātruma satiksmes līdzekļus.

Mainīgas kļūst daudzas agrāk sastingušās ieražas un tikumi. Mainās dzīves veids. Viens otru nomaina dažādie stili mākslā. Beidzot, par mainīgu atzīst arī dzīvnieku sugu, un pašu cilvēku zinātne nostāda gandrīz bezgalīgas augšupejošas evolūcijas priekšgalā, kā dzīvības augstāko sasniegumu un vaiņagojumu. Ilgi turas it kā nesatricināmas klintis dažas matēmatikas aksiomas. Ar ne-Euklida ģeometriju krīt arī tās. Apriorās aksiomas kļūst par pieredzes atziņām. Kauzālītātes principam jāatdod vieta statistiskām varbūtības sakarībām. Nemainīgo

atomu saskalda un pārvērš cita elementa atomā. Zvaigznes mirst un dzimst. Starpzvaigžņu telpā no enerģijas top materijs. Varētu ilgi turpināt tādu pārvērtību uzskaitījumu, kas notikušas ar mūsu domāšanas pamatjēdzieniem. Bet tas nav mūsu uzdevums. Apstājos pie šiem jautājumiem tikai, lai apstiprinātu, ka mūsu laikmetu tiešām var saukt par dinamisku.

Bet šāds atzinums vēl nedod pietiekošu laikmeta gara raksturojumu. Varētu gluži dibināti iebilst, ka civilizācija progresējusi visos laikos un, kaut arī dažas tautas, savus radītājus spēkus izsmēlušas, nogājušas no skatuves, tad tomēr viņu mantojumu saņēmušas citas, un tas turpinājis pastāvīgi augt. Ir taču arī agrāk notikušas valsts iekārtu maiņas un viena filozofiskā sistēma nomainījusi otru, pārvietojušās tautas, radušies dažādi mākslas novirzieni. Jaunajam laikmetam raksturīgs ir civilizācijas progresa ātrums, šī ātruma straujais pieaugums. Ja mēģinātu šo progresa ātrumu attēlot grafiski dažādos laikos un ja mūsu rīcībā būtu līdzekļi, kā izteikt visus dažādos civilizācijas un kultūras ieguvumus ar vienu mēru, tad mēs laikam dabūtu līkni, kas sākumā gandrīz taisni lēnām kāpj uz augšu, bet tad paliecas tā, ka kāpiens uz augšu kļūst vienmēr straujāks. Šis civilizācijas progresa ātruma pieaugums šķiet esam progresam būtisks.

Apskatīsim, piemēram, kādas sekas vispārējās un kādas speciālās izglītības nozares izplatībai dažādos laikos. Sāksim ar momentu priekš dažiem gadsimtiem. Tad rakstīt un lasīt pratēju bija maz. Tiem bija privilēģēts stāvoklis. Viņi varēja izpildīt dažādus pienākumus, ko analfabēti nevar. Bet atlase kaut kādam speciālam amatam bija maza, ja pieņemam, ka šis amats prasa īpatas spējas. Pieņemsim, ka šī speciālā nodarbošanās ķīmiķa darbs. Ķīmiķu tad varēja būt un bija arī maz, jaunu pētījumu arī parādījās maz. Nebija lielu sasniegumu ar praktisku nozīmi. Materiālā kultūra, kas uz tiem balstījās, auga lēnām. Tas bija, kā mums tagad šķiet, mierī-

gas dzīves laikmets, kuŗa aiziešanu var nožēlot, it sevišķi raugoties uz to caur romantisma un ideālizācijas rožaino prizmu, kā parasti skatām aizgājušos laikus.

Kādu gadsimtu vēlāk sastopam jau ievērojami lielāku lasīt un rakstīt pratēju skaitu. Viņu priekšrocības pret analfabētiem tagad mazākas, bet lielāks katras nozares speciālistu skaits. Ķīmiķu tā tad arī daudz vairāk. Lielāks tagad atklājumu skaits, pie tam arī lietišķajā ķīmijā. Tāpēc materiālās kultūras ne tikai apjoms, bet pieaugums būs lielāks. Ja beidzot pārnesamies uz mūsu laikmetu un aplūkojam kādu augsti civilizētu tautu, tad tajā analfabētu vairs neatrodam nemaz, vai arī to praktiski nenozīmīgs skaits. Bet nu lasīt un rakstīt prašana pašas par sevi nedod nekādas priekšrocības. Toties lielāku nozīmi ieguvušas speciālas zināšanas, kas vienīgās tagad var dot zināmas priekšrocības dzīves cīņā. Bet ja viena novada speciālistu tagad jau daudz, tad tiem katram atsevišķi jāizceļas ar lielāku iedziļināšanos priekšmetā, prasmi un veiklību, lai gūtu kaut kādas priekšrocības, salīdzinot ar citiem. Lielais, piem., ķīmiķu skaits un viņu savstarpējā sacensība rada tagad nebijušu ķīmijas un ar to saistītas materiālās kultūras uzplaukumu. Līdz 1887. g. mākslīgā, kā saka, sintezes ceļā bij iegūts apm. 25.000 dažādu organisko vielu un gada laikā publicēja apm. 1200 jaunu pētījumu ķīmijā. Līdz 1937. g. sintezēts jau 300.000 organisko savienojumu un ikgadus publicē apm. 60.000 pētījumu. Tā tad ķīmiskās pētīšanas intensitāte pašreiz 50-kārt lielāka, kā priekš 50 gadiem. Šos apstākļus varētu papildināt ar datiem par ķīmisko uzņēmumu skaita, ražoto vielu daudzuma, nodarbināto strādnieku skaita u. t. t. pieaugumu.

Bet reizē ar to krīt ķīmiskās rūpniecības ražojumu cenas, tās kļūst vienmēr vairāk pieejamas patērētājiem. Ķīmiskās apstrādāšanas rezultātā ceļas materiālu vērtība. Bet ķīmija cilvēka gara radīta. Paceļot materiālu vērtību, cilvēks tajā ieliek zināmu

gara darbu, to it kā apgaro. Bet tā paša garīgā darba rezultātā vērtīgā materiija kļūst ikvienam vairāk pieejama.

Tā tad: izglītības izplatība samazina izglītoto priekšrocības, veicina speciālistu pieaugumu un to savstarpējo sacensību, palielina zinātnes, tehnikas, materiālās kultūras augšanas ātrumu, paceļ materiijas vērtību un dara šo apgaroto materiiju visiem pieejamu. Izsekotā ķīmijas piemērā konstatētās sakarības atradīsim arī citos civilizācijas novados. Piem., arī mēchaniskā materiijas apstrādāšana ir tās cildošana, pārveidojot tās formu, kas gara dota. Mēs nākam pie slēdziena, ka materiāla kultūra, kas aug ar zinātnes un tehnisko attīstību, tā tad gara darbības rezultāts, izpaužas ar to, ka materiija kļūst vienmēr vairāk apgarota. Varētu teikt, ka materiija ir gara tvertne civilizācijas procesā.

Ja nu esam atzinuši, ka progress nemitīgi aug un ka tā augšanas ātrums nemitīgi pieņemas, tad ar to vēl nebūt nav izšķirts jautājums, vai progress pats par sevi pozitīva parādība, vai tas vēlams, vai arī tas mums nes nelaimi, kā nopietni domā daži filozofi. Šo jautājumu nemaz nemēģināsim izšķirt, jo, vai nu mēs to gribam vai ne, apturēt progresu un tā augšanu mēs nevaram, kā nevaram apturēt zemes griešanos. Vai apraud idilliskās birzes un klušās pļavas savu nakts mieru, ko aizdzen griezīgie lokomotīves svilpieni, vai dusmo dziļās upju ielejas un teiksmainās gravas, kas kādreiz lepojās, ka neviens tām netiks pāri un netraucēs to sapņus, tagad, kad briesmonis tehnika liek rūkt aeroplāna motoram virs tām — nekādi spēki vairs neatgriezīs aizgājušos laikus. Civilizācijas ērtību inde, kā to nosauks progresa pretinieki, par daudz dziļi iesūkusies cilvēces asinīs, lai tās darbību apturētu, un nevis stipras dzīvotgribas, bet paguruma pravieši ir tie, kas aicina atgriezties prīmitīvos dzīves apstākļos. Par vienīgo pasaules un dzīvības eksistences jēgu varbūt progresu un kultūru sauks citi, un mūsu laikmeta gars būs liecinieks viņu pusē. Jaunākā laikā

teorētiskā fizika nesusi daudz mācību, kas grūti iekļaujas mūsu līdzšinējā domāšanas veidā. Starp tām ir teorija, ka kosms, fiziskais pasaules visums nemitīgi izplešas, pie kam šis izplešanās ātrums pastāvīgi pieaug. It kā šis parādības atspulgs cilvēces dzīvē ir nemitīgi pieaugošais dzīves temps, kas šodien sasniedzis jau tādu ātrumu, ka notikumi, kas senāk un pat ne visai sen risinājās cilvēces vēsturē, mums tagad šķiet kā stāvēšana uz vietas. Un šī progresa augšanu apturēt, liekas ārpus cilvēku spēkiem.

Šo no cilvēka gribas neatkarīgo apstākļu ietekmē tad nu jāmainās arī cilvēka attiecībai pret tiem, un tas izpaužas gan pasaules uztveres maiņā, gan citādā pieejā pasaulei un citādā dzīves iekārtā. Tāpēc vienmēr ir pastāvējusi un pastāvēs „tēvu un dēlu“ problēma. Ja reiz progress nenovēršami aug, tad jāmainās arī pašam cilvēkam, cilvēku sabiedrībai, to tieksmēm, centieniem, ideāliem. Šī maiņa var notikt lēcieniem, tad tā mēdz būt drāmatiska, var izsaukt lielas katastrofas. Tā var būt evolūcionāra, tā mums vēlamāka, jo nerada smagus satricinājumus atsevišķo personu dvēselē, ģimenē, sabiedrībā, valstī.

Gribētu vēl norobežoties no dažiem iespējamajiem pārpratumiem. Ja nu pastāvošā pasaule jāpieņem par dinamisku, nemitīgi un strauji mainīgu, vai tad ir vispār kaut kas paliekams un mūžīgs? Vai tad arī ētiskās vērtības nav padotas tikpat straujai maiņai? Vai šī pasaules uztvere nenoved mūs pie ētiskās, morāliskās anarchijas, pie nihilisma?

Mūžīgi likumi, kuņiem klausā pasaules nemitīgi mainīgā norise. Šie likumi nav cilvēku doti, bet paša Dieva rakstīti un noteic pasaules norises Kārtību. Zinātne tiecas šos likumus atklāt un saprast. Tāpēc zinātnes pētījumi ir Dieva meklēšana. Cilvēkam nav dots šos likumus visā pilnībā un pareizībā tūlī redzēt un saprast. Dabas likumi, ko atklāj zinātne, ir tikai vairāk vai mazāk pilnīgs tuvinājums īstajiem pasaules rituma likumiem. Tāpēc

arī šie likumi mainās lēnām un pakāpeniski tuvojas patiesībai. Aplams tāpēc uzskats, it kā zinātne savas atziņas īsā laikā apgāztu. Tā nestāv uz vietas, bet aug, un reiz sasniegtais vai atklātais paliek par pamatu nākošajam. Bet arī daudzi morāles likumi norakstīti no bioloģiskiem dabas likumiem. Ja tie izrādās ilgstoši derīgi, nemainās pat cilvēces vēstures laikā, tad tas nozīmē, kā tie ļoti tuvi patiesiem bioloģijas likumiem, bez kuņiem nevar pastāvēt dzīvība un tā tad arī cilvēks. Šie likumi būtu jāmaina, ja mainītos cilvēka bioloģiskā daba. Tas, jādodomā, tiešām notiek, bet gan tik lēni, ka mums sasniedzamie vēstures pirmsākumi arī vēl pārāk īss laika sprīdis, lai šādas pārmaiņas pamanītu. Ja tāpēc morāles likumi mums šķiet esam mūžīgi, tad tas nozīmē, ka šie likumi tiešām ļoti tuvi vai pilnīgi atbilst dabas un bioloģijas likumiem, un varam ar pilnu tiesību teikt, ka šāda Dieva likumu atminēšana ir bijusi dievišķīgās atklāsmes akts.

Bet sabiedriskās ētikas likumi ne vienreiz vien mainījusies pie dažādām tautām un dažādos laikos. Nevaram salīdzināt civilizētas un mežoņu tautas ētiku. Ka tā mainās arī ar laiku, rāda kaut tādu divu ētisko viedokļu salīdzinājums, kā „acs pret aci un zobs pret zobu“ un „mīlē savu tuvāku kā sevi pašu“.

Tā tad redzam, ka maiņa un kustība tiešām visur vērojama, tikai tās ātrums nav visur vienāds.

Domāju, ka šē īsumā uzmetās pārdomas dod pamatu pieņemt atzinumu, ka cilvēces dzīves gaita ir nemitīgs, pastāvīgi augošs civilizācijas progress, un šim sen pazīstamam, lai gan ne vispārīgi atzītam postulātam ir svarīga nozīme, lai noskaidrotu tautas uzdevumus savas un savas valsts pastāvēšanas uzturēšanai. No otras puses, bez šiem vispārējiem nosacījumiem jāņem vērā arī dotās tautas individuālie apstākļi.

Kā mēs īsajā mūsu valsts patstāvības atjaunošanas laikā esam pārliecinājušies, savu valsts iekārtu nevar mēchaniski taisīt pēc sveša parauga. Bez šau-

bām, vērā jāņem viss, ko mums var dot zinātne par citu valstu tapšanu un to iekārtu, bet patstāvīgas un pastāvīgas nacionālas valsts tapšana var būt tikai jaunradīšanas akts, kam nav parauga un kas iespējams tikai tad, ja nācija šim aktam nobriedusi un izbīda no sava vidus personības, kas spējīgas savas valsts īpatno ideju uztvert un laikmeta garam atbilstošā veidā realizēt, saskaņojot šim nolūkam visu nācijas produktīvo spēku darbību.

Nobriedumu patstāvīgai valstij latvieši pierādījuši, neminot sīkāki senos augstās kultūras laikus, gan savās uzvarās saimnieciskās un kultūrālās dzīves organizēšanā smagajās priekškaļa cīņās, gan savās atbrīvošanas cīņās, gan izpostītās Latvijas atjaunošanā. Lielas organizētājas personības latvieši devuši atmodas laiku gaišo darbinieku personās, jaunākā laika sabiedriskos darbiniekos un, kā spilgtāko Latvijas patstāvības atjaunotāju, tagadējo tautas Vadoni, mūsu Valsts Prezidentu.

Kādai tad nu jābūt valstij, lai tā atbilstu laikmeta garam? Tautu dzīvē tas raksturojas ar dziļi izteiktu nacionālismu. Tautas kārtojas valstī, sekojot nacionālajam principam. Valsts paliek par tērpu tautas organismam, par līdzekli nācijas mērķu realizēšanai. Šis nacionālisms dažās vietās ieguvis pat bioloģiski organisku tulkojumu. Saskaņā ar to, tauta nedalāms organisms, kuļa raksturu noteic asinis. Dabzinātniskā skatījumā pret šādu ieskatu varbūt nebūtu ko iebilst, tikai mēs vēl nezinām, kuļa asinis tad nu tās labākās ir, un vēl ļoti maz zinām par to, kā pie vislabākām tikt!

Nacionāli organiskais viedoklis prasa jaunu valsts iekārtu, tādu, kuļa visu šī organisma daļu un locekļu sadarbība būtu stingri saskaņota, koordinēta. Tas novedis pie autoritārās valsts iekārtas.

Nacionālās valsts idejas uzplaukums un nostiprināšanās radījusi jaunas attiecības arī tautu starpā. Lai izkoptu savu nacionālo seju, tautas sprauž jaunas līnijas savas kultūras tālākai attīstībai, pēc iespējas atbrīvojoties no visa, kas nācijas garam svešs

un kropļo tās dvēseli, un izceļot savu īpatno dabu, izkopjot savus nacionālos ideālus. Šie centieni var pāriet atkal galējībās, ja mēģina noliegt vai atkurties no tādām kultūras vērtībām, kas izaugušas gadu tūkstošos, vēstures pārbaudītas un ieguvušas viscilvēcisku nozīmi. Veselīga tāda nacionālās kultūras šķīstīšanās, kas atbrīvojas no svešām ietekmēm, ja tās paralizē nācijā slēpto spēku pilnīgu atraisīšanos un nedod nacionālam ģenijam teikt savu vārdu, kas ienestu viscilvēciskos ieguvumos jaunas vērtības. Ja kāda tauta, piem., atrodas citas tautas politiskā jūgā, tad tai ņemta iespēja aktīvi piedalīties savas sabiedrības un tādas valsts organizēšanā, kas varētu dot tai vislielāko labklājību. Ja tauta atrodas citas saimnieciskā atkarībā, tai ņemta iespēja veidot savu materiālo kultūru un labklājību ar savu pieeju dabai un tās bagātībām, dot savas šo bagātību pārveidošanas metodes, radīt savas sintezes un parādīt savas izdomas spējas, kas varētu dot lielus, jaunus zinātnes un tehnikas atradumus. Ja tauta pakļauta svešai gara kultūrai, ja tā aug svešas mākslas, literatūras iestarojumā, kas kropļo tās dabisko gaumi un nedod augt savai daiļuma izjūtai; ja svešā ideoloģija nomāc tās centienus un raksturu, tad apdraudēta pati nācijas dvēsele. Ja tai uzspiesta svešu valodu lietošana, kas tad vairs nav tikai satiksmes veicinātājas tautu starpā un līdzeklis iegūt sev vajadzīgos un derīgos citu tautu kultūras sasniegumus, bet bojājas jau sava valoda, vai arī tā pavisam tiek atmesta, tad apdraudēta jau pati tautas pastāvēšana.

Ja svešas ietekmes iznīd tautas tradīcijas un ieražas un iepotē tai vietā citas, tās raksturam svešas, tad tauta zaudē arī savas eksistences tiesības.

Nacionālā valsts nu pasargā tautu no visiem to drupinošiem spēkiem un dod tai lielāko savas nacionālās personības izpauduma iespēju. Bet nacionālās valsts nodibināšana vien vēl nav šis izpaudums. Tā tikai forma, kuŗā liekams pats galvenais — saturs.

Valstiskais nacionālisms noved pie nacionāla egoisma. Tas parādās cita starpā ar vienas tautas norobežošanu no citām, kas redzams satiksmes, preču apmaiņas ierobežojumos pretēji telpas pārvarēšanai un milzīgai satiksmes līdzekļu attīstībai. Šeit pieder arī tā saucamā autarkija, kas nozīmē apmērām to, ka viena valsts nekā negrib ņemt no citām, bet visu ražot pati, iztiekot tikai ar savām dabas bagātībām un tās pārstrādājot pati. Grūti būtu pieņemt, ka šāds stāvoklis varētu palikt ilgstošs. Tautu norobežošanās un autarkija, kas varbūt atbilst tautas iekšējo spēju pilnīgas izveidošanas stadijai, izbeigsies. Tā varbūt ir apslēpta cīņa, kas zināmā momentā uzliesmos tiešā un atklātā cīņā, vienā vai otrā veidā. Uzvarēs tā, kas savus iekšējās enerģijas krājumus būs novedusi līdz lielākiem apmēriem. Kādi būs šīs cīņas ieroči, nekrīt pašreiz svarā, bet tas nebūs fiziskais spēks, kas uzvarēs.

Ar teikto būtu pamata vilcienos novilkta robežas laukam, kur nostādīts patstāvīgās, atjaunotās nacionālās Latvijas pilsonis. Tās ir straujas kustības, dinamiskas pasaule, nemitīgs vienmēr augošais progress, gara un materiālas kultūras nemitīga vairošana, materijas vērtības celšanās, tajā iemiesojoties garam; sava nacionālā valsts, kā forma, kas prasa saturu, tai apkārt skaitliski lielas tautas, kas viena ar otru atrodas nepārtrauktas sacensības stāvoklī un uz laiku nogremdējušās savu nacionālo spēku vairošanā, asināšanā un kāpināšanā. Kas jādara šajos rāmjos latvietim, ja viņš grib, lai latvieši un Latvija vienmēr būtu?

Esam bieži dzirdējuši, ka latvieša raksturs vairāk pasīvs, nekā aktīvs. Latvietis esot vairāk vērotājs, mazāk darītājs. Vairāk sapņotājs, nekā reālists. Tam esot maz uzņēmības un gribas valdīt. Par to liecinot liriskais elements tautas dzejā un daiļliteratūrā, vispār mākslā, eposa trūkums tajā. It kā viegla pakļaušanās svešai varai un ietekmēm. Antīš esot latvieša tips.

Paceļas jautājums, kas no šīm īpašībām, cik tās

tiešām atbilst īstenībai, ir tiešām latviskas, cik tās zināmu vēsturisku apstākļu ieaudzinātas. Vai nav latvietī arī tādu rakstura īpašību, kas tam dabiskas, bet nav varējušas pagājušos gadsimtos nei parādīties, nei izveidoties? Nav viegli atrast atbildi uz šiem jautājumiem tikmēr, kamēr nebūs latviešu vēstures, jo par tādu gan nevar saukt tos fragmentus, kas pēdējo gadu pētījumos izniruši un liecina par līdzšinējās vēstures nepilnību. Un ja pareizo un pilnīgo vēsturi neizdosies uzrakstīt, tad tikai nākotne rādīs īsto latvieša dabu, jo nevar spriest par to, vai būrī ieslodzītais putns prot lidot vai ne.

Bet tas, kas mums zināms par brīvo latvieti, seno latvieti, rāda latviešu dabu gluži citādu, nekā bija minēts. Tie kaņotāji un cīnītāji, kas prata nostiprināties pirms gadu tūkstošiem mūsu tagadējā Latvijā, to gadu tūkstošus sargāt no svešām varām, ievadīt tirdzniecību ar svešām zemēm, uzcelt, sava laikmeta mērogā, ievērojamus kultūras centrus, izveidot savu amatniecību un jau senatnē brīnišķīgu daiļamatniecību, gan neliecina ne par mazdūšību, ne miegainību, ne Antiņu kā dominējošo tipu. Un tad mūsu lauku māju saimniece! Latvieta sievieta, visistā tautas rakstura auklētāja un glabātāja. Neuzbāzīga un kautra, bez skaļuma un pretenzijām, gadu simteņus bez lielām skolas gudrībām, bet ar apbrīnojamu dzīves gudrību un brīnišķīgu māku valdīt un vadīt, tādu, ka viņai dzejnieks pilnīgi dibināti liek galvā ķēniņienes vainagu! Man gribētos gandrīz apgalvot, ka viņa izauklējusi arī autoritārās varas ideju, tik liela bija viņas autoritāte latviešu sētā. Vai tā varētu ieaudzēt latvietī pasīvu dabu?

Tālāk, latviešu strēlnieku un brīvības cīnītāju herōisms, varoņi, zēni no skolas sola, — vai tad viņos varoņu gars tapa no nekā? Tautā snaudošais varoņu gars atmodās no pirmā brīvības cerības stara, kas izlauzās cauri tā laika melnajiem mākoņiem.

Beidzot, latviešu zemnieks cīņā ar skarbo dabu

un skopo zemi, viņa sīkstums un izturība šajā cīņā, vai tas būtu mīkstčaulības pierādījums?

Ja tā tad vienā otrā ziņā redzam latvietī zināmu pasīvitāti, tad tā nav pirmatnēja rakstura īpašība, bet gan spaidu kārtā saistītās aktivitātes sekas. Ar laiku varēja gan rasties pasīvitāte, kā ieaudzināta, sekundāra īpašība.

Un jāatzīstas, ka šādu pasīvitāti mēs tiešām daudzos gadījumos novērojam jaunākā laikā, kad to vismazāk varēja sagaidīt. Daudzus gadu simteņus latvietim bija pieejamie nodarbošanās veidi tikai zemkopība un amatniecība, pēdējā arī ar lieliem ierobežojumiem, lai gan latvieša loma pilsētās bijusi daudz lielāka, kā nesen domāja. Mīlestība uz zemi neapšaubāmi pirmatnēja latvieša īpašība. Ko tad nu nozīmē bēgšana no zemes taisni tajā brīdī, kad visa zeme pilnā mērā pāriet latviešu īpašumā? Varētu domāt, ka no zemes aizejošais latvietis meklē nodarbošanos tajās nozarēs, kas viņam līdz šim nebija iespējamās, ka viņā brīvs kļuvis uzņēmības gars, ka tagad parādīsies viņa iniciatīva, patstāvība. Bet vairums, gluži otrādi, baidās pat tā riska, ar kuŗu saistīts zemkopja darbs, tas meklē „drošu vietīņu“ valsts paspārnē un apmaina tiešo vērtību ražošanu ar biroja darbu, kas valstij arī ļoti vajadzīgs, bet nekādā ziņā nedod iespēju atraisīties lielai uzņēmībai un iniciatīvai. Tā mēs visu laiku redzam valsts cīņu ar pieaugošo ierēdņu skaitu un ražīgā darba darītāju trūkumu. Lai šie vārdi neliktos par nepamatotiem pārmetumiem, minēšu dažus piemērus, ar kuŗiem nebūt nav domāts uzbrukt kādai mūsu intelligences daļai, bet par kuŗu runāšu tikai tāpēc, ka teiktais izriet no tiešiem personīgiem novērojumiem. Kā zināms, mūsu Ūniversitātē ir arī tehniskās fakultātes, kuŗu uzdevums sagatavot tehnikas darbiniekus rūpniecības uzņēmumiem, fabrikām, dzelzceļiem, lauksaimniecībai u. t. t. Kas šajās fakultātēs iestājas, tam skaidri jāzina, ka viņa darba lauks būs tiešā ražošana, ka viņam ar savām rokām būs jāpieskaņas materijai un jāliek tajā iekšā gars, ko zi-

nāšanu veidā smadzenēs uzkrājis. Ja viņš kā aspirants to vēl nezinātu, tad tas viņam jāsaprot savu priekšmetu studējot un vai nu šīs studijas jāmet pie malas, ja tās nepiemērotas viņa tieksmēm un spējām, vai arī jāiedegas mīlestībā uz nākamo darba lauku. Šajā pēdējā gadījumā sagaidāma tikai dzišanās pēc iespējas drīzāk mesties iekšā tādā darbā. Bet ko redzam īstenībā? Lai runā daži fakti. Kļūt par speciālistu techniķi nav iespējams bez prakses. Nu liktos, ka tehnisko fakultātu studenti izlietos katru izdevību tikt pie šādas prakses. Bet izrādās, ka fakultātes vai to katedru vadītāji daudzkārt sagādā prakses vietas vasaras brīvlaikam, bet uz šīm vietām nav kandidātu! Vēl vairāk, man stāstījuši dažu rūpniecības uzņēmumu vadītāji un īpašnieki, ka viņi izmeklējušies saviem uzņēmumiem inženierus latviešus, bet nav varējuši tādus atrast. Pie manis arī ne vienreiz vien griezušies uzņēmumu vadītāji, lai ieteiktu viņiem piemērotus inženierus, piem. tādus, kam netikai zināšanas, bet kas var arī būt labi administrātori, un kandidāti bija jāmeklē mēnešiem ilgi. Toties, ja atbrīvojas kāda ierēdņa vieta, kur arī varbūt vajadzīgs speciālists inženieris, tad mazākais daži desmiti kandidātu pieteicas vienmēr. Brīvais latvietis bēg no savas zemes, bēg no fabrikas un laužas birojā pie papīru kaudzēm. Vairās no rīkošanas un atbildības par savu rīcību, un priecīgs, ja atrod kādu, kas to izrīko. Dzied: „es gribu būt kungs savā dzimtajā zemē“, bet meklē ne kam pavēlēt, bet kam klausīt!

Šis piemērs, kuŗam varētu pievienot simtu citu, rāda, cik lielā mērā vēl mēs esam nebrīvības ietekmē un kāds milzīgs darbs vēl priekšā, lai no šīs nebrīvības tiktu vaļā un atrastu kungus paši sevī.

Varētu atrasties kāds, kas ņemsies apgalvot, ka klausīšanas, ne pavēlēšanas ideoloģiju diktē autoritārais valsts režīms. Laikam gan nevar izdomāt aplamāku šī režīma iztulkojumu, kā aktivitātes un iniciatīvas noliegšana produktīvā darbā. Latvietim gan vēl nekad nav bijuši atvērti tik plaši vārti uz

līdzdalību ikvienā ražīgā darbā, visās dzīves un saimniecības nozarēs, kā šodien. Netaisnība, kas latviešiem bija līdz šim ņemusi iespēju piedalīties visās darba nozarēs, arī tajās, kas visvairāk veicina turību un labklājību, autoritārās varas novērsta. Un taisni milzīgās iespējamības un izredzes, kas tagad atvežas, mani visvairāk pamudinājušas pieskarties jautājumiem, kas varbūt nav patīkami mūsu intelliģencei, it īpaši jaunākai paaudzei. Uz to mani pamudinājušas bažas par to, vai mums pietiks ļaužu, sagatavotu darbinieku, lai veiktu lielos uzdevumus, ja mēs līdz šim esam pret tiem izturējušies tik pasīvi. Meistari no debesīm nekrīt. Vai mēs šo darbu iemīlēsim tā, ka tas taptu par mūsu ilgstošas labklājības pamatu, ja mēs pret to līdz šim bijuši tik vēsi?

Varētu atbildēt: vai tad mums katrā ziņā jānodarbojas ar visu, kas mūsu zemē notiek, jābūt visur klāt, jāprót un jāvar viss? Ja gribam būt saimnieki, tad jā. Pilnīga nacionāla patstāvība iespējama tikai tad, ja ikvienā dzīves nozarē pārvaldām situāciju. Tas nepavisam nenozīmē, ka mums būtu jāliedz godīgi strādāt ikvienai lojālai mazākuma tautībai. Mūs tikai var iepriecināt, ja viņu labklājībai vairojoties, aug visas valsts labklājība. Nacionālo drošību sajūtīsim tikai tad, ja ikvienā ražošanas un nodarbošanās nozarē būsim pilnīgi neatkarīgi un tik stipri, ka vajadzīgā brīdī varam iztikt vieni paši, bez svešas palīdzības. Šādā viedoklī nav ne mazākas šovinisma zīmes, tā tikai nacionālās patstāvības dēfīnīcija un nacionālas valsts pastāvēšanas aksiōma, pamata noteikums.

Tāpēc būtu vislielākā kļūda, nepiedodama vieglprātība un paviršība, ja mēs vairītos kaut kāda darba tāpēc, ka tas mums mazāk pievilcīgs, un to tikai aiz šī iemesla atstātu bez latviešu līdzdalības. Jāatraisās un jāiznīd tādas agrākās uztveres atliekas, kas izteicās vārdos: „kas man daļas“, „tā nav mana darīšana“, „ne mana cūka, ne mana druva“. Jātiek vaļā no tādas pieejas dzīvei, ka kāds pār mani gādās

vai rūpēsies, vai pat, ka pats salicis rokas klēpī, varu prasīt no valsts, lai man dod visu, kas man vajadzīgs. Nacionālās valsts celtnē nedrīkst palikt nekādu robu vai plaisu, kas nebūtu aizpildītas pašu spēkiem, jo tikai šāda celtnē droša no sabrukuma un no ārējiem uzbrukumiem.

Ar valsts patstāvības atjaunošanu un valsts iekārtas izveidošanu beidzas viens cīņu posms. Bet tās nav cīņas beigas. Sākas konstruktīvais valsts dzīves periods, kas prasa ne mazāk cīņas, kā iepriekšējais. Cīņa par formu pāriet cīņā par saturu. Pirmajā posmā bija jādod atbilde uz jautājumu: vai Latvija var tapt? Tagad jāatbild uz jautājumu: vai Latvija var pastāvēt? Šī atbilde ir izšķiroša. Un lai tā skanētu „jā“, nevar dusēt uz pirmā posma uzvaras lauriem un tikai sapņot par mūžīgo Latviju. Latvija ir, bet mūžīga tā vēl jāpadara. Tam vajaga ticības saviem spēkiem, ko mums devusi mūsu senvēsture un mūsu uzvaras. Bet lai Latvija paliktu mūžīga, visi mūsu skati jāvērs nākotnē. Tas nozīmē stāvēt uz zemes un nevis lidot rožainos mākoņos, kas nav jāsaprot kā ieslīgšana materiālismā, bet gan materijas un līdz ar to zemes piepildīšana ar garīgumu, ar kustību, ar darbību. Tas nozīmē sajukt atbildību par to, ka visur sākas kustība un dzīvība un to visur rada, uztur un vada latvietis. Tas nozīmē skaidri apzināties, ka šī kustība ne uz vienu mirkli nedrīkst apstāties un ka šīs kustības ātrums ne par vienu pēdu nedrīkst palikt pakaļ tam tempam, kas raksturo mūsu dinamisko, sākumā aprakstīto laikmetu.

Bet kas tad nu ir šīs radāmās kustības konkrētais saturs, kas tad praktiski jādara, lai nepaliktu pakaļ laika garam un lai mūs nesamītu tās tautas, kas tam spēj sekot? Lai to illūstrē dažī piemēri. Jūs visi esat dzirdējuši par lielo Ķīnas mūri. Tas bija sava laikmeta lielas idejas izteikums. Grandiozais darbs bija veikts ticībā, ka cīņas ieroči vienmēr paliks tikai tādi, kā tā celšanas laikā, tā tad nodrošināts mūžīgs miers. Tagad jūs lasāt avīzēs, kā tāda un tāda liel-

valsts iznīcinājusi tik un tik kreiseru, jo tie novecojušies, vai noplēš veselu grandiozu apcietinājumu sistēmu, kas tikai dažus gadus pastāvējusi, jo jau radušies kaujas ieroči, pret kuriem tā bezspēcīga, un sāk celt jaunu. Kašs norit laboratorijās. Ja kāds cīņas līdzeklis atrasts, meklē pretlīdzekli, un tiklīdz tāds uziets, meklē jaunu. Aizsardzības stiprums un nācijas drošība tā tad atkarājas no tā, ar kādu ātrumu un veiklību šos līdzekļus un pretlīdzekļus atrod. Bet nebūt nav jādomā tikai par tādu cīņu, kas notiek kašā. Vēl intensīvāka un pat varbūt sekām bagātāka sacensība, kas norit gluži parasto patēriņa produktu ražošanas uzņēmumos. Minēšu atkal kādas ķīmiskās rūpniecības nozares, tāpēc, ka man tās labāk pazīstamas. Lielās krāsvielu fabrikās, kas izaugušas gandrīz par universāliem ķīmiskiem uzņēmumiem, jo ražo arī skābes, sārmus, mākslīgos mēslus, mākslīgas šķiedras un gumiju, mākslīgo benzīnu un sveķus u. t. t., strādā simtiem mācītu ķīmiķu tikai pētīšanas darbu, lai atrastu metodes, kā ražot jaunus produktus un kā uzlabot pastāvošās metodes, lai ražojumus padarītu lētākus un tā varētu noturēties drausmīgajā konkurences sacensībā. Šie uzņēmumi dibina savu pastāvēšanu ne uz to, ko un kā tie ražo, varbūt pašreiz ļoti labi, šodien, bet uz to, ko un kā tie ražos rītu. Gluži tādi pat apstākļi ikvienā citā rūpniecības nozarē. Tā automobiļu vai lidmašīnas tipus apzīmē par 1936. vai 1937. g. modeļiem. Noplēš tramvajus, ja tie traucē satiksmi. Likvidē dzelzceļus un būvē tai vietā šosejas. Pārdod kuģus, kas vēl vislabākā stāvoklī, ja parādījies pilnīgāks tips. Aprēķina grandiozu praktiskas dabas celtnu amortizāciju tikai uz 10—20 gadiem, paredzot, ka tās tad jau būs ne novalkātas, kā rēķināja agrāk, bet novecojušās. Un ja nu šo ražošanas līdzekļu un paņēmieni nemitīgas maiņas pasauli salīdzinām ar mūsu uz maitu un kontingentu barjēriem balstīto rūpniecību, kuša strādā ar importētiem meistariem un kušas uzņēmumos ne tikai nekad vēl nevienam nav ienākusi galvā doma par savu konstrukciju un

metodu meklēšanu, un kuņi tā tad iet kādam citam astē, un kuņos pat nav dažreiz elementāro ražošanas kontroles līdzekļu un tehniskā personāla, kas ar tiem prastu apieties, — vai tad nepaceļas bažas, kas būs ar šiem uzņēmumiem, kad reiz nolūzīs maitu vaļņi? Un jālūst tiem būs. Bet tad būs par vēlu skriet palīgā uz SOS saucieniem. Tie, kas tagad aiz papīru kaudzēm slēpjas no dzīves cīņas skarbā, bet reizē arī svaigā vēja, neizglābs neviena grimstoša kuģa, bet grims tiem līdz ar savām papīra kaudzēm.

Bet vai tad vispār iespējams mēroties ar lielo industrijas zemju kolosālo spēku koncentrāciju un to darbības spriegumu? Vai šis jautājums neskan gluži tāpat kā kādreiz uzstādītais tāds: vai iespējams 1,5 miljoniem latviešu nodibināt patstāvīgu valsti grandiozu lielvalstu vidū? Bija daudz, kam tādas ticības nebija, un varbūt nedaudziem tā sākumā bija. Un tie to arī nodibināja. Un pietiks arī ticīgo, kas teiks „jā” uz pirmo jautājumu. Mēs sacentīsimies un uzvarēsim. Lai tā domātu un teiktu, nav jātic brīnumam, bet jāredz fakti, aiz kuņiem varbūt arī slēpjas brīnums, bet jau noticis brīnums. Šis fakts pietiekoši neuzbāzīgs, lai to daudzi nepamanītu, bet tam fundamentāla nozīme. Ja mēs izsekosim mūsu lauksaimniecības gaitām pēdējos 10—15 gados, tad redzēsim, ka lauksaimnieki straujā tempā mainījuši lopkopību uz cūkkopību, un to atkal uz graudkopību, kviešus uz rudziem, rudzus uz kviešiem, aparūši te vairāk, te mazāk tīrumu, baņojuši ar raušiem un atkal tos atmetuši, linus audzējuši te vairāk, te mazāk, tāpat cukurbietes un veselu virkni speciālu kultūru. Šis pārmaiņas bija vajadzīgas, lai pielaiktos tirgum. Un to varējis izdarīt latviešu zemnieks, tikko atbrīvojies no svešā jūga, vēl nepaspējis atvilkt elpu no kaņa un tā postījumiem, cīnīdamies ar laukstrādnieku trūkumu un iznesdams uz saviem pleciem lauksaimniecības ražojumu cenu sabrukumu. Īsā laikā viņš uzlabojis savu ražojumu kvalitāti, tā ka tie nostājās pasaules tirgū pirmās vietās, un vairākkārt samazinājis ražošanas izdevumus. Ja tādu

elastību un pielaižošanas spējas un progresivitāti parāda zemnieks, kas ikvienas zemes viskonservatīvākais iedzīvotājs, kaut arī latviešu zemnieks no dabas visintelligentākais uz mūsu planētas, — pasvītrotāju, ka nevienai tautai nav zemnieku ar lielāku iedzimto intelligenci, kā latviešiem, — tad tas ir tik iepriecinoši un pārsteidzoši un dod pamatu vislielākam optimismam. Un ja nu tāds ir mūsu zemnieks un mēs viņam tik tuvi, vai tad mīkstčaulība un aktivitātes trūkums vai pat glēvulība un garīgais miegs būtu permanentas latviešu rakstura īpašības? Nav ne mazāko šaubu, ka tās nepavisam nav latviskas, tikai nezina, vai pieteiksies kāds autors, kas tās dažiem latviešiem, it īpaši jaunatnei pielaidīs.

Varētu mēģināt latvieti kompromitēt ar tādu argumentu, ka tas stiprs tikai tikmēr, kamēr nav atrāvis no zemes, bet citam darbam nav spējīgs. To mēs esam diezgan daudz dzirdējuši, un uz to ir ar darbiem atbildējuši tie namdaži, mūrnieki, krāsotāji, galdnieki un vienkārši melna darba strādnieki, kas pastalās ar maizes kulīti un biezpiena cibiņu ienāca Rīgā, lai īsā laikā kļūtu par namu īpašniekiem un Rīgas saimniekiem. Atbildi devusi arī daiļamatniecības izstāde, kuŗu apbrīno ārzemnieki un par kuŗu visvairāk pārsteigti mēs paši, jo kaut ko tai līdzīgu nebijām gaidījuši, pēc nelaiķes saeimas sociālas likumdošanas eksperimentiem, kas gandrīz amatniecību būtu iznīcinājuši. Staigājot pa izstādi tā apdūšu, kā šķirstot greznu latvju daiŗu sējumu, šo latviešu gara nemirstības liecību grāmatu. Izstādes eksponāti skaidri parāda, cik lielas latviešu spējas it īpaši tādos ražošanas veidos, kur noteicošā nozīme individuālam darbam, izdomai, gaumei, samēra sajūtai. Šajā virzienā būtu arī izkopjama tautas plašākā nodarbošanās, piesaistot to daiļamatniecībai, smalkmēchanikai, ļoti augstvērtīgu darinājumu ražošanai. Nacionālās dotības tai garantē sekmes pasaules tirgū.

Kas tad nu jādara, lai latvietis, arī pilsētas latvietis, intelligentais latvietis atrastu pats sevi? Vis-

pirms jāatkratās no visa nelatviskā, kas bojā latvieša raksturu. Tas sasniedzams audzināšanas ceļā, attiecoties uz jaunatni, un pašaudzināšanas ceļā, attiecoties uz vecāko paaudzi. Mums stipri traucē attīstīt garīgo rosību samēra trūkums sabiedriskajā dzīvē, kur pārāk daudz vērības piegriežam ārišķībām, ar ko saistīti arī prāvi izdevumi. Šī ārīgā nasta laupa mums neatkarību un kustības brīvību, neļauj dot vaļu progresīvajām tieksmēm, kuŗām sekojot dzīve kļūtu spožāka un pilnāka un atraisītos tas latvietis, bez kuŗa nav domājama patstāvīga, uzziedoša un mūžīga Latvija.

Savelkot beigās kopā visu teikto par to, kas mums darāms, lai sargātu, glabātu un paturētu mūsu patstāvīgo Latviju, redzam, ka dinamiskais mūsu laikmeta gars ar nemitīgi augošo progresu, organiski nacionāla valsts un ievazātie rakstura kropļojumi uzliek mums pienākumu atraisīties no garīgās miegainības, izkūņoties no sastinguma un svešām paražām, kas traucē mūsu pozitīvo īpašību attīstību. Nedrīkstam vairīties nekāda darba, un kā mūsu tēvi mīlējuši zemi, tā mums jāiemīl gan zeme, gan melnais metāls, kas jāpārvērš spožos darba rīkos, un mašīna, kuŗai jāliek atvieglot cilvēka darbs un būt starpniecei cilvēka un dabas spēku starpā. Jāiemīl aukstā un nedzīvā materija, kas jāpārvērš apgarotās mantās mūsu dzīves vajadzību pildīšanai. Jāiekļaujas laikmeta kustības tempā, un jāmetas tajā trauksmes un sacensības virpulī, kādu prasa tautu pastāvēšana. Mums jāatrod trauksmainas maiņas vijīgā burvība. Tautu sacensībā mums jāpaliek cieši salodētiem, vienas gribas vadītiem.

Priekšlasījums Rīgas latviešu biedrībā 1937. g. 18. martā.

Uzruna Ata Kronvalda 100. dzimšanas dienā Latvijas Universitātē 1937. gada 15. aprīlī.

Pašā jauno ideju būtībā slēpjas to nesēju vientulība. Lielie tautas darbinieki dzīvo citā laikmetā, nekā viņu laika biedri. Viņu ideju pasaule aizgājuši citiem tālu priekšā. Zinātnē un mākslā šī tālskatīšana padara ģeniju viņa laika biedriem nesaprotamu un ienes daudz traģisma viņa personīgajā dzīvē. Pāiet laiki, un tad tikai iemirdzas atzišanas un slavas oreols virs bieži tad jau mūžībā aizgājušā lielā gara galvas. Jaunās audzes tad saprot viņa domas un darbus un jūt no tiem pūšam radītāja gara dvašu.

Ja jaunās idejas nes sabiedrīks darbinieks, tad tās skar jaunas sabiedrības organizēšanas un tautas likteņa lietas. Šīs idejas sabiedrība var gan saprast, bet parasti netic to realizēšanas iespējai. Jauno domu nesējam jāizkustina neticīgā, inertā masa, un tāpēc šeit nepietiek tikai idejiskā tālā skata nākotnē, nepietiek pareizi saskatītā ceļā, kurp jāiet sabiedrībai vai visai tautai, bet jāmetas cīņā ar sastingušās sabiedrības inerci, ar spēkiem, kas baidās tās izkustēšanās un cīnās par vecā stāvokļa uzturēšanu. Liela tautas darbinieka dzīve, ja viņa idejas aizsteigušās tālu savam laikam priekšā, tāpēc ir vēl traģiskāka, nekā zinātnes vai mākslas ģenija, jo viņam jāpārcieš vajāšanas no ārpuses, jāliek gan sava brīvība, gan arī dzīvība uz spēles.

Kad nu visa tauta vai sabiedrība aiziet līdz tai vietai, kur radošais ģenijs jau nonācis priekš gadu desmitiem vai simtiem, tad to pārņem dziļas gandarījuma, pateicības un godbijības jūtas pret lielo garu. Tautu pārņem lepnums, ka viņa šo lielo garu dzemdējusi. Visaugstāko pakāpi sasniedz šī prieka, lepnuma un pateicības sajūta, ja sabiedriskā darbinieka

ideju pasaule, tā pasaule, ko viņš radījis un sludinājis, par ko viņš cīnījies un cietis, pārvērtusies īstenībā. Nacionālā varoņa darba augļus tad bauda visa tauta. Tā redz tad savas labklājības saknes stiepjamiem līdz šī darbinieka idejām un laikam, un tad tik tautai kļūst skaidrs, cik tā savam lielajam dēlam pateicības parādā.

Šādas lielas pacilātības brīdi pārdzīvo šodien latvieši atcerēdamies, ka priekš simts gadiem, kad bija notecējis tautas rūdīšanas un pārbaudīšanas laiks un piepildījies tās ciešanu mērs, kad tuvojās tās augšāmcelšanās rīts, Dievs sūtīja tai savu pravieti, kā vārds Kronvalda Atis. Viņš bija sūtīts, lai šķiestu jaunas gaismas un cerības dzirksteles tautas sirdī, kur tās, par liesmu kļuvušas, lika latviešiem uz jaunu dzīvi mosties. Viņš bija sūtīts, lai modinātu snaudējus un taisnības zibeņiem sistu tos, kas bija sasējuši latviešiem garīgos spārnus un draudēja iznīcināt latviešu garīgo seju, atņemot viņiem ne tikai politisko un saimniecisko neatkarību, bet apdraudot viņu valodu un tikumus. Viņš bija sūtīts, ar savu personīgo dzīvi un darbu rādīt, kāds ceļš latviešiem ejams, lai nonāktu brīvā, neatkarīgā un latviskā Latvijā. Un šo ceļu iedami, mēs tur arī esam nonākuši, un mūsu laikmetam dota lielā laime redzēt savām acīm Kronvalda sludināto ideālu izsmeļošu piepildījumu, to ideālu, kuŗu virsotni vainagoja Kronvalda lielākais sapnis — sava, latviešu augsto zinību iestāde.

Un ja nu metam skatu atpakaļ uz tiem laikiem, kad mācīja Kronvalda Atis, un uz tiem apstākļiem, kādos toreiz dzīvoja latvieši, un redzam, ka Kronvaldam bijusi toreiz drosme ticēt tam, kas tagad noticis, — vai tad nenoreibst galva, skatot šo gara li dojuma augstumu? Bet kam tad viņš visdziļākos pamatos ticēja? Latviešu tautai, kas tagad pacēlusies līdz Kronvalda domai. Un šī tautas brīnišķīgā celšanās ir padarījusi to, kas Kronvalda Atim bija cerība un ticība, par īstenību un pārliecību: ka mūžam dzīvos Latvija.

Kronvalda Atis ir viens no tiem, kas vedis mūs
uz latvisko Latviju, lai tās augsto zinātņu templī no
pilnas krūts mēs šodien varētu dziedāt:

Dievs, svētī Latviju!

Latviešu gars un zinātne.

Nesu Jums sveicienu no Ūniversitātes, kuŗu jūs uzcēluši un turat uz saviem pleciem, lai tā dotu gaismu un svētību latviešu zemei. Nesu jums arī apliecinājumu, ka augstskolas saime vienmēr turējusi un turēs stipras saites ar zemi, to zemi, ko jūs krustām un šķērsām izvagojuši, ko simtām un tūkstošām reižu skatījuši rīta un vakara gaismā un karstajā pusdienas saulē.

Sekojot LLK goda pilnajam aicinājumam, mēģināšu mest mazu citas gaismas, zinātnes gaismas stariņu uz šīs zemes garu un tā saitēm ar zinātni.

Noliekot līdzās latviešu garu un zinātņi, redzam paceļamies daudzus un dažādus jautājumus. Varam runāt par to, cik lielas latviešu zinātnes slāpes, cik lielas viņu spējas zinātnes piesavināšanai, cik labi latvieši prot izmantot zinātņi savas dzīves celšanai. Varam jautāt, cik latvietis spējīgs zinātnes jaunradīšanas darbā, vai un cik viņš tur jau veicis, kādos zinātnes laukos viņš guvis lielākos panākumus. Varam meklēt ceļus, kuŗi latviešiem ejami, lai lielākas sekmes iegūtu. Varam mēģināt pētīt, kā zinātne ietekmējusi latviešu garu un kurp tā viņu domā vest vai, labāki, kurp viņi abi kopā domā iet.

Runājot par latviešu garu, tūliņ nonākam nacionālo problēmu plāksnē. Temata formulējumā slēpjas pieņēmums vai vismaz jautājums, vai latvieša gars savā attiecībā pret zinātņi kaut kādā ziņā atšķiras no citu tautu gara.

Lai dabūtu pilnīgu atbildi uz uzstādītiem jautājumiem, būtu sīki jāizpētī latviešu gaŗīgās spējas, tieksmes un īpatnības, vispār, latviešu daba un raksturs. Būtu jāņem vērā gan tautas gara mantas, gan rakstnieku, dzejnieku dotie tipi, gan zinātnieku un paidagogu novērojumi.

Uzstādītiem jautājumiem varētu pieiet arī citādi, apskatot pašu latviešu zinātni, tās vēsturi, attīstību un sasniegumus, un no tiem mēģinot spriest par latviešu garīgām spējām un to raksturu. Šis ceļš liekas īsāks. Zinātnē pašā valda liela noteiktība un skaidrība. Tās pareizu attēlu atrodam zinātniskajā literatūrā, kas visiem pieejama, un dodot tās rakteristiku, kā arī salīdzinot ar citu tautu zinātni, mēs atrastu mērauklu latviešu zinātnisko spēju un to dabas novērtēšanai. Šis ceļš tad nu arī būtu ejams, un tas izdarāms tā, ka atsevišķo zinātņu speciālisti dotu katrs sava novada raksturojumu, un tad kāds zinātnieks ar plašu skatu sniegtu kopsavilkumu ar attiecīgiem secinājumiem.

Bet šis ceļš vēl pašreiz nevar dot pilnīgi pareizu īstenības atspoguļojumu tāpēc, ka latvju zinātne vēl pārāk jauna un no jau veiktā vēl nepavisam nevar spriest, ko latviešu gars zinātnei var dot. Zinātniskais jaunradīšanas darbs sākas tikai tautai sasniežot civilizācijas virsotnes, jo no visiem gara darbības veidiem zinātniskais darbs prasa visaugstāko kultūras līmeni. Tautas materiālā kultūra var būt jau aizgājusi ļoti tālu, var izveidoties lauksaimniecība, amatniecība, dažādie ražošanas veidi, augstu līmeni var sasniegt dzeja un parādīties lieli un paliekami mākslas darbi, tautas gara mantās var uzkrāties daudz pieredzes, novērojumu un dzīves gudrības, bet tauta var vēl būt tālu no savas zinātnes veidošanas, no zinātniskās pētīšanas, no sistēmatisks atziņu radīšanas. Šim savas zinātnes veidošanas darbam pamatā ir neatvairāmā cilvēku tieksme izzināt patiesību lietu, parādību un notikumu būtībā un savstarpējā sakarībā. Varbūt izaugusi dzīvības uzturēšanas nolūkos, šī tieksme zinātnes tapšanas posmā pārvēršas par pašmērķi, kuŗam zinātnieks atdod visās savas spējas, visu savu laiku un uzmanību, visu savu dzīvi un dažreiz pat dzīvību. Šī tieksme savā pirmatnējā veidā neseko nekādām praktiskām vajadzībām. Zinātnieks nedomā ne par kādiem ieguvumiem, ne praktiskiem labumiem. Viņš

negrib aplaimot ne sevi, ne cilvēci, nedomā ne par tās vajadzībām, ne ciešanām. Viņš šķiet esam vislielākā mērā egoists, un pirmā acumirkli izliekas pat savādi šādu egoismu atbalstīt, tērēt valsts līdzekļus, sūri grūti iedzīvotāju nomaksātos nodokļus zinātniskiem pētījumiem, ko nespeciālists var uzskatīt par tīro niekošanos. Bet kamēr vien zinātne pastāv, vienmēr izrādījies, ka visi patiesi zinātniskie pētījumi agri vai vēlu nesuši cilvēcei vislielāko svētību, cēlušī kultūru un cilvēces labklājību. Ar to nav teikts, ka zinātnieks nevar uzstādīt savam darbam noteiktu mērķi cilvēces labā, bet šim apstāklim pašā zinātniskās jaunradīšanas aktā gluži blakusnozīme.

Lai paskaidrotu šo savādo sakarību zinātniskā darba ierosinājuma, tā dzinēj spēka un tā rezultātu starpā, pievedīšu analogiju no cilvēku jūtu pasaules. Visiem zināms, cik stipra var būt divu jauniešu mīlestība. Un tāpēc ir sacīts, ka „cilvēks atstās tēvu un māti un pieķersies savai sievai“. Bet šie jaunieši var nepavisam neapjaust to, ka viņos runā visvarenais dzīvības un sava dzimuma uzturēšanās un mūžīgās pastāvēšanas spēks. Tā dievišķīgā dzirkstele liek zinātniekam patiesību meklējot atrast jaunus cilvēces labklājības ceļus. Instinktus un dziņas, kas cilvēci vadījuši līdz zinātnes sākumiem, zinātne atvieto ar atziņām, kas kļūst cilvēcei par vadītājam zvaigznēm.

Dabā un dzīvē nav taisnu līniju un maz asu robežu. Tādu ar nazi nogrieztu robežu nevar novilkt arī zinātnes sākumiem un tos pilnīgi atdalīt no tā, ko cilvēks uzkrājis kā piedzīvojumus un dzīves gudrību, kas pāriet no paaudzes uz paaudzi. Bet no šī dabas un cilvēka pazīšanas materiāla tikai lēnām izkristalizējas sistematiskā zinātne mūsu izpratnē ar savām darba metodēm. Šī zinātne izaugusi gadu tūkstošos, varbūt tikai dažas tās jaunākās nozares uzplaukušas pēdējos gadsimtos, bet arī kā tūkstoš gadu vecu celmu atvases.

Bet cik ilgi tad nu ir, kamēr latvietim iespējams piekļūt šiem augstajiem zinātnes avotiem? Gluži pa-

reizi noteikt šo momentu nav iespējams, jo mums neapšaubāmi zināms, ka daudzi zinātnieki, ko senāk pēc vārda vai darbības vietas turēja par cittautiešiem, izrādījušies par latviešiem, un stiprs pamats domāt, ka tādu skaits vēl lielāks.

Atskaitot atsevišķas personas, kas jau 18. g. s. dabūjušas augstāko izglītību, par studētiem latviešiem var runāt tikai sākot ar 19. g. s. pirmo pusi. No 1803.—50. g. tādu bijis 33. Nākamos gadu desmitos, pēc kārtas, augstskolās iestājušies 41, 65, 186. 413 un 565 latvieši un pa visu 19. g. s. 1303 personas, no kuņām kursu beiguši apm. 87%, kas ievērojami pārsniedz tajā laikā Krievijas augstskolās beigušo vidējo daudzumu. Ja ievēro lielās materiālās grūtības, kādas latviešiem bija jāpārvar studējot, tad šis augstais toreiz beigušo procents liek priecīgi iedrebēties sirdij: tā ir gluži noteikta atbilde par latviešu spējām iegūt augstāko izglītību un liecina, ka tieši no zemnieka sētas nākušais latvietis pārspēj zinātņu piesavināšanā materiāli nodrošinātos cittautiešus, kas jau bērnību pavadījuši intelligentās ģimenēs un tā apveltīti ar daudzām priekšrocībām, salīdzinot ar latviešiem.

Bet jau pirmo studēto latviešu vidū atrodam arī zinātniekus. Tā mūsu Konversācijas vārdnīca atzīmē jau 19. g. s. divus profesorus latviešus Tērbatas universitātē, vienu ģeologu un arhaiologu, un otru zoologu. Viņiem drīz seko veterinārijas, filoloģijas un tautsaimniecības profesori, pie kam no 1886.—91. g. prof. K. A. Līventāls ir jau Rīgas politehnikas direktors. 19. g. s. septiņdesmitie un astoņdesmitie gadi dod jau ievērojamu skaitu zinātnieku, starp kuņiem ir arī tādi, kas savā zinātnes novadā, pasaules mērogā ņemot, nostājas pirmās vietās.

Ja nu beidzot ņemam vērā Latvijas Universitātes nodibināšanu un noorganizēšanu ārkārtīgi īsā laikā un tās sasniegumus zinātnes laukā, ar kuņiem tā var nostāties blakus savām ārzemju māsām, kas izaugušas ilgos mierīga darba gados, tad dabūjam visai labvēlīgu liecību par latvieša spējām zinātniski strādāt,

jo nav jāaizmirst, ka zinātniskam jaunradīšanas darbam nepietiek iegūt augstāko izglītību, vajaga līdzekļu pētniecības darbam. Šādu līdzekļu, neprivātu, ne sabiedrisku, latviešiem nebija, un ja viņi negribēja pārtautoties, tad valsts zinātniskās iestādes arī bija grūti pieejamas. Gan jāatzīmē, ka ārpus Latvijas robežām, Krievijas augstskolās, liberālie krievu zinātnieki izturējās pret latviešiem daudz labvēlīgāki, nekā vietējās augstskolās, un tur mēs redzam zinātniskam darbam pie augstskolām atstāto starpā relatīvi ļoti daudz latviešu. No tiem tad arī vēlāk sastādījās Latvijas Universitātes mācības personāls. No Konversācijas vārdnīcā minētiem 262 zinātniekiem 62% vidzemnieku, 22% zemgaļu, 10% kurzemnieku, 1% latgaliešu un 12% ārzemēs dzimušo latviešu.

Latvju zinātnes slāpes pilnā mērā varēja parādīties tikai atjaunojoties Latvijas neatkarībai un pārējot kara briesmām. Tās tad arī izpaužas pārsteidzoši lielajā aspirantu skaitā, kas vēlas iestāties universitātē, tā ka drīz vien pēc Latvijas Universitātes nodibināšanas jau jāieved konkursa pārbaudījumi, lai ierobežotu uzņemamo skaitu līdz normai, kādu atļauj Universitātes telpas un mācības līdzekļi. Nacionālai valdībai nodibinoties, sāka plānveidīgi kārtoties arī izglītības lietas un augstākās izglītības laukā arī bija jāsāk domāt par to, lai katra aroda darbinieku skaits būtu saskaņots ar vajadzību valstī un lai būtu veselīgs samērs tautas visa ķermeņa un tās smadzeņu starpā. Lielais studentu skaits, līdz 8500, ar kuŗu mēs (samērā ar iedzīvotāju skaitu) bijām nostājušies citām tautām priekšā, neapšaubāmi liecina par latviešu ārkārtīgo dziņu pēc izglītības, kas jau sen konstatēta, un latviešu zinātnes slāpēm. Bet lai neaizrautos pārāk lielā optimismā, jāatzīmē daži apstākļi, kas mazina mums šķietami visai glaimojošā lielā studentu skaita nozīmi. Lielajam studentu skaitam vajadzētu atbilst arī lielam augstskolu beigušo skaitam. Šajā ziņā esam tālu palikuši pakaļ minētiem 19. g. s. 87%. Tikai pēdējos

gados beigušo skaits sasniedz 40—50% no uzņemamo skaita. Šeit jāvaino ne tikai studentu trūcīgie materiālie apstākļi, bet visa izglītības un audzināšanas politika līdz 1934. g. 15. maijam, kuŗā kaut kādu ideologiju, kādu dzīves mērķa mācību jaunatnei varēja saskatīt varbūt tikai marksistu šķiru cīņas mācībā. Tā augstskolā nonācis daudz tādas jaunatnes, kas bez noteikta dzīves mērķa, nezin, ko viņa grib, un kam nav ne augstskolas izglītībai vajadzīgo spēju, ne arī materiālo līdzekļu studijām. Ir arī tādi, kas Universitātē iestājušies tikai modes pēc. Pati jaunatne, ja tā sākusi nepareizu ceļu, mazāk par to vainojama, bet gan tie, kas neprata tai pareizo virzienu parādīt.

Būtu aplam aiztaisīt acis arī uz tādu parādību, ka Universitātē ir studenti, kas pūlas nevis pēc iespējas vairāk zināšanu iegūt, bet drīzāk pie diplomā tikt, un kad to dabūjuši, ļoti sarūgtināti, ka diploms vien tiem neatver visas durvis. Tie mēģina pat studentu organizācijās, kas spraudušas sev cēlus mērķus, pārvērst par vietu apgādāšanas birojiem. Šī parādība, bez šaubām, pārejoša, un tās saknes meklējamas klūmīgajā partiju laika ideoloģijā, kā arī pārāk augstā materiālo labumu novērtējumā, zināmā materiālismā. Tāds varēja izaugt to grūtību rezultātā, kas latviešiem bija jāpārdzīvo kara, revolūcijas un bēgļu laikmetā.

Nesen kādā sarunā ar preses pārstāvjiem aizrādīju uz jauno zinātnieku nepietiekošo pieaugumu, kas apdraud normālu latvju zinātnes attīstību. Dažādu iemeslu starpā, kas šādu stāvokli radījuši, minēju arī jaunatnes mazāku, nekā senāk, ideālismu un zinātnes mīlestību. Uz šiem pārmetumiem, dibinātiem uz konkrētiem faktiem un novērojumiem, esmu saņēmis arī dažus protestus. Šie protesta saucieni, kas neapšaubāmi neliekuļoti un nākuši no visas sirds, mani iepriecinājuši arī līdz sirds dibenam, jo tie liecina, ka ideālisma trūkums nav vispārējā parādība, ka slāpes pēc zinātnes pastāv arī tagad. Arī šē varbūt vairāk vainojama vecākā paaudze nekā jaunatne,

ja tās zinātgriba uz laiku palikusi blakus parādību aizplivurota.

Ja tad nu varam gluži droši teikt, ka latvietim ir spējas un griba nodoties zinātnei, un esam redzējuši, ka latvieši jau arī devuši ievērojamu skaitu zinātnieku, tad atliek atbildēt uz jautājumu, ko latvieši jau devuši zinātnei un vai latviešu zinātniskajā darbā izpaudušās kaut kādas latviešu gara īpatnības, kas rādītu, kādos zinātnes novados latvieši dod lielākos sasniegumus vai kādā virzienā sagaidāmi lielākie sasniegumi nākamībā. Dot noteiktu atbildi uz šādu jautājumu laikam gan tagad vēl neviens neiedrošināsies. Latviešu zinātniskais darbs līdz Latvijas nodibināšanai pa lielākai daļai ieplūdis citu tautu garīgo vērtību apcirkņos, un tikai ilgstošas studijas varētu dot, arī nepilnīgu, šo vērtību sarakstu. Kā noteikti latviski no tā izceļas latviešu valodniecībai, vēsturei, folklorai, pa daļai tautsaimniecībai un lauksaimniecībai veltītie darbi. Bet kas veikts dabzinātņū, fizikas, ķīmijas, medicīnas, filozofijas laukā, nav vairs izolējams no vispasaules zinātnes krājumiem kā latviešu gara darinājums, lai gan smalki izsekojot šo darbu tapšanu, ceļus, kādus gājusi to radītāju doma, pieeju uzstādītām problēmām un pat stilu, kādā sarakstīti darbi, kaut svešā valodā, mēs atrastu daudz nepārprotami latviska.

Atbildi uzstādītiem jautājumiem nu varētu meklēt Latvijas Universitātes pastāvēšanas laikā veiktajos darbos. Bet šis laika sprīdis pārāk īss, lai tas varētu parādīt latviešu garīgo spēju īpatās tieksmes un to samēru. Nav arī jāaizmirst, ka pirmajā Latvijas Universitātes pastāvēšanas gadu desmitā tās pētīšanas līdzekļi, it īpaši tajās zinātnes nozarēs, kas prasa laboratorijas un speciālus aparātus, bija pārāk nepilnīgi, lai varētu uzplaukt zinātniskais darbs.

Ja tomēr iedrošinos izteikt dažas domas par latviešu gara īpatnībām zinātniskā darbā, tad tās vairāk minējumi, nekā pietiekoši pamatoti secinājumi.

Tautas gars labi atspoguļojas viņas valodā. Mūsu valoda bagāta, apbrīnojami skaidra un lakoniska.

Tautas dziesmās tik koncentrēta izteiksme, ka grūti atrast liekus vārdus. No otras puses, mūsu valoda atļauj ļoti smalki niansētu domu izteiksmi. Tādas valodas īpašības liecina par uztveres smalkumu, par domāšanas skaidrību un noteiktību spriedumos, kas pilnā mērā atbilst zinātniskā darba prasībām. Mūsu valoda pašreiz pārdzīvo straujas veidošanās posmu, kas liecina par intensīvu gara darbību. Jāatzīmē, ka visām jaunajām valodām bija savā laikā jāpārdzīvo zinātniskās valodas radīšanas periods, jo senāk vienīgā zinātniskā valoda bija latīņu. Strīdi, kas dažreiz notiek valodas jautājumos, liecina tikai par ļoti strauju valodas izveidošanās tempu, un tas apstāklis, ka tik īsā laikā esam jau atrisinājuši lielu grūtā uzdevuma daļu, dara tikai godu mūsu zinātniekiem-valodniekiem.

Mūsu valoda glēznaina un tautas dzeja ārkārtīgi bieži lieto salīdzinājumus, allēgorijas. Tas norāda, ka domās pārsvarā konkrēti priekšstati, mazāk abstrakcijas. No tā varētu secināt, ka latvieša gars labprāt piegriezīsies reālām zinātnēm, fizikai, ķīmiķim, dabzinātnēm, medicīnai, mazāk filozofijai un citām abstraktām zinātnēm. Šinī virzienā varam sagaidīt sekmes jo vairāk, vērā ņemot lielās latvieša novērošanas spējas un ārkārtīgi smalko dabas un tās parādību izpratni, par ko liecina lielā latvieša dabas mīlestība, varētu teikt, latvieša dvēseles radniecība dabai. Ne mazo lomu šo īpašību attīstībā būs spēlējis viensētnieka dzīves veids, kas latvieti nostādīja neliela cilvēku skaita un dabas vidū. Mazā sabiedrība un dabas tuvums veicināja koncentrēšanos, dziļāku ieskatīšanos cilvēka dvēselē, ko traucē mainīgā sabiedrība vai liels ļaužu pūlis. Tā sagādāja arī iespēju nodoties pārdomām par novēroto. Daba un tās parādības tā palikušas par latviešu draugiem, un nezin vai kādas citas tautas dzejā atrodama tik dziļa dabas mīlestība, kā latvieša. Latvieša skats vērsts cilvēka dvēseles un dabas parādību dziļumos un bez tā nevar saskatīt patiesību. Kādus dziļumus tas sasniedzis, rāda kaut tāds šķietami naīvais tautas

dziesmas pantiņš, kuŗā redzam uzstādītus vispēdējos jautājumus par visu cēloņu cēloņiem: „Kur, Dieviņi, tu paliksi, kad mēs visi nomirsim? Ne tev tēva, ne māmiņas, ne tev savas līgaviņas.“ (L. D. X, 1752.)

Dabas pazīšanai un mīlestībai labi pieskaņojas fakts, ka pirmie latviešu zinātnieki, kas ar saviem pētījumiem kļuvuši pazīstami visā pasaulē, bija dabzinātniska virziena, tā ka, piem., priekš pasaules kaŗa visu bij. Krievijas lielāko ķīmiķu vidū pirmajās rindās bija latvietis. No otras puses, jau mūsu vecāko zinātnieku vidū sastopam valodniekus, un arī pašreiz mūsu Universitātes zinātnieku starpā pirmo vietu ar saviem visu zemju zinātnieku augsti novērtētiem pētījumiem ieņem valodnieks. Varam atzīmēt arī latvieti tautsaimnieku, kas Vakareiropā atzīts par ievērojamu zinātnieku, par spīti tam, ka latvieši veselus gadsimtus bij atrauti no sabiedriskā darba un tā tad arī no sabiedrisko parādību vērošanas un pētīšanas.

Tas viss norāda uz latviešu garīgo spēju vispusību. Varam droši teikt, ka nav zinātnes novada, kuŗā latvietis nevarētu līdzdarboties. Lielais individuālisms, ko latviešos izaudzējis viensētnieka dzīves veids un kas latviešiem nesis varbūt daudz ļauna, traucēdams saprašanos, apvienošanos, kopdarbību, radījis latviešu sadrumstalotību un bijis par iemeslu brīvības zaudēšanai, šis pats individuālisms nav tikai vājība, bet ir arī liels pozitīvs spēks. Tas radījis latvieša sīkstumu un lielu garīgo spēju un raksturu dažādību, lielu latviešu zemnieka intelligenci, par kuŗu pārākas nekur nav, un reizē ar to priekšnoteikumus ārkārtīgi bagātai, savā krāsu dažādībā neredzēti krāšņai garīgai dzīvei.

Visai liela nozīme ir latvieša kritiskajām spējām. Novērošana un pētīšana dod tikai materiālus. Secinājumi un slēdzieni rodas tikai šos materiālus kritiski apskatot. Tāpēc kritiķa spējas pilnīgi nepieciešamas zinātniskam darbam. Un tās latvietim dotas vislielākā mērā, par ko liecina gan tautas dziesmas un citas gara mantas, gan jaunākā laikā publicistika un, pat pārspīlētā veidā, latviešu politiskā darbība.

Lielas zinātnes atziņas pāriet visas cilvēces īpašumā. Tāpēc var jautāt, vai tad tiešām latviešiem pašiem jāveido sava zinātne, kas prasa tik daudz spēka un līdzekļu. Vai nevarētu iztikt ar to, ko citas tautas mums dod. Pagājuši tie laiki, kad viena tauta varēja norobežoties no citu tautu dzīves. Raža vai neraža zemes lodes otrā pusē šodien ietekmē mūsu labības cenas, un tās savukārt atsaucas uz to, ko mūsu zemkopis par savu ražu var nopirkt. Tāpat mūsu labklājība atkarājas no lielākas vai mazākas rosības Anglijas ogļu raktuvēs vai citu zemju rūpniecībā. Līdz šim neredzētais visu pasaules malu sazināšanās un satiksmes ātrums sakalis visas tautas it kā vienā nešķīramā ķēdē, kurā katrs lielāks notikums ikviena locekļa dzīvē atsaucas visu citu dzīvē un likteņos.

Ja nu kāda tauta ar zinātnes palīdzību pavairojusi divkārt vai trīskārt savas zemes ražību, bet mūsu ražas palikušas līdzšinējās, tad ar to mūsu dzīve kļūst divkārt un trīskārt nabadzīgāka, kā citur. Ja kādā zemē zinātnieki atraduši, kā ievilkt zemē ar augu pašu starpniecību gaisa slāpekli, tad atkal šī zeme kļuvusi bagātāka par visu to naudu, kas jāatdod citām par ievestiem slāpekļa mēsliem. Ir zināšanas, ko varam saņemt no citiem, bet to vien nepietiek. Mūsu zemes, dabas, klimata īpatnības prasa, lai mēs paši tās izpētītu. Mums vajadzīgi likumi, kas derīgi mūsu dvēseles struktūrai, mums jāizkopj sava valoda pašiem, mēs tikai paši varam pilnīgi izprast mūsu vēsturi, mūsu celtniecība jāpiemēro pašu zemes būvmateriāliem un arhitektūrā jāliek sava gaume. Mūsu agrārā iekārta prasa pilnīgu lauksaimniecības zinātņu un lauksaimniecības izglītības pārkaršanu. Tam nepietiek tikai zinātņu mācīšanas un mācīšanās, bet nepieciešama arī zinātniska pētīšana.

Bet bez šiem iemesliem, kas runā par mūsu dienišķo maizi, ir vēl citi, kas runā ne tikai par tautas un valsts uzturēšanu, bet par tautas un savas valsts pastāvēšanas tiesībām. Šie iemesli prasa, lai ikviens

tautas loceklis izprastu un noskaidrotu sev visu tautas organisma locekļu sakarību un sadarbību un skaidri zinātu, kam zinātne vajadzīga, kāpēc tā visiem spēkiem jāveicina un jāattīsta.

Ko jūs teiktu par cilvēku, kas no citiem visu prasītu un ņemtu, bet pats nekā nedotu pretim? Šeit nebūs neviena, kas šādu parazitū attaisnotu. Vai tad drīkst tauta, kas ceļ savu labklājību uz vērtībām, ko citas sviedrus un asinis liedamas gadu tūkstošos sakrājušas, par to cilvēcei nekā nedot pretim?

Bet kādas vērtības tad esam saņēmuši? Gadu tūkstoši noslauka no zemes grandiozākās celtnes, un laiks pārvērš pīšļos visu, kas rokām taustāms. Mūžīgas un paliekamas tikai garīgās vērtības, to starpā reliģijas un ētikas atziņas, lielie mākslas darbi un zinātnes sasniegumi. Iedomāsimies, ka pasaulē iznīcināti visi bez izņēmuma arkli. Tas būtu neapraķstāms zaudējums, bet nebūtu vēl cilvēces bojā eja, kamēr dzīva arkla ideja, zināma tā konstrukcija, es teiktu, — arkla gars. Bet ja pazustu šis arkla gars, tad liela cilvēces daļa būtu nāvei lemta, bet palikušie kristu atpakaļ mežonībā.

Ar garīgām vērtībām mums jāmaksā lēse par to, ko esam garīgās vērtībās saņēmuši. Vai pietiks mūsu gara spēka, lai to līdzinātu ar jauniem zinātnes sasniegumiem, kas cilvēcei nestu svētību? Dzejnieks Ed. Virza raksta („Laikmeta dokumenti“, 309.): „Jo ilgāk saule spīd pār kādu tautu, jo labāki viņa saredz netikvien dabas, bet arī gara lielās kontūras... Latviešu zeme ir skaista, bet viņa ir vairāk krāsu un noskaņu, nekā noteiktu līniju zeme... Tāpēc arī latvietis pastāv vairāk no dažādām izjūtām, nekā no skaidri formulētām domām.“ Šāds spriedums it kā nesola neko labu latviešu zinātnei, kur tikai skaidri formulētām domām vieta. Bet tas pareizs tikai zināmam cilvēces vēstures un zinātnes attīstības posmam. Tas pareizs tam laikmetam, kad vienīgie materiāla piegādātāji cilvēka domāšanas aparātam bija maņu organi. Tad cilvēks domāja konkrētos priekšstatos un tulkoja dabas un dzīves

notikumus ar dievu darbiem, kas paši bija darināti pēc cilvēka sejas un līdzības. Tas bija zinātnes bērnības dienās, kad tā staigāja gar Vidusjūras saulainiem krastiem, kad zinātnes priekšmets bija no atsevišķiem gabaliem celtā pasaule. Tad kontrastu bagātie dienvīdi varēja dot lielāku asumu arī gara acu skatam.

Bet paaugusies zinātne nāk uz mūsu ziemeļu zemēm un gan Britānijas salās, gan Baltijas jūras krastos, kur maigās krāsas nemanāmi viena pāriet otrā, modina lielos garos un liek tiem atnest cilvēcei atziņas, kuŗu priekšā maza kļūst senā pasaule. Kad neapbruņotā acs un auss kļūst par vāju, lai izlasītu un sadzirdētu nemitīgās maiņas un plūsmas pasaulē mūžīgos dabas likumus; kad cilvēka gars paceļas augstumos, no kuŗiem skatīts sīks ir viss „cilvēciskais, par daudz cilvēciskais“; kad par pētīšanas objektu kļūst debesu mēchanika vienā malā un neredzamo sīkbūtņu valstība otrā, kur analizētājs un sintezētājs prāts urbjas senai pasaulei nesasniedzamos dziļumos un ceļ savu pasauli no jēdzieniem, kam nav vairs priekšstatu un attēlu mūsu parastā uztverē, — tad kļūst liekas zemes kontūru asās līnijas. Likumus debesu ķermeņiem dod miglotās Anglijas dēls Ņūtons, uz kuŗa pieminekļa rakstīts: „Izplatījumā bija nezināšana. Un tas Kungs sacīja: ‚lai top Ņūtons,‘ un pasaulē tapa skaidrība.“ Šī pati zeme deva Feredeju, kas atminēja neredzamo elektrības parādību dabu, un Mēksvelu, kas ietvēra tās un gaismu matēmatikas zīmēs. Šī pati zeme izaudzēja Darvinu, kas noplēsa šķietami mūžīgos žogus starp dzīvo būtņu sugām, un Redefotu, kas saskaldīja atomus. Karalaučos dzīvoja un strādāja lielākais vācu domātājs — filozofs Kants. Ziemeļjūras apskalotā Dānija deva Vanthoffu, kas atvēra skatu brīnišķīgajā organisko vielu architektūrā, un Bōru, kas neredzamos atomus pārvērta sauļu un planētu sistēmās. Tālos ziemeļos, Skandināvijā Linnejs padarīja aptveramu cilvēka prātam bezgalīgo augu valsti, bet Arre-

nijs, kas arī Rīgā strādāja, radīja teorētiski un praktiski svarīgo iōnu mācību.

Šie nedaudzie gadījuma piemēri neapšaubāmi liecina, ka dienvidos dzimusē zinātne bez bailēm soļo uz ziemeļiem, nesdama sev līdz civilizāciju, un pati nāk pie mums. Tāpēc mums nav ko bažīties, ka mums pietrūks domu skaidrības, bet izjūtu dažādība un bagātība tikpat vajadzīga zinātniskam jaunradīšanas darbam, kā mākslai, zinātnes vecākai mātai, jo „prāts ir jūtu kalps“.

Bet pati zinātne tikpat nepieciešama mūsu laikmeta nacionālās valsts celtnē, kā lauksaimniecība, rūpniecība, armija. Tā vajadzīga konstruktīvajam valsts izbūves darbam, tā nepieciešama tautas veselības uzturēšanai un labklājības pacelšanai, tautas bagātības vairošanai. Sava pētītāja un radītāja zinātne nepieciešama, lai tauta varētu pastāvēt sacensībā ar citām tautām, jo materiālās un garīgās kultūras pieaugums, kādu spēj attīstīt valsts, nostājas blakus dzīvā spēka, iedzīvotāju, pieaugumam, lai kopā izšķirtu tautu un valstu likteņus mierā un kaņā. Līdzās zemei, kas uztur dzīvību, līdzās dievišķīgai atklāsmei, kas dod nojautu par dzīvības un cilvēka pastāvēšanas jēgu, līdzās mākslai, kas pilda zemi un dzīvi ar daiļumu un prieku, stāv zinātne, kas ar savas gaismas spožumu mēģina atsegt likumus, ko pasaulei devis tās visuvarenais Radītājs. No zinātnes rokas šos likumus saņēmis, cilvēks valda ar tiem pār dabas spēkiem, kārtu savu un visas sabiedrības dzīvi, tuvodamies vienmēr lielākai pilnībai un savas misijas piepildīšanai.

Mūsu valsts celtnes lielais arhitekts, latviešu Vadonis, ir devis šai celtnēi samēra pilnu un visās savās daļās saskaņotu metu. Šī meta pamata doma ir tautas vienība, vienība plašumā un vienība no pamatiem līdz celtnes augstajiem torņiem. Torņi nevar stāvēt bez pamatiem, un ikviens to akmens tikpat vajadzīgs, kā torņa virsotne. Augsta torņa virsotnē iedegta gaiša zinātnes lāpa. Vienmēr spožāka kļūst lāpas gaisma. Tā piepilda un apstaro visu

celtni, atvērda vienmēr plašāku un dziļāku skatu pasaules visumā un cilvēces dvēselē un likteņos. Tā dod varu valdīt par dabu un cilvēkiem. Jo lielāki tautas sasniegumi zinātnē, jo lielāka tās vara cilvēces vēsturē.

Diezgan latvieši kalpojuši svešai gribai. Nu pienācis laiks valdīt. Turpmāk, kamēr pastāvēs debess un zeme, mēs kalposim tikai Dievam, savai zemei un savai tautai. Ar zinātnes varu mēs darīsim savu zemi un savu tautu lielās. Mēs redzējām, cik lielas latviešu zinātnes slāpes un cik stiprs un dziļš latviešu gars. Liela tāpēc arī vara, ko latviešiem var dot viņu zinātnē ieliktais darbs. Bet mēs negribam ar šo varu ne iekārot zemes, ne kalpināt tautas. Mēs apzināmies savu vēstures pienākumu pret cilvēci: mūsu gods un mūsu lepnums, mūsu tautas radītāja gara mūžīgā slava lai būtu — sniegt cilvēcei vairāk paliekamo garīgo vērtību, nekā mēs esam saņēmuši.

Uzruna Zemnieku dienā, 1937. gada 25. aprīlī.

Par jaunību un vecumu.

Sarkan-balt-sarkana mirdz atkal Latvija. Sirds gaviļē, un prāts katēgoriski atsakās nodarboties ar dienišķām rūpēm.

Viņa šodien ieiet divdesmitajā gadā. Vai tas labi vai slikti, ka tik jauniņa? Kas no mums nevēlētos būt tikai 19 gadu vecs! Bet ja tik jauna valsts, kurai jādzīvo simti, tūkstoši gadu, jādzīvo mūžīgi, vai tā šādā vecumā drīkst atstāt bērnu istabu? Bet — jau visu atzīta, ar cienījamu vietu valstu vidū, pieaicināta savu valstsvīru personā lielu starptautisku problēmu risināšanā, ne vienreiz vien nostādīta citiem par paraugu, pilnīgi patstāvīga savā saimnieciskā un kultūras dzīvē, spējīga pārvarēt lielas saimnieciskās grūtības, attīstīt lielu celtniecības darbību un organizēt visus kultūras dzīves veidus zinātnē un mākslā, — tas būtu drusciņ par daudz gaidīts pat no brīnumbērņa! Jeb vai valstis ar 19 gadiem būtu pat vairāk pieaugušas kā cilvēki šinī vecumā? Grūti ticēt, bet kā tikt laukā no šīs pretrunas?

Mīklai atrisinājumu atraduši vēsturnieki un senvēsturnieki. Viņi atdarījuši mutes senām kapsētām un pilskalniem, un tie nu skaļā balsī izpauž mūsu kultūras vecumu. Gadu desmitu vietā nu stājas gadu tūkstoši, un tad izklīst arī visas pretrunas.

Patiesi, ja mūsu kultūra nebūtu daudz vecāka kā mūsu valsts, ja mēs līdz Latvijas nodibināšanai būtu bijuši gluži primitīva tauta bez tradīcijām, bez iekšīgās disciplīnas, bez prasmes organizēt, bez mākas rīkot un klausīt, bez cieņas pret kultūras vērtībām un bez savām kultūras vērtībām, — tad gan nevarētu būt runa par to, ka mūsu valsts savā 20. pastāvēšanas gadā ieejot jau būtu kultūras valsts tās Eiropas izpratnē. Ja mēs pie tam paši apzināsimies, cik daudz mums vēl trūkst, cik daudz mums vēl jā-

padara, tad tas tikai apstiprina, ka mēs tiešām esam veca kultūras tauta ar augstām kultūras prasībām.

Par šādu mūsu „vecumu“ varētu arī ja nu ne apvainoties, tad vismaz sajūst savā ziņā vilšanos: mums it kā jāatsakās no privilēģijas būt jauniem, kas taču ikvienam tik patīkami. Ja pareizs uzskats, kas arvien vairāk nostiprinājas, ka tauta skaitāma par veselu dzīvu organismu, dabiski pieņemt, ka tautas, tāpat kā katra atsevišķa individa dzīvē vairāki posmi: bērnība, jaunība, briedums, vecums. To mums rāda arī vēsture, mācīdama, ka daudzas tautas izaugušas līdz lielai varenībai, bet tad nāk to pēcpusdiena un vakars. Ja nu mēs vairs neesam tik jauni, tad būtu jābaidās, ka drīz var pienākt arī mūsu vakars. Mūsu liktenis tad būtu diezgan neapskaužams: kādreiz, ļoti sen, sava laikmeta un apkārtnes mērogā relatīvi augsta kultūra un labklājība, no kuņas uzglabājušās tikai drumstalas, tad sveša vara pārtrauc mūsu nacionālās kultūras attīstību, kropļojot mūsu dzīvi svešiem iespaidiem veselus gadusimteņus, tajā laikā, kad pārējā Eiropa paceļas līdz tam neredzētos civilizācijas augstumos, vēlāk gan izraušanās no svešnieku skāvieniem, straujš un spožs kultūras uzplaukums, bet priekšā — varbūt, visā drīzumā vecuma nespēks. Šādas drūmas domas pat it kā pastiprina niecīgais latviešu iedzīvotāju pieaugums, it īpaši kultūrālākos Latvijas novados, kas iedzīvotāju ziņā palikuši tukšākie. Bet šādām draudošas iznīcības zīmēm, kas tomēr ņemamas visai nopietni, stāv pretim citas, kas rāda, ka tautas „vecums“ nav mērojams gadu simteņiem un tūkstošiem vien, bet drīzāk gan ar to, cik tauta savas dzīvības enerģijas pārvērtusi paliekamās kultūras vērtībās, cik to tā paspējusi sniegt cilvēcei, cik lielā mērā tā piepildījusi savu vēsturisko misiju. Tāpēc, ja kāda tauta senatnē iesākusi bagātu kultūras dzīvi un parādījusi savas spējas šādu dzīvi radīt, bet tad tās jaunradīšanas aktivitāte nelabvēlīgu apstākļu pārtraukta uz kādu laiku sastingusi, tad reizē ar to tās iekšējā enerģija var uzglabāties vesela, neskarta un neizšķiesta, it kā kon-

servēta, lai pilnā mērā izraisītos radītājā darbā, kad pienācis laiks šai tautai ņemt vārdu uz vēstures skatuves. Šī tauta tad pēkšņi nonāk tik labvēlīgos apstākļos, ka tā var darīt brīnumus: tajā rit vecas kultūras tautas asinis, kuņās tai pašā laikā kvēlo jaunības spēks un temperāments.

Un tiešām, vai mēs, kas darba dienās tik bieži ņurdam un esam nemierā ar sevi, kritizējam sevi un visu sev apkārt, kam visa par maz un nekas nav diezgan labs, — vai lai mēs neatzīstamies šodien, svētku dienā, ka esam tādi laimīgie, kam vecuma dižciltība un jaunības spēks un uguns! Vai vecumam būtu pa spēkam priekš 20 gadiem veiktie varoņdarbi, vai vecums paspētu 20 gados atjaunot izpostīto zemi, vai vecums varētu tikai sešpadsmit gados nosviest svešas, nepiemērotas valsts iekārtas formas un atrast savu, turpinot to nemitīgi veidot uz lielāku pilnību? Vai vecums varētu dzemdēt mūsu varoņus atbrīvotājus un par visām lietām apburtās princeses, latviešu tautas, uzmodinātāju un Vadoni?! Vai vecums varētu attīstīt mūsu laikmeta dzīves tempu un pacelties tajos celtniecības un radīšanas sajūsmas augstumos, kuņos esam pacēlušies un kuņos gandrīz galva reibst? Vai vecums ir tas, vai jaunība, kas par spīti trūcīgiem apstākļiem un tikko pārdzīvotām briesmām spēj aizrauties ar zinātni un mākslu!

Nē, veci mēs neesam. Ar cieņu un pašapziņu mēs atskatāmies uz mūsu senču sasniegumiem. Bet pat tad, ja zeme un archīvu putekļi, kas tos slēpj, kādreiz mums tos parādīs vēl simtreiz spožākus, kā līdz šim redzētie, tiem tomēr būs jānobāl mūsu nākotnes spožuma priekšā. Mums deviņpadsmit gadu, un mūsu pusdienu ir priekšā!

1937. gada 18. novembrī.

SATURS

	Lpp.
Uzruna immātrikulācijas aktā Latvijas Universitātē 1933. gada 15. septembrī	5
Materijas vērtības augšana un zušana	9
Uzruna Universitātes saimei Brāļu kapos 1933. g. 18. novembrī	19
Kāds pieminēklis darināms Latvijas cēlējiem	21
Izglītība un labklājība	28
Par darbu	40
Uzruna immātrikulācijas aktā Latvijas Universitātē 1934. gada 15. septembrī	43
Ievadrūna Latvijas Universitātes gada svētkos 1934. gada 28. septembrī	49
Uzruna Universitātes saimei Brāļu kapos 1934. g. 18. novembrī	53
Par laiku	57
Kultūras pretrunas	61
Dabzinātnes, tehnika un materiālisms	85
Tradīcijas	105
Speciālisti	110
Atdzimstošais latvietis	114
Kāda sadarbība iespējama augstākās izglītības un zinātnes laukā Baltijas valstīs	122
Ievadrūna Latvijas Universitātes gada svētkos 1935. g. 28. septembrī	131
Uzruna Universitātes saimei Brāļu kapos 1935. g. 17. novembrī	135
Uzruna Krišjāņa Barona 100. dzimūsdienā, 1935. g. 31. oktobrī	137
Kā rakstāma grāmata	140
Dzīvība un zeme	142
Latviešu nākotnes ceļi	157
Radišanas prieks	168
Materiālā un gara kultūra	185
Valsts Prezidenta apsveikums 1936. g. 11. aprīlī	198
15. maijs un gara kultūra	201

	Lpp.
Uzruna immātrikulācijas aktā Latvijas Universitātē 1936. gada 15. septembrī	209
Ievadruna Latvijas Universitātes gada svētkos 1936. gada 28. septembrī	220
Nācionālā un internācionālā kultūra	223
Kultūras vērtību tapšana un izplatīšana	232
Augstāk un augstāk	237
Mūžīgās Latvijas sapņi un īstenība	242
Uzruna Ata Kronvalda 100. dzimšanas dienā Latvijas Universitātē 1937. gada 15. aprīlī	263
Latviešu gars un zinātne	266
Par jaunību un vecumu	280

18. maijs un gada kultūra

Valsts Prezidents paveris kungs 1936. g. 11. aprīlī

Materiāls un gada kultūra

Radītājas priekš

Latviešu ārkaites cēll

Izvēlta un zeme

Mā. Rāstīšana grāmata

oktobrī

Uzruna Latvijas Universitātes 100. dzimšanas dienā 1937. g. 15. aprīlī

Uzruna Latvijas Universitātes gada svētkos 1936. g. 28. septembrī

Kultūras vērtību tapšana un izplatīšana

Nācionālā un internācionālā kultūra

Ievadruna Latvijas Universitātes gada svētkos 1936. gada 28. septembrī

Uzruna immātrikulācijas aktā Latvijas Universitātē 1936. gada 15. septembrī